

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

ÁGOSTON IMRE

BARSY IRMA

BITTEI LAJOS

CSANÁD BÉLA

GREEN, JULIEN

HARCOS OTTÓ

LÓRINCZ IMRE

ÖLBÉY IRÉN

PAPP LÁSZLÓ

RADÓ POLIKÁRP

RAJZ MIHÁLY

SINKÓ FERENC

SZÖRÉNYI ANDOR

írásai

1962 JUNIUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Rajz Mihály</i> : A Szentlélek lakása bennünk	321
<i>Ágoston Imre</i> : A Tarna mellett (Vers)	325
<i>Szörényi Andor</i> : Az evangéliumok mögötti ősi hagyomány és az arám nyelvű Máté	326
<i>Barsy Irma</i> : Ebben a percben ! (Vers)	332
<i>Lőrincz Imre</i> : Domonkos István írói műve	333
<i>Ölbey Irén</i> : Jeremiás (Vers)	340
<i>Harcos Ottó</i> : Pécs városának három neve	341
<i>Csanád Béla</i> : Néger költők (Versek)	348
<i>Julien, Green</i> : Mindenkinek megvan a maga éjszakája (Elbeszélés)	351
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Dialogus az egyházon belül)	356
<i>Eglis István</i> : A kis út (A mások becsülete elleni vétkek)	361

N A P L Ó

Harmat Artúr életműve (*Papp László*) 363; Megjelent az új római misekönyv (*Radó Polikárp*) 365; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 366; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 371; Képzőművészet (*Dévényi Iván*) 374; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 376; „Az új testamentum ma” (*Sinkó Ferenc*) 379; Egy maquisard film margójára (*Bittei Lajos*) 381; Jegyzetlapok (r. gy.) 383

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

A szerkesztő a hét első három napján fogad az Új Ember szerkesztőségében (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

A SZENTLÉLEK LAKÁSA BENNÜNK

„Nem tudjátok, hogy testetek a bennetek lakó
Szentlélek temploma?” (1 Kor. 6, 19)

Mózesnek ígérte az Úr: „Közétek helyezem hajlékomat s nem vet meg titeket a lelkem” (III. Móz. 26, 11). Az Isten-közelség, amelyet a pusztai vándorlás alatt a felhőoszlopban, majd pedig a jeruzsálemi templomban adott jelenlétével az Úr, az Újszövetséghez viszonyítva ebben is csak a „jövendő javak árnyéka” (Zsid. 10, 1) volt. Nekünk, az Újszövetség feléje vándorló gyermekeinek, az egyház templomában összehasonlíthatatlanul közelebből, sokkal édesebben és boldogítóbban mutatja meg, hogy „nem vet meg” minket a Lelke. Jelen van és működik az egyházban, mint Krisztus titokzatos testének lelke. De ott lakik bennünk is: sajátmagunkban.

Bizonyára emlékszünk még a gyermekkori biblialeckéből a nagyszerű jelenetre: Jákob a bátyja, Ézsau elől fut. A pusztában reá esteledik. Egy követ tesz a feje alá és így alszik el. Álmában látja a csodálatos létrát, amelyen az angyalok járnak föl s alá; a létra végén maga az Úr van. Az Isten-látás nagyszerű álmából fölébredve mondja a szavakat: „Valóban az Úr van ezen a helyen és én ezt nem tudtam.” A keresztény ember nem álmában, hanem valóságban találkozik Istenével. Amikor a megszentelő kegyelem állapotában vagyunk, akkor állandóan a Szentlelket hordozzuk magunkban. Állandóan bennünk lakik. Szent Pálnak nem kellene-e hozzánk is úgy fordulnia, mint a korintusiakhoz: „Nem tudjátok, hogy Isten temploma vagytok és Isten Lelke lakik bennetek? ... Hiszen Isten temploma szent és ti vagytok az.” „Nem tudjátok, hogy testetek a bennetek lakó Szentlélek temploma, akit Istentől kaptatok? Nem tudjátok, hogy nem vagytok a magatokéi?” „Hiszen ti az élő Isten temploma vagytok.” (1 Kor. 3, 16k; 6, 19; 2 Kor. 6, 16). Vajon fölünk is így kellene kérdeznie Szent Pálnak: „Nem tudjátok?” Vagy nekünk így írhatná: „Ugy-e ti ezt már ezerkilencszáz éve tudjátok? Ugy-e ti ezek szerint az igazságok szerint éltek?” Milyen kár, hogy ez nem egészen így van.

Ismerjük a búcsúzó Jézus szavait: „Én az igazságot mondom: Jobb nektek, ha én elmegyek, mert ha nem megyek el, a Vigasztaló nem jön el hozzátok. De ha elmegyek, majd elküldöm hozzátok” (Ján. 16, 7). Hogyan fogadták vajon ezt a kijelentést a betegek, akiket meggyógyított, a bűnösök, akiknek megbocsátotta vétkeiket, az apostolok, akikkel három éven át családi közelségben élt együtt? Gyermekes révetegséggel hány-szor mondjuk mi is: de jó lett volna akkor élni, amikor az Úr a földön járt. Pedig az igazság az, hogy az Isten-közelség, amely a Szentlélek érkezésével kezdődik, sokkal közvetlenebb, személyesebb, állandóbb, istenibb és minden ember számára inkább lehetséges, mint az, amely Jézus földi életében adódott. Jézusban megjelent ugyan, de egy emberre korlátozódott az Isten. Jézusban a második isteni személy jött közénk, de csak azok találkoztak benne az Istennel, akik az ember-Jézussal találkoztak. Kevés bűnös kérhetett a házasságtörő Magdolna, vagy a jobb lator mintájára tőle bocsánatot. Az akkor élő gyermekek közül is keveset vett az ölébe és áldott meg életében. Többször olvassuk a szentírásban: „Erő áradt ki belőle és mindenkit meggyógyított” (Luk. 6, 19). Ám milyen kevés volt e „mindenki”, aki egy-két palesztinai helységben találkozott vele, csak az akkor élő betegekhez képest is.

Isten maga is, akinek „gyönyörűsége az emberek fiaival lenni” (Péld. 8, 31), kicsinek és kevésnek találta a közelséget, amelyet a megtestesülésben adott. Az Ige megtestesülése csak az első nagy lépés volt, amelyet az Isten felénk tett, amely által hozzánk érkezett. Közénk jött, hogy megbocsásson, minthogy pedig igazán megbocsátott, többé nem is hagy el minket, Jézus kiöntött vére a szentség, amely öregnek és fiatalnak, gyermeknek és felnőttnek, mindenkinek, aki csak akarja, megszerzi a Szentlélek állandó boldog közelségét, mint az örök égi Isten-bírárs zálogát és foglóját. Jézus szentségei mind szentelési szertartások is, amelyek által a Szentlélek templomává leszünk. Mert nemcsak a bérálásnál száll reánk a Szentlélek. Különös erővel ilyenkor tölt el minket, de már a keresztesítésnél megtörténik egész emberi lényünk fölszentelése a Szentlélek templomává. A többi szentség pedig vagy helyreállítja, vagy elmélyíti „fölszentelésünket” a Szentlélek templomává.

Mikor Szent Pál először Efezusba érkezett, „néhány tanítványra talált. Megkaptátok-e a Szentlelket megtérésetek után? — kérdezte tőlük. Még csak azt sem hallottuk, felelték azok, hogy van-e Szentlélek” (Csel. 19, 2). Mi, hívó katolikusok, bizonyára sokszor hallottunk erről, de tudjuk-e, vagy sejtjük-e legalább, hogy ki a bennünk lakó Szentlélek? Sajnos, az átlag-keresztény embernél a személyes viszony, amelyet a Szentlélekkel tart fön, sokkal gyöngébb és élménytelenebb, mint az, amely őt az Atyához és Fiúhoz fűzi. Általában a három isteni személy közül a bennünk lakó Szentlélek, lelkünk szentélyének Istene, amolyan „ismeretlen Isten”. Rendesen csak annyit tudunk róla, hogy a harmadik isteni személy, de személyi „arcvonásait” nagyon kevésbé ismerjük. Pedig ha jobban ismernők azokat, akkor tűnnék ki igazán: mily nagyszerű és édes az Isten-közelség, amely a bennünk-lakás révén a miénk.

A Szentlélek az Atya és Fiú kölcsönös szeretete; ha lelkünkben van, akkor általa és benne szeretjük mi is az Atyát és a Fiút. Ő az Atya és Fiú egymásnak adott szent ölelése; benne lelkünket is magához öleli a két fölséges isteni személy. Benne ölelhetjük mi is az Atyát és Fiút örök szeretetükért. Ő az Atya és Fiú kölcsönös szeretetének ajándéka és záloga. Ha valóban Isten gyermekei vagyunk, akkor az Atya — Jézus kérésére — már a földi élet zarándok-útjára elküldi belénk, mint templomába, a Szentlelket s lefoglalozza testünket és lelkünket az örök életre. Ha hozzá simulunk lényünk szentélyének Istenéhez a szeretetben, akkor részünkről is megpecsételtük a szent előlegezést, az isteni lefoglalást; akaratunkat zálogként és foglalólul odaadjuk benne és általa itt a földön, hogy az örökévalóságban mindenestül a háromszemélyű egy Istené lehessünk.

Természetes, hogy az isteni személyeket az egy közös természet miatt szétválasztanunk nem lehet. A kegyelemben „az isteni természet részesei” vagyunk (2 Pét. 1, 4). Az Úr Jézus azt is mondja: „Aki szeret engem, megtartja tanításomat, Atyám is szeretni fogja őt, hozzá megyünk és benne fogunk lakni” (Ján. 14, 23). Ám a szentírás sokszor és kifejezetten beszél a Szentlélek lakásáról bennünk. Nemcsak lelkünket, de testünket, „tagjainkat” nevezi a Szentlélek templomának. Így föltétlenül igazabbnak látszik az a hittudományi nézet, amely szerint a bennünk-lakás a Szentlélek „tulajdona”, nemcsak neki „tulajdonított”. De akárhogy áll is a teológiai vita, a bennünk lakó Szentlelket nemcsak — mint a szentmise Credója mondja — az Atyával és Fiúval együtt imádjuk és együtt dicsőítjük, de mint külön személyt is imádhathjuk és dicsérhetjük, aki lényünk szentélyének csöndjében, lelkünk oltárán trónol. Amíg a kegyelem állapotában vagyunk, hozzá úgy fordulhatunk, mint az Úr Jézushoz a szentáldozás utáni boldog percekben.

Azok számára, akik az Istent keresik, kifejezhetetlen öröm a Szentlélek közelsége. „Aki az Urat keresi, örvendezzen szívében” (Zsolt. 104, 3).

Mi büszkébben mondhatjuk az Öszövétség emberénél: „Nincs is más ilyen nagy nemzet, melyhez istenei olyan közel lennének, mint amilyen közel mihozzánk van a mi Istenünk” (V. Móz. 4, 7). Ilyen Isten-közelségről a legmerészebb misztika sem merne sohasem álmodni, ha Isten szava nem biztosítana minket ennek valóságáról. Ám Isten egyszerű közelsége szent kötelességet is ró reánk: a közelség megőrzését és ápolását. „A Lelket ki ne oltásátok!” — kiáltja felénk Szent Pál (1 Tesz. 5, 19). Ne oltsa ki a halálos bűn huzata belőlünk a harmadik isteni személy tündöklő jelenlétét. Méltán imádkoztatja az egyház minden nap a breviáriumban Szent Ambrus himnuszát:

*„Most szállj le, Szentlélek, reánk,
Atyával és Fiúval egy,
Ömöld el szívünk teljesen,
S maradj bennünk kegyelmesen.”*

Az első pünkösdkor tüzes nyelvek alakjában szállt a Szentlélek az apostolokra. Azóta jelenléte a lelkekben olyan, mint a tűzé: amíg ég, világít. Az Úr Jézus azt mondja magáról: „Én vagyok a világ világossága. Aki engem követ, nem jár sötétben, hanem övé lesz az élet világossága” (Ján. 8, 12). Jézusban a világosság lépett a világba; a Szentlélek által a világban akar maradni és minden emberi lélek mélyére be akar világítani az isteni fény. Ezért nevezi őt az egyház egyik himnusza „lux beatissima”-nak, boldogító szende fénynek. Nem véletlen az, hogy imakönyveinkben a gyónási előkészület előtt rendszeren imádságot találunk a Szentlélekhez. A lelki élet mesterei ajánlják, hogy az esti lelkiismeretvizsgálást mindennap a Szentlélek segítségülhívásával kezdjük. Mert a lelkiismeretvizsgálat nem csupán az önismeret többé-kevésbé rutinos gyakorlása, nem hiba-keresés, hanem a Szentlélek fényének rávilágítása belső világunkra, gondolkodásunk, beszédünk, cselekedeteink helyességének megítélése a Szentlélek fényénél.

A Szentlélek úgy lakik bennünk, mint az isteni „lelkiatya”, az isteni „lelkivezető”. Fényével megtisztítja a bűntől a lelket és mutatja Jézus igazságait. Eszébe hozza az utat, amelyen járnia kell. Nem „általában”, tételekben, általános igazságokban vagy törvényekben mutatja nekünk az igazságot, hanem mindig egészen „konkrétan” úgy, ahogy az életünk irányításához éppen most van szükségünk az evangélium igazságaira. Nem véletlenül függ legtöbb szöszékünk fölött a „Szentlélek galambja”, nem hiába énekeljük a szentbeszédek előtt: „Jőjj, Szentlélek Úristen”. Nemcsak a „tanító egyházat” vezeti az igazság közlésében, hanem személy szerint bennünket is ráirányít az igazság elfogadására és arra, hogy a halott igazságok szerint rendezzük életünket, gondolkodásunkat, beszédünket és tetteinket. Figyeljünk egy kissé gondosabban Jézus kijelentésére: „A Vigasztaló pedig, akit az Atya nevemben küld, megtanít majd mindenre és eszetekbe juttat mindent, amit megmondtam nektek” (Ján. 14, 26). Az igazsággal kapcsolatban nemcsak az a fontos, hogy tudjuk, hanem az is, hogy kellő időben „eszünkbe jusszon”. A bennünk lakó és munkálkodó Szentlélektől várjuk, hogy „eszünkbe hozzon” mindent idejében, Jézus igazsága szerint irányítson az örök élet útján, amikor és ahogy éppen szükség van rá.

Az élet legnehezebb percei, amikor tanácstalanok, határozatlanok vagyunk, nem tudjuk, mi a helyes vagy a helyesebb, amikor különböző pa-

rancsok összeütközni látszanak. A „consolator optimus”-tól, a „legjobb tanácsadótól” várjuk ilyenkor, hogy eligazítson az élet útvesztőnek látszó útjain. Kérdezzük meg őt ilyenkor, beszéljük meg vele kétségeinket, kérjük ki tanácsát. Bizonytalanságok, sőt viharok sötét napjai arra lesznek jók, hogy megszokjuk vele a személyes érintkezést, az egyszerű, közvetlen, természetes beszédmodort. Ne várjunk titokzatos, vagy misztikus választ kérdéseinkre. Nem szól hallhatóan, de tapasztaljuk majd, hogy amivel hozzá fordultunk, amit tőle kérdeztünk, amit vele megbeszéltünk, amiben világosságért kiáltottunk, az mindig nagyszerűen megoldódik életünkben.

*„Száj, szív, érzék, ész, lendület,
Visszhangozzon hitvallomást.
Lánggal égjen a szeretet,
S lobogjon át mindenkire.”*

Így imádkozunk tovább Szent Ambrus szép himnuszában a Szentlélekhez. A tűz elsősorban meleget ad. A Szentlélek tüzeének a fénye a „hitvallomás” világosságát gyújtja bennünk, azután meleget áraszt, tüzet gyújt: a szeretet tüztét. A tűz természete, hogy égessen: amilyen természetesen ég a Szentlélek tüze, mint az Atya és Fiú szeretetének kölcsönös izása a Szentháromság ólén, olyan természetesen gyújtja meg a mi szívünkben is Isten gyermeki szeretetének tüztét. „Akkiket ugyanis az Isten Lelke vezérel, azok az Isten fiai. Nem a szolgaság lelkét kaptátok ugyanis, hogy ismét félelemben éljete, hanem a fogadott fiúság lelkét kaptátok, melyben azt kiáltjuk: Abba, Atya! Maga a Lélek tesz tanúságot lelünkben, hogy Isten fiai vagyunk” (Róm. 8, 15k). Az Isten szándéka velünk ez: „Akkiket eleve ismert, azokat előre arra rendelte, hogy hasonlókká váljanak Fia képmásához. Így lesz elsőszülött sok testvér között” (Róm. 8, 29). Bennünk is úgy működik a Szentlélek, mint az Úr Jézus emberségében, és így vezet el minket a hasonlóságra az Úr Jézus Krisztushoz, hogy mindnyájan hasonlítsunk a mi „elsőszülött” testvérünkhöz. Jézushoz hasonlóan dolgozik bennünk és vezet minket. A pünkösdi himnusz „digitus paternae dexteræ”-nek, az isteni jobbkez ujjának szólítja a Szentlelket. Valóban, az Atya művészi jobbjának ujjá ő, aki belőlünk mindnyájunkból az Úr Jézus Krisztushoz hasonló remekművet akar formálni.

Nézzük csak a szentírás egy-két kiragadott idézetéből, hogyan tulajdonítja az Isten szava természetfölötti, kegyelmi életünket a Szentlélek működésének. Keresztelésünkről, igazibb életünk megindulásáról maga az Úr mondja, hogy az „ujjászületés a vízből és Szentlélekből” (Ján. 3, 5). Szent Pál is hangsúlyozza: „Mindnyájan egy Lélekben egy testté lettünk a keresztség által” (1 Kor. 12, 12). Lelki életünk további fejlődéséről olvashatjuk: „Adja meg nektek dicsőségének gazdagsága szerint, hogy Lelke által megerősödjete belső emberré, hogy a hittel Krisztus lakjék szívetekben s ti gyökeret verjete és alapot vessete a szeretetben” (Ef. 3, 16k).

Kegyelmi élet nincsen imádság nélkül. Itt is pótolhatatlan a Szentlélek szerepe: „Gyöngeségünkben segítségünkre van a Lélek is, mert nem tudjuk, hogyan imádkozunk helyesen. A Lélek azonban maga könyörög helyettünk szavakba nem foglalható sóhajtasokkal” (Róm. 8, 26). Azt már bizonyára megfigyeltük magunkban: a kegyelem első lépése az, hogy valamiért tudjunk imádkozni. Utóbb azután meg is kapjuk, amit kérünk. Így lesz meg azután az eredménye az imádságban segítő Szentlélek műkö-

désének: „A Lélek gyümölcsei: szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jóság, szelídség, szerénység, önmegtartóztatás, tisztaság” (Gal. 5, 22k). Nem élettelen szobor vagy kép alakulása szerint kell tehát elgondolnunk hasonlóságunkat az Úr Jézushoz. A Szentlélek átjárja gondolkodásunkat, vágyainkat, irányítja beszédünket és munkánkat, hogy éljünk „az Istennek Krisztus Jézusban, a mi Urunkban” (Róm. 6, 6; 10). Így a Szentlélek tevékenysége elkísér minket egészen megdicsőülésünk befejezéséig: „Ha pedig bennetek van annak Lelke, aki Jézust föltámasztotta halottaiból, ő, aki Krisztus Jézust halottaiból föltámasztotta, életre kelti a ti halandó testeteket is bennetek lakó Lelke által” (Róm. 8, 11).

Izaiánál ezt a jövendölést olvassuk a jövendő Megváltóról: „Rajta leszen majd az Úr Lelke: a bölcsesség és értelem lelke, a tanács és erősség lelke, a tudás és jámborság lelke és eltölti őt az Úr félelmének lelke” (Iz. 11, 2k). Bérnálásnál, mindjárt a szertartás elején, a püspök fölének kitárt kezekkel azért imádkozik, hogy a Szentlélek e hét nagyszerű ajándékával szálljon reánk is. A bérnálásnál a Szentlélek, az isteni „Nagyúr” nem jön üres kézzel: ajándékainak túlaradó bőségével jön hozzánk és lakik nálunk. (A hetes szám a szentírásban a túlaradó bőség gazdagságát jelenti!) Az isteni Lélek ajándékai által készségessé, frissé, erőssé akar tenni minket indításainak elfogadására. Ezt a készséget sürgeti Szent Pál is: „Még ne szomorítsátok Isten Szent lelkét” (Ef. 4, 30). A bennünk lakó isteni Lélek akkor kedvetlenedik el, ha az ember nem követi készségesen irányítását. Azokban, akiket hiába irányít ő a jóra és a jobbra, a Szentlélek mindig szomorú.

* * *

A három isteni személy közül — ha egyáltalán szabad összehasonlítást tennünk — a földi élet útján a legközvetlenebb és legállandóbb személyi közelségben a Szentlélek van velünk. Lelkünk állandó vendége, értelmünk és akaratunk irányítója. Ha azonban ez így van, akkor miért éppen az egyház hivatalos imáiban a Szentlelket majdnem mindig csak hívjuk? Alig van a liturgiának más szava hozzá, mint ez: jöjj el, jöjj el! Miért hívjuk, ha állandóan bennünk van? A földi élet nem az Isten bírásának, hanem a benne való növekedésnek is ideje. A szomjúság és az éhség az Isten nagyobb bírása után éppen ott és éppen akkor ébred föl bennünk legszenvedélyesebben, amikor legközelebb vagyunk hozzá. S azért kiáltunk a Szentlélek után legjobban esengve és epekedve, mert itt a földön ő van hozzánk legközelebb.

A TARNA MELLETT

*Folyót játszik szűk medrében a Tarna,
csigás gyűrűkkel örvénylik a sodra,
a nap, mielőtt éjszakába halna,
piros mosolyt dob a piros habokra.*

*Furcsa a lét: nekem piciny a hangya,
patak a Tarna csak, de óriási
a tenger tükre, s a lebukó napba
tekinteni alig merek, parányi*

*éltem a világmindenségben hangya
s eltörpül benne pici emberségem,
mint ahogy semmiség a kicsi Tarna,
ha a nagyságot tengerekkel mérem,*

*pedig a tenger is csöpp, mint a Tarna,
ha a világűr végtelenné tárult
sugarán át nézem az élet balga
tünetményeit csillag-szemhatárral.*

*Beleszédül a szem a tűző napba,
olyan kicsi az élet, álom itt lenni,
az ember szíve talán belehalna,
ha nem tartaná tenyerén az Isten.*

*A nagyvilágban ici-pici hangya
az emberállat, mégis végtelenbe
vágódik, mint a tengerbe a Tarna:
s óriássá nő vágya és szerelme.*

Agoston Imre

AZ EVANGÉLIUMOK MÖGÖTTI ÓSI HAGYOMÁNY ÉS AZ ARÁM NYELVŰ MÁTÉ

A szentírástudományban általánosan elfogadott vélemény az, hogy az első három kánoni evangélium (Máté, Márk és Lukács) mögött ősi szóbeli és részben írott hagyomány áll, amely ezeknek az ún. „szinoptikus” (azaz: egybenézhető, egy nézéssel olvasható, áttekinthető) evangéliumoknak főforrása.

Tudjuk azt is, hogy ez a forrás nem valami szóbeli vagy írott „ős-evangélium” formájában élt, hanem részlet-elbeszélésekből vagy följegyzésekből állott, amelyekből bizonyos idő múltán gyűjtemények alakultak ki. Így gyűjtötték össze például az Úr Jézus szenvedésére és föltámadására vonatkozó történeteket, a Megváltó különböző mondásait, példabeszédeit, tanításait stb. Ma már az sem kétséges szaktudósok előtt, hogy ezek a szóbeli vagy írott részletek eredetileg arám nyelvűek voltak (lásd erre vonatkozólag *Black, Burney, J. Jeremias, Joüon, Torney* stb. munkáit). Hogy a szinoptikus evangéliumok mögött ősi, egykorú — tehát éppen ezért megbízható és történetileg hiteles — arám nyelvű hagyomány és feljegyzések állanak, azt bizonyítják, még a későbbi apokrif evangéliumok is, amint erre már rámutattunk a *Vigília* 1960. októberi számában a Tamas-evangéliummal kapcsolatban.

A kánoni evangéliumok közül csak egy fontos példát és bizonyítékot hozunk föl emellett: a Szent Lukács első két fejezetében leírt *gyermekségtörténetet*. Aki figyelmesen elolvassa Lukács evangéliumát, annak különleges tanulmányozás nélkül is föltűnik az első két fejezetnek sajátosságos, a többitől eltérő jellege. Ez megnyilvánul: a) az erős szemitizmusokkal telített stílusban; b) a jámbor, tanító célzatú elbeszélésmódban; c) a speciális palesztinai zsidó légkörben; d) a két fejezet egészen különleges ószövetségi gondolatvilágában, s végül e) a tulajdonképpeni krisztusi tanítások és igazságok hiányában.

Hét kisebb elbeszélő részt foglal össze Szent Lukács, melyek a két főszereplő: Keresztelő Szent János és az Úr Jézus fogantatásával és születésével kapcsolatos csodás eseményekről számolnak be. Bár a két főszereplőt édesanyjuknak, Szűz Máriának és Erzsébetnek meleg rokonsági kapcsolata már eredetileg összefűzi, mégis a hét elbeszélés mindegyike önmagában álló befejezett egész: 1, 5—25; 1, 26—38; 1, 39—56; 1, 57—80; 2, 1—20; 2, 21—38 és 2, 41—52. Így például az 1, 56 nincs tekintettel az 1, 57-re, s ezért azt sem tudjuk, hogy Szűz Mária János születése előtt, vagy csak utána ment-e haza Názáretbe; ugyanakkor az 1, 57—80-ban a legkisebb célzás sem található Szűz Máriára, sem az Úr Jézusra, hanem tulajdonképpen folytatja az 1, 5—25-öt, ahol János fogantatásáról van szó. A 2, 1—40-ben viszont egy árva szó sincs Jánosról, sőt az 1, 26—38-ra sem történik utalás, arra ti., hogy Szűz Mária a Szentlélektől foganta szent Fiát. S ha eltekintünk a két gyermekségtörténetet összekötő 1, 39—56-tól, melyben a Boldogságos Szűz Mária Erzsébetnél történt látogatásáról van szó, akkor Keresztelő Szent János fogantatásának és születésének egész történetében semmi vonatkozás és utalás sincs az Úr Jézusra. Az Úr Jézus gyermekségtörténetében azonban két helyen is találunk utalást Keresztelő Szent Jánosra; az 1, 26 és 36-ban, amiből nyilvánvaló, hogy időbelileg a Jánosról szóló részek keletkeztek korábban. A két főszereplő köré csoportosuló elbeszélések egyébként annyi félreismerhetetlen párhuzamot

mutatnak föl, hogy nem lehet kétséges: Szent Lukács szándékosan állította így össze első két fejezetét, hogy ti. a közös vonások élesen kidomborodjanak.

E hét történet szerzője csak palesztinai zsidó-keresztény lehetett, aki (esetleg „akik”, ha többen voltak) kétségkívül írásban és arám nyelven jegyezte föl azokat. Nemcsak a pogány-keresztény Szent Lukács, de még egy Palesztinán kívül élő ún. hellenista zsidó vagy zsidó-keresztény sem ismerhette ennyire a palesztinai szokásokat, vallási és speciális templomi, rituális előírásokat, nem szerezhette meg azt a „helyi zamatot” és sajátos felfogást, amely a Lk. 1—2 fejezetekben lépten-nyomon megnyilvánul. Ezeket a részleteket csak „benszülött” írhatta, „idegen” számára lényegtelenek és érthetetlenek voltak. A följegyzések eredeti arám nyelvét bizonyítja az a tény is, hogy az első két fejezet tele van szemitizmussal, ugyanakkor, amikor az összes evangélisták közül Szent Lukács beszélt és írt legszebben görögül. Az evangélium görög szövege elárulja azt, hogy arám eredeti alapján íródott. Ez a palesztinai arám jelleg annál föltűnőbb, mert Lukács evangéliuma kétségkívül pogány-keresztények számára íródott, mégpedig egy olyan korban, amikor az olvasók — még az esetleges palesztinai zsidó-keresztény hívők számára is — elvesztették jelentőségüket a régi zsidó vallási szokások és előírások.

Jellemző Szent Lukács történetírói lelkiismeretességére és hűségére, hogy forrásain nem végez komoly ún. „redaktori”, átalakító munkát. Ő ugyan erőteljesen hangsúlyozza evangéliumának előszavában, hogy minden forrásnak „elejétől fogva gondosan végére járt” (1, 3), de az egyszer megvizsgált forráson nem változtatott saját hitének és nézetének érdekében. Eppen ezért az első két fejezet elbeszélésebe nem visz bele semmi olyan tanítást és tényt, melyek mind Lukács, mind az olvasók számára régóta ismert és hitt dolgok voltak; nem tulajdonítja azokat anakronisztikusan a történet korának és szereplőinek. Az egész Lukács-i gyermekeségtörténetben következetesen Krisztus előtti felfogás nyilvánul meg, „teljesen hiányoznak a különleges keresztény vonások és gondolatok”, ahogy ezt igen helyesen jegyzi meg a katolikus J. Schmid (*Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg, 1955. 86. 10).

A Messiás mind a Keresztelő Szent Jánosról, mind az Úr Jézusról szóló részben Dávid trónját birtokló, a népét az ellenségektől megszabadító és sorsát jobbra fordító király: 1, 32—33; 1, 54—55; 1, 69. 71. 74, és még Simeon jövendölése, amely pedig legközelebb áll az Újszövetséghez — Lk. 2, 29—32 —, sem haladja meg gondolatkörében az ószövetségi próféták jövendöléseit. Mert hiszen azt ők is megjövendölték, hogy a zsidóknak születendő Messiás a pogányoknak is megvilágosítója lesz... A Magnificat, a Benedictus — Szűz Máriának és Zakariásnak hálaéneke — teljesen ószövetségi himnusz, s ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy mindkettő ószövetségi énekekből és zsoltárokból van összeállítva, hanem abban is, hogy a Lukács evangéliumában egyébként félreérthetetlenül és mindenki által elismerten leírt és tanított krisztusi hitre, tanításra, megváltásra, az Úr Jézus későbbi életére, de még János szerepére vonatkozólag sincs bennünk még távoli célzás sem. Így például az angyal nem azt hirdeti Zakariásnak, hogy születendő fia az Úr Jézus előfutára lesz, hanem azt, hogy az Úr az Isten előtt fog járni és az Isten iránt teszi majd készséggé a népet. Zakariás hálaénekeiben sincs szó arról, hogy János a vele anyai ágon közeli rokonságban lévő Jézusnak lesz nyilvános működésében előkészítője, hanem csak arról, hogy ő a „Magasságbeli prófétája” lesz, s „az Úr (azaz: Isten) előtt fog haladni, hogy előkészítse útját” (1, 76). Nem kétséges, hogy Szent Lukács nagyon jól tudta: Keresztelő

Szent János nem általában az Istennek, hanem különlegesen az ő Fiának, az Ő Jézusnak volt előfutára; ezt világosan meg is írja evangéliumának 3. fejezetében, de ezt a tudást, ezt az ismeretet nem tulajdonítja János szüleinek, akik fiuk születésekor erre nem gondoltak...

Egyetlen újszövetségi gondolat és kinyilatkoztatás található a két fejezetben, a 2, 49: „Miért kerestetek — kérdezte Jézus —, nem tudtátok, hogy Atyám házában kell lennem?” E szavakkal a 12 éves Jézus kijelenti azt, hogy a szülőnek járó tiszteleten és engedelmségen kívül és felül nagyobb és erősebb kötelezettsége is van: az ő Atyja házában, a templomban *kell* lennie. De az Őr nem azt mondja, hogy a „mi Atyánk házában”, hanem félreérthetetlenül „az én Atyám” házáról beszél, mégpedig édesanyjának és törvényszerinti, nevelő apjának. Az „én Atyám” tehát világosan szembe van állítva az Őr Jézus édesanyjával és földi „törvényes” apjával... Az Isten az ő atyja, mégpedig nem úgy, ahogy atyja minden embernek, hanem egészen különleges módon, egyedülállóan, ahogy még Szűz Máriának sem atyja, ahogy csak „az én Atyám!” E szavakkal a 12 éves Jézus kinyilvánítja az ő isteni természetét, természetes istenfiúságát, de — és ez döntő fontosságú az egész elbeszélésben s a történet hitelességének vizsgálatában — Lukács hozzáteszi, hogy Szűz Mária és Szent József „nem értették, mit akart ezzel mondani!” (2, 50). Azaz: Lukács, amikor evangéliumát írja, tanítja és hiszi, hogy Jézus az Isten fia, de Mária és József ezt nem tudták, nem értették még akkor, amikor az esemény történt.

Nem kétséges tehát, hogy Lukács gyermekségtörténete mögött, mint ahogy általában a szinoptikus evangéliumok leírásai mögött, ősi palesztinai és egykorú arám nyelvű hagyomány van. Ennek a ténynek tudatában volt az őskeresztény egyház is, éppen ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy Papiasz hierapolísi püspök alapján a Kr. u. II. század végétől általánosan elterjedt nézet volt, hogy az első evangélista, Szent Máté, munkáját eredetileg arám nyelven írta. Ez a nézet annál inkább megalapozottnak tűnt föl, mert az nem kétséges, hogy Márkkal és Lukáccsal szemben, Máté az ő evangéliumát főleg zsidókeresztények számára írta.

Szent Papiasz tanúsága

Cezareai Euzebiusz idézi egyháztörténelmében (III. 39, 14—16) Szent Papiasz „Logion Küriakón exegézeisz” című munkájából azt a részt, melyben a püspök közli az ő tanítójának, egy bizonyos János nevű „prezbiternek” tanúságát Márk és Máté evangéliumáról. Most minket nem érdekel az a kérdés, hogy ez a „János prezbiter” Szent János evangélista-e, vagy az Őr Jézus egy másik János nevű tanítványa, hanem csak az, hogy az idézett szavak szerint ez a tanítvány látszólag azt állítja: „Máté a logiakat (azaz: az Őr által mondott és cselekedett dolgokat) héber dialektusban állította össze.” E szavakat általánosan úgy értelmezték, hogy Szent Máté a zsidóknak akkor használatos nyelvén, azaz arámul írta meg evangéliumát. A XVIII. század végéig ez volt a tudósok között is az általános felfogás, melyet senkinek sem jutott eszébe kritikailag felülvizsgálni vagy részletes elemzés tárgyává tenni.

A nem katolikus bibliakutatók mintegy 150 év óta, s újabban a katolikus tudósok között is egyre többen azt állítják azonban, hogy a ma kezünkben lévő Máté-evangélium eredetileg görögül íródott és nem arámból készült fordítás. Az emellett szóló érvek három csoportba oszthatók:

1. Máté evangéliumának nyelvezete egyáltalában nem mutat fordítás jelleget. Az egész 28 fejezeten keresztül annyira egységes a stílus, hogy azt fordító sosem tudta volna elérni. Ezenkívül számos olyan szójáték, szókép fordul elő Máténál, mely csak a görög nyelvben van meg, s amelynek nincs arám párhuzama. A régi, hagyományos elmélet védői ezzel szemben rámutatnak ugyan arra, hogy Máté könyvében sok aramaizmus található, de ez nem lehet érv az arám nyelvű eredeti mellett, mert például Márk evangéliumában sokkal több az aramaizmus — pedig kétségtelenül eredetileg görögül íródott —, sőt az apokrif Tamás-evangéliumnak kopt szövegében is sok aramaizmus van — pedig a kopt szöveg egy görög eredetinek fordítása. Az aramaizmusok mind három esetben nem valami „eredeti” arám szövegnek, hanem a mögötte álló arám nyelvű szóbeli és írott hagyománynak a tanúi és bizonyítói.

2. Máté evangéliumában 41 ószövetségi idézet olvasható, melyek közül 20 csak nála található, 21 pedig megvan Márknál és Lukácsnál is, vagy legalábbis az egyiknél. Ha már most Máté könyve eredetileg arámul íródott volna, úgy abban ezek az idézetek arám nyelvűek lettek volna, s a fordító vagy onnan közvetlenül fordította volna azokat görögre, vagy egyszerűen az ún. Hetvenes görög fordítás alapján közölte volna azokat. A helyzet azonban az, hogy míg a csak Máténál szereplő idézetek a héber szöveget követik, a mindhárom szinoptikusnál megtalálható idézetek a Hetvenes fordításból valók. Ez annak bizonyítéka, hogy ahol Máté forrásokat használ (s ezek egyike kétségkívül Márk evangéliuma volt), ott a forrásnak megfelelően a görög fordítás alapján idéz, míg az önálló idézeteket a héber szövegnek megfelelően adja vissza.

3. A ma kezünkben lévő három szinoptikus evangélium közül nem Máté, hanem Márk a legrégebbi. Ez nyilvánvaló a két evangélium szövegének exegetikai és teológiai vizsgálatából, s ma már olyan tudományos megalapozottsággal rendelkezik, hogy például az egyik legkiválóbb katolikus kutató a világhírű *Wikenhauser Einleitung in das N. T.* című munkájában (Herder, Freiburg im Br. 1953) már a tárgyalás sorrendjével is kifejezésre juttatja, mert az evangéliumok közül elsőnek Márkéval foglalkozik. Márk evangéliumának terjedelme egyébként 661 vers, Mátéé 1068, s ebből a Márk-féle 661-ből több mint 600-at beledolgozott s fölhasznált saját munkájában Máté. Márk tehát nem „megrövidítője és követője Máténak”, mint ahogy azt Szent Ágoston is gondolta, hanem egyik forrása volt Máté könyvének éppenúgy, mint Lukács evangéliumának is. Az igaz, hogy a Máté-evangélium elsősorban zsidó-keresztények számára íródott, de ebből nem következik egy arám nyelvű eredeti, mert az evangélium keletkezési idejében már régóta pogány-keresztény volt az ősegyház nagy többsége, s a zsidó-keresztények is értettek görögül. A zsidó-keresztények szakadár-eretnek ága, az Ebioniták — akik pedig teljesen elszakadtak a pogány missziótól és a kereszténységet zsidó vallási elemekkel hamisították meg — apokrif evangéliumot használtak, az *Evangelium ebionitarum*-ot, de ennek is, meg a másik eretnek zsidó-keresztény szekta hamis evangéliumának, az *Evangelium Hebraeorum*nak a szövege is görögül íródott. Csak a Szíriában élő zsidó-keresztények apokrif evangéliuma, az *Evangelium Nazaraeorum* íródott arám nyelven. Ezt gondolták régen sokan az „eredeti arám nyelvű Máténak”, pedig nem más, mint az eredeti görög nyelvű Máté későbbi fordítása és kibővítése arámul (L. erre vonatkozólag: *Hennecke-Schneemelcher: Neutestamentliche Apokryphen*, I. 1959. 75 kk. ol.)

A Papiasz-szöveg helyes értelme

Egy súlyos probléma várt a legújabb időkig megoldásra: ha Máté evangéliuma eredetileg görögül íródott, hogyan keletkezhetett az ősi hagyományos nézet egy arám „eredetiről”? Erre a kérdésre adott választ Joseph Kürzinger eichstätti professzor a német katolikus szentírástudósok 1959. évi kongresszusán, majd később a *Biblische Zeitschrift* 1960. januári számában („Das Papiaszeugnis und die Erstgestalt des Matthäusevangeliums”). Vizsgáljuk meg most a kérdést Kürzinger kifejtése és egyéb megfontolások alapján.

Első döntő jelentőségű megállapítása Kürzingernek az a tény, hogy Papiasz Euzebiusz által idézett szövege elsősorban Márk evangéliumáról szól, s a Mátéra vonatkozó mondat csak folytatása és kiegészítése a Márkkal kapcsolatos tanításának. Éppen ezért a Mátéről szóló rész nem önállóan és külön, hanem csak a Márkról szólóval együtt és azzal kapcsolatban értelmezhető. A különálló értelmezésben Euzebiusz a hibás, aki a Márkra vonatkozó tanúság közlése után hozza ugyan a Mátéra vonatkozót, de közbeszúrja: „ezt mondja Papiasz Márkról, Mátéről pedig ezeket beszéli”, s így az egybefolyó papiaszi szöveget különválasztja és elszakítja egymástól. Egyébként is elképzelhetetlen, hogy Papiasz az őskereszténységben legnagyobb tekintélynek örvendő Máté evangéliumáról kurta pár szóval emlékeznek meg csupán, amikor előzőleg bőven és részletesen tárgyalt Márkról, melyet jóval kevesebbet használtak.

Ha már most Papiasz szövegét egységesen vizsgáljuk, nem kétséges, hogy ő, illetve tanítója, „János presbiter”, Márk munkáját, annak irodalmi műfaját akarja megvédeni az „irodalmárok”, a stílus és retorika akkori megszallottjainak támadásával és lebecsülésével szemben. Kihangsúlyozta azt, hogy amit Márk leírt, azt „akribósz”, azaz pontosan, lelkiismeretesen írta meg. Az „emnémoneuzen” szó a klasszikus görögben éppen úgy, mint az akkori ún. koiné nyelvben is igen sokszor nem „emlékezni” jelentésben áll, hanem „megemlíti, feljegyez, beszámol” stb. Papiasz tehát nem azt mondja — mint ahogy eddig tévesen értelmezték —, hogy Márk pontosan feljegyezte azt, amire „emlékezett” (ez nem védelem, hanem támadás volna Márkkal szemben), hanem azt, hogy ő mindent pontosan följegyzett, amit Péter apostoltól — a szem- és fültanútól megtudott. Márk ugyanis — folytatja Papiasz — Péter apostol „hermeneutész”-e volt, amikor evangéliumát megírta. A „hermeneutész” szót eddig általánosságban „tolmáccsal” fordították, s úgy magyarázták Papiasz szavait, hogy Márk a Péter által arámul mondott prédikációkat fordította volna le görög nyelvre a híveknek. Ez a magyarázat is téves, mert a „hermeneuó” ige elsődleges jelentése nem „tolmácsolni, fordítani”, hanem „értelmezni, magyarázni, előadni, kifejteni, hirdetni”, s a hermeneutész szó ennek megfelelően az, aki másnak tanítását közvetíti, gondolatait előadja”. Márk tehát nem fordítója, tolmácsa volt Péternek, hanem az ő prédikációi tartalmának közvetítője evangéliumán keresztül. (V. ö. *Theol. Wörterbuch* z. N. T. II. 660 l.) A „hermeneuó” szó az akkori és klasszikus retorikának műszava volt, ami kiviláglik például Arisztotelesz *Peri hermeneiasz* című munkájából, mely természetesen nem a fordításról vagy tolmácsolásról szól. Szent Péternek amúgysem volt szüksége nyelvi tolmácsra, mert először is galileai lévén, az akkori helyzetnek megfelelően valószínűleg jobban beszélt görögül, mint a jeruzsálemi Márk, azonkívül Kornéliusz házában is görögül beszélt — tolmács nélkül (Apcsel. 10).

Kürzinger — igen helyen — megállapítja azt is, hogy Papiasz szavaiban a „taxisz” mit jelent. A „taxisz” — rend, sorrend, katonai vagy iro-

dalmi, művészi rend; s a görög grammatikusok és rétorok igen sokat írtak Papiasz idejében is a különböző prózai és költői műveknek „taxiszáról”, egy-egy munkának irodalmi, művészi formájáról, műfajáról. Papiasz tehát megállapítja Márkkal kapcsolatosan azt, hogy evangéliumának megírásában nem követett semmilyen — hogy úgy mondjam — „hivatalos műfajt”, nem öntötte művészi formába elbeszélését, mint ahogy ezt a görög-hellenista írók még a történésztől is megkövetelték. Az ő számára csak az volt a fontos, hogy mindent pontosan és hűségesen leírjon, hogy semmit meg ne hamisítson abból, amit Pétertől hallott és megtudott. És világos, hogy egy történetírónál ez a lényeg, ez a fontos, nem a művészi forma.

Ha a „herméneuo” ige Papiasz Márkról szóló mondásában „kifejteni, előadni, leírni” értelemben szerepel, úgy nem jelenthet mást a Mátéről szóló rövid kis mondatban sem, amikor azt mondja: Máté héber dialektusban írta meg a logiákat... Előzőleg kifejtí Papiasz, hogy Márk a „logiákat”, azaz „az Úr Jézus által mondott és cselekedett dolgokat” nem művészi sorrendben írta le. Máté is írt ezekről a „logiákról” egy könyvet, de ő már „szüntaxiszban”, azaz bizonyos művészi rendben. Ezt a művészi rendet és kompozíciót a figyelmes olvasó rögtön felfedezheti Máté evangéliumában, s azt a nem hívő kritikusok is nagyra értékelik. Máté is, Márk is a „logiákról”, az Úr „dolgairól” írt, de Márk művészi rend nélkül, Máté ellenben már bizonyos szisztematikus kompozíciót követve.

Mi volt az a műfaj, az az írásmód, melyet Máté követett evangéliumának megírásában? Megmondja Papiasz: „hebraidi dialektó” írta meg azt. És itt következik Kürzinger döntő jelentőségű megállapítása: a dialektosz szó nem nyelvet jelent (akkor Papiasznak a görög „glossza” szót kellett volna használnia), hanem „beszédmód, írásmód, stílus”, még pedig egy-egy szerzőnek, egy-egy műfajnak stb. különleges kifejezési módját. Máté a zsidóknál ismeretes és használatos forma szerint, műfaj szerint állította össze evangéliumát, mindkettő: Márk is, Máté is úgy szerkesztette meg (herméneuzen), ahogy tudta: Márk pedig semmiképpen sem hibáztatható azért, mert ő nem követ előadásában művészi rendet. Ezt állítja és mondja Papiasz és nem azt, amit tévesen és rosszul következtettek ki szavaiból: hogy ti. az eredeti arám nyelvű Mátét mindenki úgy „fordította” görögre, ahogy tudta.

Ezek szerint Papiasz szövegének helyes fordítása a következő: „Márk mint Péternek szócsöve, amiről beszámol, azt pontosan írta le, ti. az Úr által cselekedett és mondott dolgokat, de nem művészi sorrendben. Nem hallgatta ugyanis az Urat, sem követője nem volt, hanem később — ahogy mondtam — Péter (követője) volt. Ő (ti. Péter) tanításait a szükségletek szerint tartotta meg, de nem úgy, hogy az Úr logiáinak sorrendjét (művészi rendjét) alkotta volna meg. Így nem hibázott Márk, amikor egyes dolgokat úgy írt le, ahogyan elmondotta. Csak egyre ügyelt-ugyanis, hogy semmit el ne hagyjon abból, amit hallott és hogy semmit se változtasson meg bennük. Máté azonban a héberek szerkesztési (írási) módja szerint állította össze a logiákat. Mindkettő úgy alkotta meg, ahogy tudta.”

Egy kérdés vár még tisztázásra: honnan eredt ezek alapján az az általános és ősi hagyomány, mely Máté állítólagos arám eredetijéről beszél? Az egyik alapvető okot már megemlítettük. Nem volt kétséges az ősegház tanítói, vezetői és hívei előtt az a tény, hogy az Úr Jézus is, s az első időkben az apostolok is a zsidók akkori nyelvén, tehát arámul hirdették az evangéliumot. Az Apostolok cselekedetei is beszámol arról, hogy Szent Pál „hebraisz dialektosz”-t használt, vagy hall (21, 40; 22, 2; 26, 14; v. ö. 1, 19), de itt mindig a „hé” névelővel áll, ami világosan mutatja, hogy nem

stílusról, írásmódról vagy beszéd- és kifejezésmódról, hanem „nyelvről” van szó. Papiasz viszont elhagyja a névelőt, mert nem a héberek nyelvé-
ről akar szólni. Erre azonban nem figyeltek Papiasz követői, s mivel a
hagyomány arámnnyelvűségéről tudtak, kézenfekvő volt, hogy a Mátéra
vonatkozó tanúságtételt úgy értelmezték, hogy maga az evangélium ké-
szült eredetileg arám nyelven, a „zsidók dialektusában”.

A későbbi „hagyomány” kizárólag Papiaszra támaszkodik, így az
utána következő első tanú, akinek hatalmas tekintélye döntő befolyást
gyakorolt a későbbi állásfoglalásokra, Szent Ireneusz egyszerűen megis-
métli Papiasznak mondását, s ő is a „dialektosz” szót használja mond-
ván, hogy Máté a zsidók között „ré idia auton dialektó”, azaz: az ő saját
dialektusukban írta meg evangéliumát. Origenesz már kerüli a „dialek-
tosz” szót és félreérthetetlenül héberek nyelvről beszél... S ahogy mú-
lik az idő, egyre több legendarius elem kerül be ebbe a tudósításba, így
például az Euzebiusz által följegyzett dolog, hogy ti. Pantenusz Indiában
látta volna az arámnnyelvű Mátét, melyet oda Bertalan apostol vitt volna el.

Az egész hagyomány tehát tulajdonképpen egy embert jelent: Papi-
aszt. A Pápai Szentírási Bizottságnak viszont van egy döntése, mely az
állítólagos „ős-Máté”-val kapcsolatosan azt állapítja meg, hogy az az
arám nyelvű „ős-Máté” lényegileg meg kell, hogy egyezzen a mai görög
Mátéval. Ez a döntés két célt szolgált annak idején (1911. június 19.): egy-
részt azt, hogy megvédje Máté evangéliumának sugalmazott jellegét, más-
részt pedig az evangélium-jellegét, hogy ti. eredetileg nem valami „logia-
gyűjtemény” volt, melyben csak az Úr Jézus beszédei szerepeltek volna
minden történeti adat hozzáadása nélkül. E kettős alapot és célt tökélete-
sen biztosítja az általunk kifejtett új elmélet.

EBBEN A PERCBEN !

Múlnak az évek
s indulnak újra.
Hallom a hívást
harsogva, zúgva:

Jössz-e utánam,
ahogy daloltad ?
— Ma más a dolgom,
holnap... Majd holnap !

Napra nap illan,
futnak a percek.
Mit megfogadtál,
már elfeledted ?

Engem akartál
szeretni jobban —
más útra tértél
lopva, titokban...

Nekem ígérted
egész valódat !
Hová jutottál ?
— Holnap. Majd holnap !

Kalandos-szépét
hoztak az álmok,
eljárom még a
tavaszi táncot !

Tavaszi táncot
koszorús fejjel,
de nem tövissel,
de nem kereszttel !

Hervad a rózsza,
a rímek kopnak...
Elmegyek hozzád
holnap. Majd holnap !

Múlnak az évek,
indulnak újra.
Hallom a hívást
szelíden, zúgva:

Eltévedt gyermek,
könnyelmű, kedves,
jőjj ide hozzám,
simulj szívemhez.

Felragyog egy perc
daloló fényben:
— Itt vagyok ime,
tiéd egészen !

Könnyem és csókomban
ég a kereszten...
Uram, nem holnap,
azonnal kezdem !

Barsy Irma

DOMONKOS ISTVÁN ÍRÓI MŰVE

Vékonypénzű fiatal pap foglalta el a káplánszobát 1889 szeptemberében a sopronmegyei Mihályi község plébániáján. Sovány arcából kivillanó éles szeme csodálkozva feledkezett rá a falu ismeretlen szépségeire és füle megnyílt az ízes rábaközi szolás zenéjére. „Oh ha visszagondolok harminc év előtti kápláni időimre — írta később —, hogy megszédített a magyar paraszt nyelvnek tiszta szépsége — lelki gyönyörrel. Akkor is az öregeknek ajkáról szívtam azt az édes mézet.” Az idézet nem bizonyult múló hangultnak: élete végéig nem tudott szabadulni tőle.

Ez a fiatal káplán *Domonkos István* volt, akinek az idén ünnepeljük századik születési évfordulóját: Ászárról beszármazott családból Győrújvárosban látta meg a napvilágot 1862 augusztus 19-én, több leánytestvér után legifjabbnak. Atyja, a kisdunai vízimolnár, korán elhunyt. Az amúgyis komolyka kisfiút melegszívű, mélyen vallásos édesanyja és nővérei vették körül. Az apa-nélküli, asszonyos nevelés csöndessé, félénkké tette. Bátortalanságát később sem tudta teljesen levetkőzni. Ugyanakkor nőies gyöngédség is fejlődött benne. Nem annyira, hogy megzavarhatta volna bentakozó férfiasságát, hanem csak annyi, amennyi képesíthette a lélek finom rezdüléseinek felfogására.

Irodalmi hajlama korán jelentkezett. Még csak második osztályba járt a győri bencés gimnáziumban, amikor első elbeszélése megjelent a *Keszthely* című hetilapban. Ettől fogva állandóan írogatott a legkülönbébb területeken tapogatózó prózát és csilingelő gyermekversikéket. Felső diák korában már rendszeresen közölte cikkeit a *Keszthely* — később más dunántúli lapok is —, de a félénk fiúra jellemzően mindig álnév alatt (Bandi, Jauernek József, Garay, Ardényi Dezső, később a *Győri Híradó*-ban és a *Győri Közlöny*-ben: Királyhegyi).

Hatodik osztály után belépett a cisztercita rendbe. Boldogan töltötte el Zircen a noviciátusi évet, majd az egri gimnáziumban folytatta tanulmányait. A hetedik osztály kezdetén súlyosan megbetegedett gyomrával. Mivel az egri orvos túlzottan súlyosnak ítélte baját, elbocsátották a rendből. Ez még komolyabb válságba sodorta az érzékeny lelkű nagydiákot, mint annak idején elárvulása. Szinte búskomorra lett, derús látását csak évek múlva a falu kicsattanóan egészséges környezete adta vissza. Addig azonban még hosszú volt az út. Felgyógyulva Nagyszombatban leérett-ségizett, majd rövid, kedvetlen pozsonyi jogászkodás után a győri szemináriumba kérte fölvételét. Itt tanulásban és írogatásban töltött évek alatt jelleme kikristályosodott és elnyerte végleges egyensúlyát.

1889 július 6-án pappá szentelték és hamarosan megkapta első kápláni beosztását. Kápláni életének állomásai közel estek egymáshoz a Rábaköz szívében. Plébános is ott lett, amikor 1894-ben elnyerte a Csorna mellett lévő apró Dör plébániáját. Tíz év múlva átkerült Győr környékére Nyúlaluba és itt is működött 1923 augusztus 9-én bekövetkezett váratlan haláláig.

Lelkipásztori munkája mellett az írással nem hagyott fel, sőt megtálalta tehetségének igazi területét. Verselési kísérleteivel teljesen felhagyott, csak prózát írt, s azt is csak az annyira megszeretett falusi életéről.

Amikor pályája delelőjéről visszapillantott a megtett útra, azt vallotta, hogy tollát mindig egyedül a szeretet vezette: „Csak írtam, mert szerettem, nem is írni, — mint szerettem azokat, akikről írtam.”

Szerette a falu emberét, a magyar parasztot. *Gárdonyi Géza* és *Tömrékény István* körül ezidőtájt egyre többen kezdtek írni a tanya és a falu népéről — közéjük illik *Domonkos István* is. Ő is ritkán írt klasszikus műfaji értelemben vett novellát, inkább lazább elbeszéléseket, színes képeket.

Akik személyesen ismerték, azt mondják róla, hogy kitűnő megfigyelő volt: a legkisebb jellemző vonást azonnal meglátta és rögzítette. Valóban, írásainak minden alakja, azoknak minden mozdulata a valóság üde levegőjét leheli. Nem kiagyalt szereplőkkel ügyeskedik, nem papírfigurákat mozgat, hanem a valóságos magyar parasztot rajzolja. „Én csak azt írom le — írta 1922-ben az *Életben* —, amit láttam, hallottam, tapasztaltam. Barát *Horváth István* teszem *Szováton* volt a templomatyánk, amit írtam róla, azt egész valóságban mondtam róla. A győri kármelitáknál volt próbaesztendőn, onnan hozta magával barátias lelkét és szokásait. *Szentes Juli* meg a multkoriban járt itt *Mihályiból*, most is karján volt a kosara, benne pedig sajátos kulcsa, a lehúzott kilincs. Néha bizony bajom is volt emiatt. Az emberek magukra ismertek és nehezteltek a kiszervezésért.” Pedig erre nem sok okuk lehetett, mert kiválasztott hőseit szinte anyás babusgatással cirógatta körül. Amikor hibákat vagy bűnöket ábrázol — mert azok előtt sem hunyt szemet —, még akkor is érezzük a bűnössel együtt vergődő papi szíve melegét.

Az írónak a jellemzésben és a leírásban nyílik alkalmja arra, hogy megmutassa: mit tud a meglesett világból alkotásába átvinni. Íme ízelítőnek *Szentes Juli* képe, aki családját elhanyagolva kóborol az egyik búcsújáró helyről a másikra:

„Csodálatos asszony! Sovány, száraz, mint az országút és valami üres kietlenség ül az orcáján. Csupa szög, csupa él az egész asszony, a hegyes orra, a csúcsos orcájabúbjai: akár a csúcsos száraz könyökei. Kopott, fedetlen karos-kosárja nélkül alig láttam, és mikor az a karján van, akkor határozottan érzem, hogy ez az asszony most útban van; megy, mert mennie kell, mert nem nyughatik. Hogy hova, vagy miért? talán maga sem tudja. Az éles szemei keresgelődnek, a lelki is folyton keresgelődik... Szörnyen maradhatatlan; ha otthon van, mintha a ház égne fölötté, sőt a faluján is mindig mintha átmenőben volna. Akkor boldog, ha útban van és ebben a boldogságában nem engedi meg, hogy zavarja valaki.

Nem tudom, de lehet, hogy így okoskodik: a lélek a fő, az Isten az első! Azt kell keresnünk, az örök üdvösségről kell gondoskodnunk. És mintha az Isten mindig futna előle, meg az örök üdvösség is...” (*A szentes Juli.*)

De lássunk férfi-jellemzést is. Ez a nyúli szőlőhegyek közé visz benünket:

„Mikor a szőlő még díszében volt, *Radai Ferenc* úgy jött le a kanyargós, horgas utakon, mint a karcsú szarvas, és mivel elszokott ott főnt az emberek társaságától, hát azon szerint is nézegetődött magasra emelt nézésével, mint a szarvasok ahogy néznek, mikor az erdőből tisztásra érnek ki. Szép, tiszta arcú és nyílt tekintetű, világosan néző ember volt ez a *Radai Ferenc* és a teste olyan szálás, egyenes volt, mint aminő fákat a hegyi magaslatok tudnak nevelni. Mikor azonban a szőlője pusztulni kezdett, akkor lejőve, a falunkban úgy ment végig az utcákon, hogy a kezét keményen a dolmánya zsebébe dugta, fejét előre vetette és kissé megtörték vállai. Majd a zsebeket tépte le súlyos ökleivel. Így azzal a tartással, szinte egyik napról a másikra, átmenet nélkül lépett bele a korosodásba.” (*Hegyek közül.*)

Leírásai közül talán az álljon itt, amely az öreg gazda és a tanító pincézését festi:

„A hordón gyertya ég és Rembrandt-fényben élesedik ki a tanítónak és a gazdának minden vonása. A szemük fénye kétszerte éles. Bajuszuk csodásan nagy és sötét és az alakjuk mozdulata az árnyékuk mozdulatával nehézkesnek tűnik fel, mintha az árnyékukat cipelnék a falon. A hangjuk — természetesen — kong az üregben és érzi az ember, amint visszahömpölyög és megakad a végén és visszaverődve nyalogatja a falakat. (A föld alatt.)

Talán még a falu népénél is jobban szerette Domonkos a falu beszédét, a Rábaköz népének kicsordulóan ízes, harmatosan friss nyelvét. Ezért írta: „Ha lett volna tudatos elvem, akkor ez lett volna: írni az igaz tiszta magyar nyelven.” Kezdetben néha túlzásba vitte a tájszavak és népies szólások használatát, de hamarosan megglelte a kellő mértéket: csak annyit hagyott meg belőlük műveiben, amennyi elégséges ahhoz, hogy sajátos zamatot adjon beszédének.

Nyelvét tudatos gyűjtéssel gazdagította. Úgy gyűjtötte az eredeti szólásokat, mint a népművészeti alkotásokat. (Lakása teli volt dőri korszokkal, kapuvári csipkéekkel és mindenféle parasztbútorral.) Sokat járt hivei között a faluban és a határban: figyelemmel kísérte életüket, munkájukat, fülelte beszédüket. Ha egy-egy ízes szólást hallott, azt otthon följegyezte, majd alkalomadtán írásaiba iktatta. Ezért bukkan az olvasó lépten-nyomon jóízű paraszti hasonlatokra. Az egyetlen lánykáját dédelgető társukat például így nyelvelik meg az asszonyok:

„Olyan maga, Vidosné, mint a rossz tik, aki egyet tojik, aztán megkotlik.” (*Kedves nővér Liszka.*)

Másutt eféle hasonlatokat olvasunk:

„Szegény Horváth Györgynek a lelkét oly súlyosan nyomta felesége betegsége, mintha káposztás-kő lett volna ...” (*Beteg a Horváth Györgyné.*)

„Egy-egy gondolat sokszor az ember elméjében olyan, mint mikor valaki rést üt a kerítésen. Csak egy bújjon át, a többi száz könnyen megy utána.” (*A jó tanácsok.*)

Szerette azután írónk a falut körülölelő nagytermészetet. Ezt a virágok szeretetével együtt még a szülői házból hozta magával. Kispap korában kedvvel díszítette a szemináriumi kápolna oltárát. Később is mindig kertészkedett a maga gyönyörűségére meg a templom díszítésére. Csak az tudja a természetet ilyen lelkesen leírni, aki eggyé vált vele:

„Tavaszi volt; a patak vidám volt és ünnepi ruhás, mint a gyermek vasárnap reggel; bokrétaikkal volt kitűzve a partja és a rezgő lombsátrak kimosakodva lebegtek fölötte. Puha volt a pázsit és harmatos, befogadta a Palika kis csizmáját; a levegőben, mint kristálytükörben látta az ember a fáknak, virágoknak pompáját és kristályüveg volt maga a kis patak is, melyben kacérokodtak a földi szépségek, folyó, susogó kristályüveg...” (*Az árva.*)

Értette a természetet, kihallgatta titkait. Nem azt ismételgette, amit mások már ezerszer elmondottak, hanem mélyebb igazságokat ismert föl a fölület színe alatt. Az ősz a költőknél általában az elmúlást, a halált idézi. Domonkos így írt róla:

„Miért haldokolna a fa, mikor hullatja leveles ruháját, a fű, mikor oldogatja magáról szálait, meg az erdők, meg a mezők, mikor összerázódnak s fonnyadtan terítik el ledobott gúnyájukat... Miért?

A haldoklás nyomában föloslás leselkedik, a föloslásnál pedig az irtozás. Hát akkor te bájos ősz, hol kapod mosolygásodat, honnan kerül elő enyelgő nyugalmad s kitől kapod azt a vonást, mely simogatja lelkünket?

— Úgy ölelnénk, úgy csókolnánk, úgy által karolnánk, hogy veled egyesüljünk !

Nekem nem az fáj, amikor a fa levelét hullatja, hanem az, mikor a szekercét derekának fogják. Sem az nem nehéz, mikor az erdő zizegve oldja le magáról lombjait, hanem az, mikor a fejszék csapásától hangzik birodalma.

Most nem öldöklő munka folyik, most nem a halál harangja kong, hanem az estéli harang szól, melyet az alkonyodás költészete meghatóvá tesz.

Le a kézből a szerszámokkal ! imádkozzunk, aztán aludni ! A lombtalan fa nem holt, csak meztelen, a sárka rétmező sem lelketlen, csak gúnyája feslik-bomlik." (*Egy-más az őszről.*)

Egy szó mint száz, írónk szerette a falut élő és élettelen világával mindenestül. Úgy borította szeretetét falujára, mint ahogyan egyik írásában csillagos palástját az ég:

„Istenem ! ezek a hallgató éjszakák, az a tenger sok csillag ! És egyáltalán megfoghatatlan, hogy ilyen falura minő nagy darab ég jut egyre-egyre és mennyi töméntelen csillag; azokra a nagy városokra talán nem is kerül; az éjszaka minden pompáját ezekre a kis falukra teríti..." (*A kasza.*)

Egy elbeszélésében az öreg Horváth Péter gazda a nyári hadgyakorlatra bevonult fiának azt iratja, hogy nézze meg jól annak a bizonyos falunak a templomát (t. i. ahol a gyakorlatok vannak), „mert már gyerekkoromban hallottam, hogy egész Magyarországon nincsen olyan finom templom, mint a mienk, meg az. Írjátok meg néki, hogy hát igaz-e ?” (*A céhmaster.*)

Megmosolyogtatja velünk az öreg parasztnak ezt a falujához húzó lokálpatriotizmusát, de valami hasonló elfogultság élt őbenne is saját faluja iránt:

„Úgy-e, maguk azt mondják: falu ! falu ! Akár a tojás, meg a tojás — egyforma. És úgy-e, akkor is olyan apró pöttyös, piszkos színű tojásra gondolnak, mint a pipiske madaré, amely oly helyesen elsunyja magát a göröngy között: ráléphet az ember, még sem látja. Csakhogy én meg azt mondom, hogy az a bóbítás pipiske madár nem mondja ám: tojás ! tojás ! mind egyforma. Hanem azt mondja: ez a tojás az enyém, tehát ezt melengetem, dédelgetem. És ha kicseréled az övét mással, nem ül rá és nem szeret belé.

Nem így vagyunk a mi falunkkal ? dehogy nem ! Olyan, mint a többi: kis vézna templom, egy-két kampós utca, kis ablakok, nádfödelek... És mégis, a mi falunk nem olyan, mint a többi, mert ez a mienk. Ezt gögyélgetjük, ezt melengetjük és a kis csacsival utoljára is elhitetjük, hogy ő sokkal szebb, mint a más többi. Meg mi is magunkba verjük, hogy ennek az utcája sokkal formásabb, a fekvése helyesebb, a temploma meg köpcösebb, mint a más falué. Még a harangok is szebben szólnak, mint egyebütt." (*Meg !*)

Egyedül a szeretet még senkit sem tett íróművésszé. Még akkor sem, ha szerelme tárgyai között ott van az irodalom hangszerének, a nyelvnek, szeretete is. Széles elbeszélő kedv és tehetség szükséges még hozzá. Írásban és előszóban hatalmasan megvolt ez írónkban. Idegenek jelenlétében szerényen, szinte félősen a háttérbe húzódott. De meghittebb körben, barátai között szívesen és élvezettel beszélt.

Egyszer kisebb társasággal balatoni kiránduláson járt. Hazafelé jövet Veszprémben kiderült, hogy elkerülte figyelmüket a menetrendvál-

tozás s este nem tudnak tovább utazni, csak hajnalban. A kénytelen virasztásra egy kávéházban húzódtak meg. A társaság hamarosan kókadozni kezdett. Erre elkezdett szórakoztatásukra mesélni. Nemsokára a többi vendég és a pincérek is mind köréje gyűltek és feszülten hallgatták. Hajnalban szinte sajnálták, hogy előállt a vonat.

Nem szokványos adomákat mondott el ilyen alkalmakkor, hanem apró megfigyeléseit falujából és utazásairól. (Mert sokat utazott. Kétszer elzarándokolt a Szentföldre, megfordult német, francia, orosz és finn tájakon is.) Közben meg-megcsillogtatta finom humorát. Jól meglátta az élet apró fonákságait s szellemesen tudta előadni azokat. Érdekes viszont, hogy írásaiban ritkán enged humorizáló kedvének. Elbeszéléseinek hangulata általában borongó, nem egyszer tragikus.

Előadóművészetének van egy olyan egyéni sajátossága, amely élesen elkülöníti paraszt-témájú kortársaitól, — csak a nála fiatalabb Móra Ferencnél találunk hasonló jelenséget. Írásait olvasva szinte őt magát is jelenlevőnek érezzük. Valami meleg személyes líra, csendes nosztalgia szövi át-meg-át előadását. A nagy orosz elbeszélőkre emlékeztet ez a tulajdonsága. Nagyra is értékelte őket! Könyvtárában sok Csehov, Dosztojevszkij és Gogol kötet állott.

A párbeszédes formát alig alkalmazza. Inkább ő maga mesél el mindent. Közben szívesen bocsátkozik elmélkedésekbe. Ezek sohasem válnak gyötrődő problematizálássá, mint Gárdonyi esetében. A biztos világnézeti talajon álló ember szemlélikedik bennük a világ folyásán.

Ezzel a líraisággal párosult elbeszélő kedve nem egyszer hosszadalmassá, vontatottan haladóvá teszi írásait. Korai elbeszéléseire különösen áll ez a megállapítás, de legérettebb munkái között is kevés az olyan, amelyet a mai ideges olvasó zavartalan élvezne. Hosszadalmasságát nyilvánvalóan maga is érezte. Elbeszélő technikájának fejlődése szemmel láthatólag a rövidülés, a gördülékenység felé mutat. A „Hegyek között” című elbeszélését például két kidolgozásban adta közre. A második lényegesen frissebben gördül, mint az első változat.

Ez a hosszadalmasság a történet kifejtésére vonatkozik és nem jelent annyit, hogy stílus álmos, vagy elomló. Nyelve határozottan expresszionista jellegű: tele mozgalmassággal, élettől lüktető képekkel. Mennyi étellel festi elénk például az őszi esőben ázó falusi utcát:

„Micsoda kép ez! Ki festené le ezt! Sűrűsödő ködben bújócskát játszó házacskák búbos fejükkel, ki egyenes, ki kajla; hajlott derekú, szűk utca, belenyújtózkodva a szürkességbe; görcsös derekú akác-sor szinte maflán ácsorogva, minden egy a sárban... Aztán messzebb az a közöcske, melynek kocsijárójában megállott a pocsolya és benne lubickol egy szem lúdjaival a gúnár.” (Sár és köd.)

Ugyanannak a témának napsütésesebb változata sem unalmas:

„A falusi utcák mindig nyitott szemmel néznek; nem sunyi módon pislognak, hanem mint a tapasztalatlan ártatlan gyerekek; nézdegélnek, vagy jóízűen bámulnak, ha valami különösség történik velük. A sokadalomtól irtóznak és a csönd igen kedves barátjuk és ha tudnák az emberek, hogy az árnyékot miképpen szeretik, akkor egy falunak utcáját sem hagynák lombos fák nélkül; mert a fák árnyékában édesen tudnak meghúzódni és az a kényelem, amely kényelemmel ilyenkor elnyújtózkodnak, az mindenképpen hasonlít annak a parasztnak a kényelméhez, aki vasárnap délután diófája alatt hanyatt fekvé, szétvetett tagokkal hever és fölötte a nap a leveleken keresztül megszűri forróságát.” (A koldusbíró és társa.)

Domonkos István elsősorban pap volt, jó pap és csak mellékesen tekintette magát írónak. Ez természetesen nyomot hagyott minden írásán: a témaválasztáson és az előadáson egyaránt. Ennek ellenére sem adott „felekezeti” vagy ún. „fehér” irodalmat, — bár elolvashatja a legártatlanabb lélek is. Realista is, amikor katolikus, vagyis egyetemes a szónak leggazdagabb értelmében. Nem húnyja be szemét az élet sötét oldalai, a bűnök előtt sem, nem hallgatja el őket, de nem is tobzódik bennük, sőt szemmel láthatólag szívesebben időz a napsütésben.

Egy íróról mindennél többet árulnak el szinte szándéktalan apró képei, hasonlatai. S nála éppen ezek lehelik a számára természetesen hívó levegőt. Ilyenek:

„Ez a zümmögő zaj olyan szelíd, békességes, mint mikor sok jámbor ember egyszerre igen halkán imádkozik.” (Az utolsó stációnál.)

Most ezek a kis szárnyas barátok is elkomolyodtak, egymásután elhúzódtak a lombok közé és dalos szavuk mindinkább ritkább lett, sőt már-már néma volt a táj, csak a vadgerlice búgott bánatos, fátyolos hangon, úgy, hogy az ember nem tudta, panaszkodik-e, vagy imádkozik.” (Az árva.) „... akkora némasággal járnak-kelnek, mintha örökké templomban tipegnének, ott is az Isten koporsója körül.” (Kis fészek története.)

Minden lapjáról gyűjthetnénk hasonlókat...

Amióta a falu papja lett, szíve egy ritmusra vert a falu szívével, s azt is mondhatjuk, hogy érte dobogott, mert ettől kezdve csakis a faluról írt. Ha figyelmen kívül hagyjuk a többségükben lapokban rejtőző írásait s csak azokat vesszük számba, amelyek külön kötetben is megjelentek, azokból is teljes képet kapunk a századforduló falusi világáról.

Sorra tűnnek eléink az elevenen megrajzolt alakok: Miska a béreslegény, aki olyan, „mint a paraszt szék: nehéz, kemény fából, kevés darabból áll és lehet használni, formája is van”, akinek kérges szíve megszólal a kis Mári cseléd közelében. (A nagy fejű Miska.) A sokgyerekes kanászék Kati lánya, akit a faluvégi kanázház örömtelenségéből a kóborcigányok életének örömtelenségébe sodor egy hirtelen támadt szenvedélyes szerelem. (A kanászlány.) Kalmár Vera, a kastélyban kiművelődött helyes kis menyecske, aki boldoggá tudja átszínezni a házasság szentségi kegyelmével, elboruló házaseletét. (A Szentség.) A vallásos élet másik végletéből Juli asszony, aki családjával nem törődve rója az utat egyik búcsújáró helyről a másikra. (A szentes Juli.) A furfangosan kuppekedő parasztházaspár, akik fiatalként adják tovább a vásáron a kivénhedt tehenet. (A Juli János.) Az öreg szőlős gazda, aki elől gyermekei dugdossák a függetlenséget jelképező pincekulcsot. (Kölcsönkenyér.) A munkából kiöregedett gazda, aki élete alkonyának nyugalma a méhes zsongó csendjében találja meg. (Az utolsó stációnál.) Ha helyünk futná, sorolhatnánk a képeket bőséggel. Senki sem hiányzik a panorámából: benne van a falusi társadalom minden rétege a paptól a koldusbíróig, a falusi élet minden jelentős állomása a bölcsőtől a koporsóig.

Mert nem elégszik meg az alakok bemutatásával, hanem elsősorban eseményeket, történeteket szeret elbeszélni. A leírás mellett nagyon kedveli a cselekvésen keresztül való ábrázolást. Gyakran sikerül neki egy jól kiválasztott cselekvésen keresztül egész emberi jellemet, sorsot — legtöbbször tragikus sorsot — megragadnia. Ilyenkor megközelíti, nem egyszer el is éri a novella klasszikus műfaji követelményeit. Lajos például, a derék, de nem gazdag parasztlegény, csendes szerelemmel udvarolgat Ágnesnek, a szép, de üreslelkű leánynak. A leány szívesen látja, még egy

kis ezüstgyűrűt is ajándékoz a legénynek. De amikor föltűnik egy jómódú idegen kérő, szülei tanácsára készségesen hozzámegy. Lajos a lakodalmom hajnalán a nyitott ablakon át az új asszony ölébe dobja nagy útalattal az összeharapott kis ezüstgyűrűt. (*A kis ezüstgyűrű.*)

Többnyire szomorkás hangulatúak ezek a történetek, nem egyszer tragikusak. A bennük rejlő tragédiát olykor az élet kikerülhetetlen csapásai hozzák. Több elbeszélésbe beleszövődik a nyúli szőlővidéknek a szadzvédégen bekövetkezett pusztulása a filoxéra megjelenése következtében, azután árvíz, jégeső. Főként természetesen a betegség és a halál, ahogyan például elbeszéli Horváth György feleségének kimúlását. (*Beteg a Horváth Györgyné.*) Vagy amikor az aratórészes gyermekét elragadja a sebes folyócska. (*Az arató legényke.*) Máskor az emberi gonoszság váltja ki: a szőlőhegyi kis varrónót mindenéből kifosztja a ráerőszakolt, hitelbe vásárolt varrógép törlesztése. (*A varrógép.*) De talán legtöbbször a falu melengető közösségéből való kiszakadás, az életető anyaföld elhagyása termi a boldogtalanságot. Idegenbe röppenő hősei nem találják boldogulásukat: megtörtén, megrokkantan térnek vissza a megtagadott szülőföldre, meggyógyulni vagy meghalni, akár a nagyvárosba menekültek a szegénység elől (*Testvérek*), akár a tengeren túlra csalta őket a gazdagodás délibábjá. (*A fehér papagály, Hegyek közül, Az öreg halász.*) Ha beszélhetünk vele kapcsolatban visszatérő motívumról, éppen a gyermeküket visszaváró öregszülék (*A kis fészek története*) és tékozló testvérüket hazaváró testvérek képe az. (*Testvérek.*)

A tragédiák tragédiáját, az általa megélt első világháborút is erről az oldalról szemléli: az egymást szerető szívek oldaláról, akiket eltép egymástól a tébolyult vérvihar. A faluba munkára hozott orosz hadifoglyokban, a falu népével együtt, egy pillanatra sem lát ellenséget, hanem csak melegszívű, meggyőztört embertestvéreket. (*Az orosz fogoly, A ruszki meg a Miska.*) A sebesülten hazatoppanó fiatal gazda nem hősködik, inkább a lövészárk és az emberölés iszonyatáról szól, amit elmesél. Nem hozott magával mást az elesettek holmijából, mint egy kurtaszárú kis orosz pipát. S amikor este előveszi, valami titokzatos érzés keríti hatalmába a kis házat. Sokáig nem tudnak elaludni, mert egyre az jár eszükben:

„Kié volt ez a kis pipa? Istenem, kié volt?... és hol van?... a lelke... igen, és különben is hol van?... és kik várják, kik kérdezősködnek fölöle?... Istenem! kik?... ki volt, hol lakott és volt-e felesége, aki vár rá, meg két kis gyereke, akik várnak rá, meg két öreg szülője, akik várják haza... Istenem...” (*A muszka pipa.*) A háború embertelenségei és a háború utáni évek zavaros viszonyai között megcsappant Domonkos István írókedve. Szenvedett amiatt, hogy az ő pátriarkális faluja pusztulóban van; a város mindjobban beleszól annak életébe és gombamód szaporodó gyáraival egyre több fiataalt szólít ki belőle. Mindez keserűséggel töltötte el, mert ő még csak a bomlást láthatta. Azt már nem érte meg, hogy tanúja lehessen egy újabb, a korábbinál szebb és jobb falusi élet kibontakozásának. Mi viszont tudjuk, hogy ez a falu, amelyet ő annyira szeretett volna megtartani, a közben eltelt fél évszázad alatt visszahozhatatlanul a múlté lett. Mint ahogyan a múlté lettek és a ládák fenekébe meg a múzeumi szekrényekbe kerültek a falusi viselet színes ruhadarabjai is. Mi, kései utódok, persze nem visszasíró nosztalgiával, hanem nyugodt tárgyilagossággal szemléljük a történeteket. Nem vágyódunk vissza azokba a „rég jó” pátriarkális időkbe, mert értékei mellett ismerjük sötét árnyoldalait is. Mégis hálások vagyunk Domonkos Istvánnak, hogy az útát, de szépet és magyart akaró unokáknak okulására írásaiban rögzítette és az irodalom örökkévalóságába emelte ezt az elmerült világot.

Nem nagy ez a világ: a Hanság, vagy ahogyan a nép mondja: a Hany egykori lápmezői és a Rába között ringó áldott búzamezők, meg a Panonhalma környékének enyhén hullámzó erdős és bortermő lankái, egymást erő apró falvacskákkal. Olyan táj, amely előtte néma volt, amely „terra incognita” gyanánt fehérlett a magyar irodalom térképén. Éppen az Domonkos István nagy érdeme, hogy hangot adott ennek a tájnak és így kiegészítette az irodalmi Magyarország földrajzát, teljesebbé tette a magyar nép lelkének a képét. Méltatlanul borítja tehát műveit feledés. Megérdemelné, hogy születésének századik évfordulója alkalmából megjelenjék műveiből egy jól válogatott kötet.

Az elhallgatás, a mellőzés egyébként életében is kijutott neki. A hivatalos kritika egyszerűen pap-írónak könyvelte el, ha egyáltalán tudomást vett róla. S ez a „méltatás” a század elején mindent jelentett, csak éppen dicséretet nem. Könyvei kis példányszámban, minden feltűnés nélkül jelentek meg. Pedig Domonkos helyét ott jelölhetjük ki a népiünket ábrázoló elbeszélő: Gárdonyi, Tömörkény és Móra körében. S ha van is bennük megbocsátható túlzás, jólesően idézhetjük centenáriumán azokat a *Harsányi* Lajos tollából való sorokat, amelyek a nyúli plébánia falába illesztett emléktáblán olvashatók:

*Népét aki úgy szeresse,
Hű tollával szebben fesse,
Nem volt senki közöttünk.*

JEREMIÁS

*Jeremiás jött énekelve,
így nevezte őt a nép nyelve.*

*Különben Mihály volt, vagy János
s ismerte jól falu és város.*

*Úgy jött, mint egy mennyei vatesz
s mondogattuk: „Jeremiás ez!”*

*Jeremiás jött énekelve,
sovány volt, akár egy gereblye.*

*Jött a rongyokba burkolt ember,
forró, nagy, belső győzelemmel,*

*jött éhesen és kiapadtan,
ferde száján zengett a dallam.*

*Onnan tudtuk, hogy tavasz lángol
nemsokára, mert odujából*

*kibújt a vén koldus. Az égi
tűztől a rügy sem bomlott még ki*

*s az arany rigók, bársony fecskék
s komoly gólyák sem jöttek meg még.*

*De már messze szálltak a varjak,
hogy átvegye a birodalmat*

*Jeremiás, kinek nyomában
kikelet fakadt. Karimátlan*

*szurtos, rossz, vásott kalapjába
hullt a nép igaz adománya.*

*Jött dühös kutyákkal harcolva
s izzott, mint Mózes csipkebokra.*

*Aztán elment messze falvakba,
de a meleg tavaszt ott-hogyta*

*és zsoltárt fújt a mérhetetlen
öröm a mámoros kertekben.*

Ölbey Irén

PÉCS VÁROSÁNAK HÁROM NEVE

„De conversione Bavariorum et Carantanorum” című iratában *Liupramm* salzburgi érsek a pápának jelenti, hogy 853-ban „ad Quinque Basilicas” templomot szentelt.

Gosztonyi Gyula *A pécsi Szent Péter székesegyház eredete* című művében ezt mondja: „Ha Pécs a Quinque Basilicae elnevezést már közvetlenül az avar uralom után, vagy utolsó évtizedeiben kapta, ez esetben a *Liupramm* által felszentelt templomnak vagy a hatodiknak kellett lennie, vagy pedig egy leromlott, újraépített templom felszenteléséről lehet szó”.¹ Ez a mondat magában foglalja Pécs nevének minden kérdés-szövevényét. Pécs város eredetének, illetve nevének megfejtésében nyelvészeink, történészeink ugyanis azért oly különböző véleményűek, mert a fent idézett, summázott feltevésből indultak ki. Általánosítva szöveg. Gosztonyit névszerint csupán azért említem, mert műve a doktori értekezések alapos részletességével — 296 lapon — fogja össze a kérdés szálaait. Eddig tehát általánosan elfogadott volt az a nézet, hogy a várost öt bazilikájáról nevezték el, és ennek római nevét, a Quinque Basilicae nevet vették át később a szlávok, németek, sőt egyesek szerint a szlávból magyarították a magyarok is a Pécs nevet. E kutatási eredmények azonban olyannyira nem voltak megnyugtatóak, hogy egyre merészebb feltevésekkel kísérleteztek. Akadt például olyan nyelvész is, aki a Pécs nevet a Péterből igyekezett nagy körülményességgel levezetni. De e kísérletek a kérdéseket csak megsokszorozták, a problémákat csak meghatványozták. Végül is egyik tudós kutatónk látva, hogy a „bűvös körből” nem tud kitörni senki, levonva a következtetéseket hosszú tanulmányban javasolta: a Pécs nevet fordítsuk le magyarra, s legyen Pécs „Ötegyháza”.

A történelem során a városnak három neve maradt fenn: *Sophianae*, *Quinque Basilicae* és Pécs. Jelen kutatásaink arra vezettek, hogy mindegyik név ugyanazt jelenti, s úgy véljük, hogy ezzel a mecsekalji település nevének kérdése megoldottnak tekinthető.

Sophianae

Pécs keleti szomszédságában, Pécsvárad és Zengővárkony környékén egy többszáz katasztrális holdon elterülő neolitikus (5–6000 éves) — eddig a világon a legnagyobb ilyen — város feltárását kezdték meg az 1940-es évek elején. Az ásatásoknak a *Dombay* János által részben feldolgozott eredményeit 1960-ban adta ki — csak német nyelven — a Magyar Tudományos Akadémia. E mű a leletanyagot ismerteti. Így többek között megtudjuk, hogy a mecsekalji kőkori emberek háromnegyed részben földbe-süllyesztett házakban laktak. E házak — szaknyelven „gödör-lakások” — csupán fatetőszerkezetükben emelkedtek ki a földből.² S különös dolog: a pécsi székesegyház altemploma, amely sohasem volt kriptá, illetve temetkezési hely, pontosan e gödör-házak stílusában épült. Mindaddig nem tudták okát adni e templom szokatlan süllyesztett stílusának. Ma már a zengővárkonyi ásatások alapján világosnak látszik: e templom földmunkáját a neolitikusban végezték. A kultuszok azóta itt többször változtak, de a templom megmaradt. E nagy terem azonban a régi időkben nem pusztán istentiszteleti célokat szolgáltak, hanem tanácskozási is, sőt nagyobb veszély esetén ide gyűltek az emberek. Tehát a nagygyűlések, bíráskodások, istentiszteletek helyei egyúttal biztonságot adó erősségek, várak is voltak. Vác Elemér is úgy véli, hogy „földváraink nagy részé-

nek keletkezése és alapítása messze visszanyúl az őskorba, és később az egymást követő népek... csak átvették s átalakították a már meglévő sáncos várakat”.³ Hogy mennyire pontosan így volt ez a pécsi sülyeszett templom-vár esetében is, többek közt bizonyítja az, hogy a templom északi oldalában ma is kristályos forrás buzog, ami sok szigetelési gondot okoz napjainknak, valamikor azonban ez biztosította az idegyűlteket vízellátását s ez szolgáltatta a misztériumokba való beavatásokhoz, a rituális tisztulási cselekményekhez szükséges vizet is.

A kőkoriak vallásáról keveset tudunk, de bizonyos, hogy a görögök, kelták e korból sok mindent átvettek, továbbfejlesztve megőriztek. Így sok szokás, sok név maradt ránk. A déméri, eleuszisi misztériumok ugyan máig „misztériumok” maradtak, a mecsekalji hajdani életre vonatkozóan azonban néhány dolgot mégis elmondanak. Rendkívül figyelemre méltó például az a jelenség, hogy a Déméter-mitoszban oly nagy szerepet vivő Haidés (Pluton) tiszteletének szentélye chtonikus jellegének megfelelően háromnegyedében a földbe volt sülyeszttve. Aztán az is igen érdekes, hogy Déméter (Deus-mater) istenanya rejtélyes fiának, Jakkhosnak szobrát, a misztériumokba való beavatás idején — tavasztól őszig — hét szakaszban vitték Jakkhos hegyéről Eleuszisba. Mintha összefüggés lenne tehát a mecsekalji sülyeszttett templom s az ettől nyugatra emelkedő Jakab hegy között, amely alighanem a „Jakkhos” nevet rejtli.

Déméter a termékenység istennője. A vele kapcsolatos misztérium az elvetett mag földberejtőzésének, láthatatlan csírázásának, a kikelő vetésnek, a dús aratásnak, a halálból feltámadásnak titkát őrzi, de nem pusztán növényi, hanem állati és emberi vonatkozásban is. Déméter a babiloni Istar istennővel azonos, a gnosztikus rendszerekben pedig Sophiával.

Sophia a görögöknél az okosság, a bölcsesség istennőjének a kultushelye. Megtaláljuk ezt a szót a galliai Sopia folyónévben (alakváltozatai: Supia, Suppia, Subnis), amelyet a mai franciaországi Suippe, az Aisne egyik baloldali mellékfolyója örökölt. Sophia nevét viszontlátjuk egy, a folyó közelében levő település nevében is. A város neve ma is Suippes. A mecsekalji Sophianae is előfordul „Suppianae” változatban.

A monda szerint a brit-keltákat a sülyedő Atlantiszból Hi Gadarn vezette ki. Gadarn, a kelták megmentője, megistenült: a „bölcsesség istenanyja” magához vette, Gadarn egyesült Anaéval. A „hi” szó „isteni” jelentéssel így lett Gadarn jelzője. Köztudomású, hogy a kelták vallásának, a druidizmusnak központja és szülőföldje Hi, illetve másnéven Hiona, illetve Iona szigete volt, amely az Ír sziget északi része fölött, Skócia nyugati partjainál fekszik.

Különös, de nagyon figyelemreméltó dolog, hogy a keleti féltekén is, a „polinéziai teremtetési mítosz szerint Io volt az Ösegy, az első létező... Io szavának erejével létrehozta a fényt és a sötétiséggel egyenlően osztotta el a kozmoszban. Hasonlóan keletkezett az ég és a föld, ezek a férfinak és nőnek elgondolt erők, akik szerető ölekezésükkel isteneket nemzettek”.⁴ Ugyanígy érdekes az is, hogy a szanszkritban is megtalálható az Iona szó „ioni” alakban, s itt is „szülőhely” — vulva — jelentése van. Ioni, Iona tulajdonképpen azt jelenti: „isteni anyaföld”, az Isten és a Föld egyesülése, az a hely, ahol Isten akarata megtestesül, ahol a Gondolat világrajön, megszületik. Így könnyen megérthető, hogy Hi és Ana (Anna) összetételből lett Iona. De mi az Ana?

A mindenség atyja a keltáknál Addai, vagy Dae (Dé) volt — azonos a római Deus-szal — a „mindenség anyja” pedig: Anna, Anai, vagy Anae (Ané). Úgy tetszik, bár bizonyára egyedül állók e nézetemmel, hogy e kétnemű istenség nevét olvasztották össze a zsidók az egy Isten megjelölésére az „Adonai” szóban.

A kelták a Mindenség Anyját különösképpen tisztelték. Ő testesítette meg szemükben az Istenség szellemét, akaratát. A brit-kelták kiváló asztrológusok voltak, s bizonyos csillag-vallásban éltek. Asztrológusaik azt tanították, hogy amikor majd a Kos-korszakból a Halak korszakába lépnek, a Halak antipolusában meg fog jelenni a csillag, s a „Szűz” a földre fogja szülni fiát, aki megváltja az embereket a sötétségtől. *Julius Caesar* is rögzítette azt a nézetét, hogy Chartres, vagyis Carnutum lakóinak valása Britanniából származik. *Rouillard*, francia író pedig 1609-ben ezeket írta: „Ugyanaz a Szentlélek, amely Illés prófétát megvilágosította, felébresztette a druidákat, s megnyilatkozott Chartres lakóinak száz évvel a Megváltó eljövetele előtt; a chartresi templom egy jóslat révén alapítatott, amely Jézus Krisztus Urunk megtestesülése előtt hangzott el.”⁵ A jóslat nyilván csak a Messiás eljöveteléről szólhatott. Tény mindenesetre, hogy az első keresztény hithirdetők Chartresban a Mindenség Anyjának szobrát találták, karján kisedével. A druidák vallási kultuszának legalább is utolsó szakaszában, vagyis mintegy 3000 évvel ezelőtt, a Szűz (a Halak korszakának antipolusa) egyre nagyobb szerepet kezdett játszani. Hozzá könyörögtek, hogy „az elemek királyát”, az „istenfiút” mielőbb szülje a földre, küldje közéjük és szabadítsa meg őket a sötétség hatalmától. A kelták is vallották, hogy nemcsak a természet, hanem az ember is megújulásra vár, illetve, hogy a kettő nem választható el egymástól, mert csak a kettő együtt a világ. Tehát várták a megváltást. Az is tény, s ezek után nem is meglepő, hogy a zengővárkonyi ásatások a mecsek-alji kelta kultúra előidejéből szintén napvilágra hoztak egy azóta híressé vált szobrocskát, amely a csecsemőjét szoptató „istenanyát” — régész nyelven *Magna Mater* — ábrázolja.⁶

Iana tehát „isteni anya”, „szent anya” jelentésű. A kelta *shop* szó pedig annyi mint: *stall*, *booth* — tehát istálló, sátor, s azt is jelenti még, hogy magaslábú szék (templomban!), trónus, törvényszék, oltár; valami olyan kultuszhely (l. a lorettói litániában a „bölcesség széke” megszólítást), ahol az igazságnak hódolnak, ahol ítéletet is mondanak. Az eredetileg „*Shopiana*” szó — lásd a Kaiser-Caesar analógiát — majd „*Shopianai*”, vagy „*Shopianae*” három szó összetétele: *ház* — *isteni* — *anya*, azaz: „anyának a szent háza, sátra.” A néma *h*-t az *s* után elhanyagolták, viszont az *i* előtt jobbra meghagyták, Pécs esetében azonban itt is inkább elhagyták.

Quinque Basilicae

A kereszténység megjelenésével a termékenység pogány istennőjének helyét Krisztus Anyja, Szűz Mária foglalta el, aki a magyarság Nagyboldogasszonyával is azonosult. A pogány mitológia szerint az ősi ötödik hónap utolsó napját, azt a napot, amikor az Oroszlán a Szűzet megtermékenyíti, a két hónap egymásbaolvadását, az Asszony Napba-öltözését („És nagy jel tünék fel az égen: egy asszony, akinek öltözte volt a nap” — *Jel. II. 1.*), augusztus 15-ét a katolikus egyház is megszentelte. S vajon véletlen-e, hogy a Szűz ősi jelképe az öt kalász, az öt kenyér?

A mitológiákban a tritonok hímnemű víziistenek voltak és a „vizek atyjának” jövetelét háromhangú kürtjükkel jelezték. Ismerünk azonban bizonyos háromhangú dallamokat, trikordokat, melyek hol megmaradnak a három hang határán belül, hol megteszik a döntő lépést a pentaton kibővülés felé. Az ilyen trikord-képlet hol három szomszédos hangból épződik, hol terc-hangköz választja el egymástól a trikord két hangját. A tritoniából tehát — miként a Genézisben a férfiből a nő — így született meg a pentatonia. Kimutatták már, hogy az ötös szám az anyajogú szám-

rendszerek alapeleme.⁷ A félhangnélküli ötfokúság tehát a növénytermelő matriarchális kulturák hangsorainak alapvető építőanyaga volt. A katolikus egyház ezt az ősi magaskulturái hagyatékot őrzi gregorián énekében. Nem véletlen az sem, hogy a rózsafűzér is öt tizedből áll.

Az óeurópai pentatónia nyomai elsősorban a Földközi-tenger mellékén találhatók (Szardínia, Dél-Itália, antik Görögország). A kelta művelődés alaprétege, mint köztudomású, ugyancsak (atlantiszi eredetű) mediterráni jellegű. Így lett Pannonia és benne elsősorban Sopiana a mediterraneum tellurikus kulturájának legszélső hordozója.

De nemcsak Európában van nagy szerepe a hangnak, dallamnak, hanem másutt is. Ázsiában és Afrikában ma is számos olyan nyelvet ismerünk, amelyekben az intonáció, a *tonéma* játssza a főszerepet. Valóságos dallamnyelvek ezek. Így könnyen érthető, hogy a yoruba, a bantu, vagy zulu ember nyelvének egyes szavaira ráismer akkor is, ha füttyszó, vagy síp adja vissza dallamukat. A szavak akcentusát vették át a hangszerek is. A szarutülköt, a pánsípot a libériai jabo ezért egyenesen „beszélő szer-számnak” nevezi.⁸

Az óeurópai pentatónia jellegzetes hangszere a pánsíp, illetve egy-ágú fuvola. E fuvola hosszúságát, tehát a hangmagasságot, nem a véletlenre bízták, hanem szakrális módon állapították meg. Ha pedig egy hangszert szakrális módon szerkesztettek meg, ugyancsak természetes, hogy magának a szakrális lénynek a tiszteletére emelt épületbe is beépítették azt a jelet, számot, amely a Lényt kifejezte. Nemcsak a hangszerek, hanem az épületek is tudtak beszélni. A zene arányait, proporcióit, a dallam akcentusát az építészet is átvette. A Szűz szent ötös száma volt Sopianae kelta kultuszhelyébe is beépítve, s ugyanezt vették át a bazilikát építő rómaiak is. A rómaiak a meglévő templomot csak római módra modernizálták: valószínűleg a kőbőletet s a kőoszlopokat is ők készítették, de mindenesetre a kőboltozattal ők alakították bazilikává. A rómaiak a templomot, s az erről elnevezett települést a saját nyelvükre fordították le, s így lett Sophianae latinul *Quinque Basilicae*.

A római fennhatóság azonban nem sokáig tartott. Róma 3–400 év alatt lassan feladta Pannoniát, nem harccal, erőszakos nyomásra, hanem a belső erők csökkenése szerint: először Alsó-Pannoniát, majd a nyugati részt, Felső-Pannoniát őríti ki fokozatosan. A barbár jövevények közt az első szervezett ellenfél, a hún, szerződéssel veszi birtokába Alsó-Pannoniát, Pannonia Valeriát, Aetius pedig 427-ben már Pannonia Superiort is átengedi hún szövetségeseinek.

A IV. századtól tehát a Dunántúlon megindult a népvándorlás, melyet a keleti gótok kezdtek meg, majd a longobárdok folytatták, hogy az avarok újra 300 évre meglepedve megállítsák ezt az egymásra torlóód áradatot. 769-ben aztán Nagy Károly hosszú évek véres küzdelmeivel megtörte az avar uralmat, s a frank birodalom hűbéreseivé tette őket. E sátrazó néphullámok, ha tervszerűen nem is pusztították a kelta, illetve római maradványokat, bizonyos, hogy nem is tartották karban. Ilyen körülmények között természetesen merül fel a kérdés: 430 előtt, Attila uralodása előtt már öt bazilika lett volna Pécsen? Ez már csak azért sem nagyon tételezhető fel, mert hiszen ekkor még Rómában sem volt ennyi.⁹ Rómában is csupán a II. század végén kezdtek a keresztények önálló templomot építeni. Addig és még utána is több évszázadon keresztül általános szokás volt magánházban, esetleg magánháznak e célra átalakított oratóriumában misézni.¹⁰ A Concilium Quinisextum, amelyet 692-ben tartottak Konstantinápolyban, 31. canonjában még ilyen határozatot hozott: „A papok, kik magánházban lévő oratóriumban miséznek, vagy keresztelnek, csak a püspök engedelmével tehessék ezt.”¹¹ Bizonyosra vehető

tehát, hogy 430-tól 769-ig, Nagy Károly uralkodásáig, e zavaros, kereszténynek egyáltalán nem mondható kor Pécssett egyetlen bazilikát sem emelt. Nagy Károly uralkodása idején csak a meglévő régít javíthatták ki, s ezt szentelhette fel *Liupramm* érsek.

De lássuk, milyen lehetett ez a Liupramm által felszentelt templom?

A székesegyház altemploma Európában a harmadik legnagyobb. Csak a francia dijoni Sainte Benigne (elpusztult), a velencei San Marco és a stayerországi gurki előzik meg.¹² Eredete — mint a hasonló külföldieké is — a távoli történelmi időkbe nyúlik vissza. Rendeltetését kutatva megállapítást nyert: az altemplom nem kriptá, nem temetkezési hely, nem szerves része, nem tartozéka a főléje épült bazilikának. Az alsó is, a felső is önálló templom. Az alsó templom három apszisos, három hajós, öt csarnokos bazilika. A középső hajót két oszlopsor három csarnokra tagolja, az oldalsó hajókat pedig oszlopokból és pillérekkel álló sor határolja el a középsőtől. Az apszidiolok szélessége a középső apszis, a nagy apszis csarnokainak szélességével azonos. A boltozatválasztó övek is tervszerűen csatlakoznak a pillérekhez, falsíkokhoz és az oszlopfejekhez. Tökéletes architektonikus egység. Pontosan Eleuszis templomának mintájára épült, mely szabályos négyzetalakjával különleges rendeltetésének megfelelően valamennyi görög templomtól különbözik.

A felső templom, amelyet később az alsóra építettek, szintén ennek szerkezetét követte, mert az alsónak alapjaira, apszisaira is épült. A három apszis pedig azt mutatja, hogy a felső templom, amit ma székesegyháznak hívunk, nem három, hanem öt csarnokos volt.

A felső templom jelenlegi alakja a korábbi öt csarnokosból alakult ki három csarnokossá. Így érthető a hajóválasztó pillérek egymástól való szokatlanul nagy távolsága is, ami minden szakértőnek már az első tekintetre szemet szúr. Nem állunk azonban értetlenül ezzel a jelenséggel szemben, ha a főhajóba beleképzeljük a hajót három csarnokra osztó két oszlopsort, amelyet valamelyik átépítés alkalmával távolítottak el. Így a pécsi esetben olyan bazilika áll előttünk, amelynek két mellékhajója keskeny, főhajója azonban rendkívül széles.

Véleményünk szerint a *Quinque Basilicae* név titkát a dóm európai viszonylatban is kiváló helyet elfoglaló alsó és felső temploma fejtí meg. Abból ered a név, hogy a dómnak öt csarnoka volt, illetve, hogy az elsőnek, az ősi altemplomnak ma is öt csarnoka van.

Királyi csarnok görögül: „hé sztoa bazilika”. A „bazilika” szót a rómaiak a görögből vették át, s ezt a melléknevet főnévként használták. Amikor pedig a pécsi bazilika különleges, híres ötösségét a rómaiak jelezni akarták és a bazilika főnévhez jelzőként a „quinque” számnevet kapcsolták, akkor a nyelv törvénye szerint a *basilica* szót többesszámba kellett tenni. Így keletkezett a *Quinque Basilicae*, vagy az ugyanezt jelentő *Quinque Ecclesiae* név. De természetes is, hogy erről az ősi jellegzetességről kapta a település is a nevét, mert hisz egy szállást nem akkor neveznek el, amikor már erősen kiépült, amikor már várossá fejlődött, vagy már éppenséggel öt darab bazilikája is van.

Quinque Basilicae tehát nem azt jelenti, hogy Pécssett öt bazilika, hanem azt, hogy ötös bazilika, azaz *ötcsarnokú templom* volt. A számnév nem más, mint a templom jellegzetességét, ritka hírességét kifejező jelző.

Pécs

Nem csodálkozhatunk azon, hogy kutatóink a Pécs nevet is az öt egyház, az öt bazilika elméletének támogatására használták fel. És látszatra egyszerű is az eset: *Pet Crkvi* öt templomot jelent, tehát ebből a

szláv szóból származhatott a „Pécs” név is. Szerintük míg a magyarság kulturrétege a város oklevélformáját őrizte, addig az egyszerűbb nép „átvette a könnyen kiejthető *Peuce, Pecu, Pecuj* formát, a mai szláv Pécs névnek őst”. Érvelésüket azzal is igyekeztek alátámasztani, hogy Szerbiában, a hajdani avar Rigómezőn is van egy Pécs nevű helység. Akadt néhány óvatosabb kutató is, aki a szláv eredethez ragaszkodott ugyan, de Pécs nevét a „Pest” névvel próbálta azonosítani mondván: Pécs is mészégető hely volt, s Pécssett ma is van Meszes hegy nevű városnegyed, tehát erről a „kemencéről” kapta a város a Pécs nevet. Ennek az érvelésnek azonban megvan az a sarkalatos hibája, hogy a Meszes nevű keleti városrész nevét sohasem jelölték szláv névvel, amellet itt csupán napjainkban épültek modern bérházak, vagyis csupán napjainkban terjed ki erre is Pécs városa.

Am nézzük a tiszta sor látszatát keltő Pet Crkvi-ből való származtatást. Aki a szláv nyelvek alkatát s az etimológiát kicsit ismeri, tudja, hogy főnév nem rövidülhet meg annyira, hogy mindössze egy hangja ragadjon a jelzőjéhez. Lehetetlen az, hogy a számnévi jelző elszakadjon a névszótól, önálló életet kezdjen, s mint helynév így maradjon. Már pusztán ez a tény megsemmisíti a Pet Crkvi — Pécs képzelmét. Ha pedig Magyarországon helységnévtárába kicsit is bepillantunk, rögtön szemünkbe tűnik, hogy Pécs-változatokkal tele az ország. Csupán a tiszta Pécs-alakokból íme néhány mutatóban: Zalában van Nagypécsely, Szilágyban Pecsiej, Pest-Pilisben Pécsiszállás, Szatmárban és Mosonban is van Pécsytanya, Szatmárban Pécsyatház, kicsinyítőképzővel ellátott az aradmegyei Ópécska, Pécskaszenttamás, Magyarpécska, Nógrádban van Pécsköpuszta, Sárosban Pécsujfalu, Temesben Ujpécs, Baranyában Pécsvárad. De nem folytatjuk ezt tovább. Mindenesetre, aki Pécssett még mindig az öt bazilikát, vagy öt templomot keresi a város születésének idején, annak a legalább itt felsorolt helységekben is öt-öt templomot kellene felmutatnia. Egyébként is meg kell jegyeznünk, hogy a szlávok, a szerbek a számukra idegen Pécset „Pecuj”-ra szlávositották, Pet Crkvinek sohasem hívták. Tény tehát, hogy Pécs nem lehet semmiféle szláv szó származéka, korosa.

Tudjuk, a templom régen egyúttal mindig vár is volt. Sophianaet nemcsak a rómaiak, hanem utánuk az avarok is használatba vették, s pénzüket, kincsuket itt őrizték. Hogy Pécs fontos avar erősség, nagy avar város volt, arról a város tőszomszédságában is talált tömérdek avar sír tanúskodik. Az avarok itt csaknem 300 évig független birodalmukban éltek, s utána is még újabb 100 évig, de már mint Nagy Károly legyőzöttjei, a frankok hűbéresei. A magyarok bejövetelével tűnnek el, illetve olvadnak fel az avarok a rokon magyarságban.

Az első írott magyar adatok Pécs nevééről 1235, 1258, 1290 körüli időből származnak.¹³ Semmi jele, hogy előtte is bármikor másnak mondták volna, mint Pécsnek. Már most tudjuk, ha egy honfoglaló nép nem vesz át elődjétől egy városnevet, akkor ezt azért teszi, mert az előd által használt nevet nem érti, s így kénytelen a saját nyelvén elnevezni, vagy legalább is — ez is szokásos gyakorlat — a saját nyelvéhez ferdíteni, igazítani a szót. Nyilvánvalóan látszik tehát, hogy a római *Quinque Basilicae* városát még az avarok nevezték el Pécsnek, s mivel az avarok nyelvét a magyarok értették, a nevet továbbra is használták. De mit jelentett ez a név?

A csángóknál „bécs” annyit jelent, mint pince, vesszővel befont falú pince, hogy be ne omoljék. Jelent azonban még juhaklot is. A moldvai Lábnik nevű községben van egy dűlőnév: Bécskuttya. Magyarázata: templom előtti kút, templomnak a kútja.¹⁴ Rendkívül figyelemreméltó je-

lenség az, hogy Göcsejben is van egy helység, melynek neve: Becsvölgye, s e dímbes-dombos falu is a dombon lévő templom völgyében húzódik.

Láthatjuk tehát: bécs jelentése: *pince, akol, templom*. A „templom” és az „akol” fogalmak párhuzamosságát talán jobban megértjük, ha arra gondolunk, hogy a pap: *lelkipásztor*. A szóbanforgó templom azonban „pince” is, mert földbesüllyesztett helyiségről van szó. Bécs és pécs azonos jelentésű, a szókezdő hang lágy ejtése a szó értelmét nem változtatja meg.

Tudósaink nagyjából megállapodnak abban, hogy „Bács, Bécs és Pécs névvel jelölt helyeink gyeplérendszerünkben sáncokkal erősített helyet jelölnek”, s azt is rögzítik, hogy „ezeket mindig törökös rokonnépeink területén találjuk meg”.¹⁵ Tudósaink azonban alig merik kijelenteni, hogy e helyek hún, vagy legalább is avar elnevezések.¹⁶ Az óvatosságra egyetlen érvelésük, hogy az avarok nyelvét nem ismerjük. Igaz tény és való, hogy az avaroktól írott nyelvemlékünk nem maradt fenn. Köztudott dolog azonban, hogy a honfoglaló magyarság az itt talált avarok nyelvét értette, felhasználított rokonként bánt velük, egyenrangú félnek tekintette őket. Ez az oka annak, hogy középkori krónikáink egy része is a magyarság bejövetelét „második honfoglalásnak” tartja. Ez volt az oka annak is, hogy az avarság egyik napról a másikra beolvadt a magyarságba, „magyarrá” lett. Az avarok nyelvét ilyen körülmények között nemhogy nem ismerjük, de a mai napig szavaikkal is beszélünk. Csak a legtermészetesebb, hogy a honfoglaló magyarság továbbra is használja az avarok helymegjelöléseit, hiszen értette, hogy egy helységet miért hívnak Pécsnek. A magyarság ezért nem adott más, „magyar” nevet a földbesüllyesztett vártemplomú városnak. A „Pécs” elnevezés számunkra ma már csak azért homályos, mert süllyesztett várat, templomot ezer esztendeje nem építünk, s emiatt azután nem érezzük már a szóban a „becshelyet”, az értéket, a kincsét, pénzt őrző várat — viszont ma is mondjuk, és ma is értjük, hogy mit jelent, ha valaki valamit „becsben” tart”.

A mecsekalji város legősibb, legalább háromezer éves neve tehát kelta: *Sophianae* (*Sopianae*). Ennek latin fordítása: *Quinque Basilicae*. Ezeröttszáz év óta magyar: Pécs. Vártemploma, a székesegyház altemploma pedig, amiről valamennyi nevére kapta, hater ezer esztendő.

JEGYZET. 1 Gosztonyi, szövegben i. m. (Pécs, 1939) 25. l. — 2 János Dombay: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. Beiträge zur Kultur des Aeneolithikums in Ungarn. (Bp., 1960), a ház ábrája: 64. l. — 3 Váczy Elemér: Nógrád vára történetéhez. Domanovszky-Emlékkönyv. (Bp., 1937) 591. l. — 4 Hans Damm: Kanaka (Bp., 1961) 337 l. — 5 Rouillard: Parthenie ou l'Histoire de l'église de Chartres (P., 1609) 16. l. — 6 J. Dombay: i. m. ábra a címlapon is. — 7 Graebner, F.: Das Weltbild der Primitiven (München, 1924) 92. l. — 8 Szabolcsi Bence: A primitív dallamosság: a hangjelzésből az ötfokúságig. Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára. (Bp., 1943) 21. l. — V. ö.: D. M. Beach: The science of tonetics and its application to Bantu languages. (Bantu Studies, 1924); u. a.: The phonetics of the Hottentot language (Cambridge, 1938) 124. s. köv., 236 s. köv. l. — 9 Gereze Péter: A pécsi székesegyház (Bp. 1893) 36. l. — V. ö.: Bunsen: Die Basiliken des christlichen Roms. (München, Cotta'sche Buchh.) 15. s. köv. l. — 10 Concilia. Ed. Labbé I. 1506. l. — 11 Gregorius Naz. Oratio VIII. Editio Maurinorum I. 229 l. — 12 Henselmann Imre: Magyarország őkeresztény, román és átmenet stílusú műemlékeinek rövid ismertetése (Bp., 1876) 59 és 73 l. — V. ö.: u. az: Pécsnek középkori régiségei a „Magyarországi régészeti emlékek” I. k. I. részében az összehasonlítások taglalását 68–71. l. — 13 E. n. (11235) (350) 404: ad magnam viam publicam, per quam in civitatem itur Quinque Ecclesiae... adpredictam viam Pechyuth vocatam Fejér II/2. 432. l. — a következő magyar adat: 1258/259: ... villicum et ciues de nouo Pech in Varadino... (Pécsvárad) Fejér IV/2. 491–3. l. — a következő: E. n. (1290 körül): comes PUNCH Petrus Lombardus magister Petrus filius Benche de partibus Pechyvensibus. (Monumenta Strigontensis, II. k. 475. l.) — ezután már egyre sürűbben: 1295: ciuis Pechyvensis, 1297: ciues de Pech, stb. (Reuter Camillo szíves útmutatása alapján) — 14 A moldvai Gejcsánból, Lábnikból a baranyamegyei Egyházaskozárba, Szárász községbe telepített csángóktól általam feljegyzett nyelvi tény. — 15 Belitzky János: Tanulmányok Budapest múltjából, (VI. k. 1938.) 88. l. — 16 Choinoky Jenő kivétel. ő avarnak mondja a Pécs nevet: „Legnyugatibb földvárak a római Vindobona romjaiban van, innen származik a város magyar neve, Bécs, mert becs, bács, pécs, bécs avar gyűrűt jelent”. Hazánk és néplünk egy évezreden át. (Bp., 1934.)

NÉGER KÖLTŐK CSANÁD BÉLA FORDÍTÁSÁBAN

JÖN A NÉGER (Litánia)

A négernek nincs semmije, nincs semmije !

El vele

Egy garasa sincs.

El vele

Esze sincs.

El vele

Öntudata sincs.

El vele

Csak izma van.

El vele

Nem, Úr Jézus !

Nem, Úr Jézus !

Ó, nem, Úr Jézus !

Kérdezzétek meg a lilíomfehér Jézust !

Nem, Úr Jézus, nem !

Kérdezzétek meg a lilíomfehér Jézust,

miért alkotta ilyennek a feketét !

El vele

A fekete nem marad mindig a földön.

Nem, Úr Jézus !

Van aranya.

Igen, Úr Jézus !

Szerez majd észet.

Ó, Úr Jézus !

Gondolkozni kezd.

Ó, Úr Jézus !

Könyveket olvas.

Igy lesz, Úr Jézus !

Nem koldul soha többé.

Nem, Úr Jézus !

Szükség van rá !

Igen, Úr Jézus !

Nem lesz iszákos soha többé.

Nem, Úr Jézus !

Nem játszik bolondot soha többé.

Nem, Úr Jézus !

Jön a néger !

Ó, Úr Jézus !

Ő is valaki !

Dicsértessék az Úr Jézus !

R. E. G. Armattoo

KYRENEI SIMON

*Nem szólt egy szót sem, nem beszélt,
mégis értettem én.*

*Néma beszédje szíven ért,
mint lassan jött felém.*

*Keresztjét vállra nem veszem, —
küzdöttem ellene, —
csak azért vitetnék velem,
mert bőröm fekete.*

*De ő a kinhalálba ment,
s szelíd volt végtelen.
Ily fénnnyel teli két szemet
nem láttam sohasem.*

*Keresztjét már én is viszem.
Érette vállalom,
amire rá nem venne sem
ostor sem hatalom.*

Countee Cullen (Északamerika)

Nem látod már e világ fényeit,
nem hallgatsz mindennapunk zaját,
néma a szád, és hideg a kezed,
anyám, anyám, ó, Thembu-Klán virága ...
Te váltottad örömré bánatunk.
s most kietlen a ház, mert nem vagy itt.
Ó, életforrás, mosolygó vigasz,
mi hát az életünk? — szemvillanás
vagy meteor, mely tűzben átcikáz
az égen, és időtlen ürbe hull?
Jaj, szörnyű nagy folyamot látok én,
a világ könnyeinek folyamát:
zuhogva zúg az idő völgyein,
vizeit táplálják az otthonok,
hol jaj zokog: „A kedves már nem él.”
Anyám, anyám, ó. Thembu-Klán virága ...
Szólj: lehet-e, hogy végünk a halál,
mely mindenkit elér, e szörnyű sors?
Te, Titokzatos, te, Mindentudó,
világosítsd tanácskérő agyunk!
Hogy is feledhetném el hű szavát,
jószágát, tiszta gondolatait?
Szívünk szeretet láncra köti át,
s ez azt susogja halkán, szüntelen:
Te nem haltál meg, most is élsz, anyám! —
Mindig velünk van, akit szeretünk.
Él Megváltóm, és tudom, ő is él,
anyám, anyám, ó. Thembu-Klán virága.

James Jolobes (Afrika)

Ó, NOÉ

Ó, Noé, közeleg az Úr nagy vizözönnel.
Légy csendben és figyelj!
Az Úr Isten leszállt egy barna felhőn,
s bűnös és gonosz emberekhez fordította arcát,
és kinyilatkoztatta: elpusztítja a földet.
Noéhez szólt, és Noé csendesen figyelt.
Így szólt: Noé, parancsolom, építs egy bárkát,
jó nagyra és tágasra építsd,
azzal kell áthajóznod a szörnyű áradást.
S amint az Isten parancsolta, meghagyta neki,
Noé elkezdte vágni a fákat.
Úgy csengett a fejsze hangja, mint az ítélet,
és a fűrészs harsogva hívta bánatra a bűnöst.
Midőn kész lett a bárka külseje,
kamrákat épített belé, s akkor lett teljes a munka.
S ő szólíthatni kezdte az állatokat,
hívta az ökröket, tevéket, kengurukat,
meghívott minden állatot, — és embereket is.
Akkor az Isten pusztítani kezdte a földet,
föllemelte kezét a magas égig,
letaszította a napot és holdat az égről,
elsüllyesztette a hegyeket, és fellázította a tengert,
zúgó szeleket és viharokat küldött.
összezúzta a hegyeket és széttépte a partokat,
és szólt: Ez a kor pusztuljon el örökre.
Ó, Noé, közeleg az Úr nagy vizözönnel ...

Néger spirituale

FÜGEFA

Szép fügefa, mért nem teremsz gyümölcsöt ?
Fények forrása, mi lett fényeidből ?
Ember, értelmes ember, mit csinálsz ?
Nagyobb testvér, hogy bánsz kis testvéreddel ?

James Oto (Kamerun)

TIMUKIRO

Elmúlt az éjszaka, elmúlt az éjszaka, kedveseim !
A hajnalpír ragyog ránk.
Nem perzselő ez, nem nehezíti vándorutunkat.
Jőjjetek, menjünk, míg harmatos a föld.
Siessünk a királyhoz !
A nagy mezőkön térdre esünk előtte,
és néki ajánljuk dicsérő énekünket.
Siessünk hát, siessünk hát, siessünk hát,
és ajánljuk fel énekünket.

Menjünk, menjünk mindnyájan és lássuk Őt !
Mint egykor Fülöpöt, úgy hív minket is: Jőjj és lásd !
Bizony, barátaim, legyünk mindnyájan, bátor férfiak.
Ismét kiált, így hívogat: Jőjj és lásd !
Ti, Isten gyermekei, ne feledjétek, írjátok szívetekbe:
Visszafordulni nem szabad !
Legyünk erősek, legyünk erősek, legyünk erősek,
és vissza ne nézzünk.

Igen, erősek leszünk, igen, erősek leszünk !
Bár tudjuk jól:
Olyanok vagyunk, mint a kicsi gyermekek.
De nem szabad félnünk az úton.
Mindnyájunk szívében lángol a vágy,
csak odaérjünk már, és elmondhassuk a többieknek is:
Mindnyájunkat szeret Megváltónk ! Ne aludjatok !
Világosodik, világosodik, világosodik !
Nem szabad újra elaludni !

Fölkelt a nap ! Fölkelt a nap !
Értsétek meg a hívást ti, férfiak,
kik napjaitokat a sörösuvegek mellett töltitek:
A Megváltó mindenkit hív magához !
Ti öregek, ti, nagyanyák, jőjjetek ti is végre már,
halljátok meg a hívást: Jőjj és lásd !
A keresztség a legnagyobb öröm és a boldogság adománya.
Jőjjetek mind, jőjjetek mind, jőjjetek mind
és hajítsátok el a varázsszereket !

Vallásos ének (Tanganyika)

MINDENKINEK MEGVAN A MAGA ÉJSZAKÁJA

Írta Julien Green

Az utca, ahol a taxiból kiszállt, nem messze feküdt a nagy központi pályaudvartól, amelynek közelségéről tompa morajlás árulkodott. Wilfred hatalmas, sötét és csöndes házak mentén haladt előre néhány lépésnyit, majd egy szélesebb utcába tért be, ahol egy csomó nyomorúságosan öltözött ember várakozott némán a templom előtt. A Ferencesek kolostora volt ez, ahol minden este enni adtak a szegényeknek. Az emberek legnagyobb részét zsebredugott kézzel álltak ott, és halkán beszélgettek, mi alatt a sor, végtelen lassúsággal, egy-egy lépésnyit előre haladt. Egyikük sem lépett a templomba, amelynek ajtaja félig nyitva volt. Odább igyekeztek, a hosszú épület felé, amelynek ormát kereszt díszítette. Két lépcsőn át tűntek el a házban s ha egy kicsit várt az ember, megint megláthatta őket, amint egymásután, egy másik, távolabbi ajtón át kijönnek.

Wilfred átvágott a szegények sorfalán és fölment a templomba vezető lépcsőn. Pillantások kísérték útjában, érezte, hogy tetőtől talpig végigmustrálják s a pillantások nem voltak jóindulatúak. Ő legalább is így gondolta, mert már reggel óta az volt az érzése, hogy mindenki gazdagnak nézi és azt is sejti, hogy jelentős összeget hord magánál. Csupán egyetlen villanykörte világított a tágas, boltozatos templomban, ahol menedékre lelt. A boltozat embernagyságnál alig magasabb tömör oszlopokra támaszkodott. A hosszú fekete padokban néhány fejkendős asszony imádkozott csöndesen. Az oltár előtt az apró kis vörös lámpa úgy világított a szentély felhomályában, mint a szikra s a levegőben a tömjén és a viasz kissé unalmas szaga terjengett.

A fiatalember a szenteltvíztartóba merítette ujjá hegyét és keresztet vetett. Egy pillanatig az oltárt nézte, aztán az asszonyok körvonalait. Egyetlen hang nem szűrődött át ezeken a falakon, amelyek közt mintha megállt volna az idő. Gépiesen térdelt le a templom egyik sarkában, de nem tudott imádkozni. „Hogyan fogjak hozzá?” — tűnődött.

Határozott szándékkal jött ebbe a városnegyedbe és ebbe a templomba, amelyet jól ismert. A templom Szent Ferenc nevét viselte és akár csak Szent Ferenc, ő is szét akarta osztani minden vagyonát a szegények között. A vagyona az a pénz volt, amelyet eddig bankban tartott. Nos, a szegények itt álltak a templom előtt, de megfélemlítették és nem tudta, hogyan szóljon hozzájuk. Ha már egyszer ez a szeszélyes gondolata támadt, a legegyszerűbb lett volna, ha rábízta a pénzt egy szerzetesre, aki aztán valamelyik jótékonyági szervhez továbbítaná — de érezte, hogy ez nem lenne ugyanaz. Megint csak a bank intézne mindent. Egyszerű pénzügyi műveletté válnék az egész és ő nem láthatná meg Isten mosolyát, amint a szegények szemében tükröződik. Ha tudnák, bizonyára boldognak tartanák. Csak őrült, vagy részeg lehet, aki ötven szegénynek bankókat kezd osztogatni az utcán. A felebaráti szeretetet nem így kell gyakorolni. Régebben talán, a barbár ősidőkben, lehetett így is. Manapság azonban már minden meg van szervezve. Úgy juttatunk a szegényeknek, hogy nem is látjuk őket. S így nem érhet bennünket az a kellemtelenség, hogy szemtől-szembe kerülünk velük.

Hatalmas sóhajjal, amelyet idejekorán visszafojtott, a kezébe temette arcát. Ha a szegények szemében Istent akarjuk meglátni, akkor nem szabad félni a szegényektől, és Istentől sem. Szerencsétlenségére ő félt. Az elmúlt éjszaka óta reszketett, nem a testében, hanem egész valójában, mert lelke mélyén egy egyszerű kijelentő mondat öltött formát egyre határozottabban, egyetlen szóból állt csupán a mondat s olyan volt, mintha

egy vékony, de mégis fülsiketítő hang ismételve szabályos időközökben: „Elvesztél”. Valahányszor a hangot hallotta, mindig tagadólag rázta a fejét s azt mondta: „Nem.” De a hang nem akart elnémulni.

Három lépésnyire tőle széles, sötétzsinű fából faragott gyóntatószék állott, súlyos fekete függönyökkel. Wilfred régtől fogva ismerte az ilyen-fajta gyóntatószékeket! Ha félre is húzzuk a fekete függönyt, az újra bezárul mögöttünk és tetőtől-talpig eltakarja az embert; sötét éjszaka borul a belépőre, nem láthat semmit, és ebben a mély sötéttségben csak két, vakként tapogatózó hang hallatszik, a pap és a gyónó hangja.

„Ma este nincs hozzá erőm”, gondolta. „És különben sincs itt senki. De holnap, holnap reggel.” Egyszerre eszébe jutott első gyónása, a zavar, a szívdobogás s aztán a hirtelen öröm, amely a föloldozás pillanatában szakadt rá. Akkoriban semmi különös gyónnivalója sem volt — de most. Elképzelte a súlyos fekete leplet — maga körül s mintegy önmaga fölött —, amely elhatárolja őt a világtól és a megvesztegethetetlen lelkiismeretnek szolgáltatja ki. Mélyre kellett ásnia emlékezetében, hogy mindent annak a belső, különös világosságnak fényébe emeljen, amelyben az emberi boldogság oly gyakran látszik bűnös gonoszságnak.

És újra ott látta magát a folyóparton Phoebével, a tavaszi éjszaka telített édességében. A föld minden aromája ott illatozott az asszony hajában, a karjában tartotta őt, és ennek a percnak az emléke gyöngédséggel töltötte el a szívét. Veríték gyöngyözött a homlokán és oly erővel szorította össze összekulcsolt ujjait, hogy megroppantak a csontjai. „Nem tudok...” suttogta, „nem tudok nélküle élni”. „Nem tudsz,” felelte a hang józanul, „és éppen ezért vagy elveszve.”

Föhlalt és halkan az imádkozó asszonyok egyikéhez közeledett, mint-ha annak áhítatából, annak bizalmából akart volna elragadni egy keveset. Holnap reggel...

Az oltárra emelte szemét s úgy mondta gondolatban: „Megigérem neked.” Letérdepel a szörnyűséges fekete függöny mögött és mindent megvall. Hallja majd a saját elfulladó hangját, ahogy szakadozottan elmeséli viszonyát Phoebével, attól a pillanattól, amikor először látta, egészen addig, amíg magához ölelte őt a fák alatt. Ennyi lett volna az egész? Nem. Hátra volt még a többi, a tisztátalanság, a találkozások, a gyönyörűség rögeszméje, az a szakadatlan és mindent betöltő vágy, hogy egy emberi lényt birtokoljon. S nem volt-e valami még ezen felül is? A padban ülve mélyen előregörnyedt — homloka szinte a térdét érintette —, így töprengett. És ekkor hirtelen Max jutott eszébe. Felebaráti szeretetből aztán igazán gyöngén vizsgáztott ezzel a szerencsétlen bolonddal szemben. „Hárgot tápláltam ellene szívemben”, mondta magában, mintha már egy másik emberhez beszélne. „Bizony rosszul vizsgáztam...” Tétovázott kissé: „Rosszul vizsgáztam szeretetből.” Azt akarta mondani: felebaráti szeretetből, de úgy érezte, túlságosan erőtlén az a szó. Nem felebaráti szeretetre vágnak az emberek.

„Szeretetből vizsgáztam rosszul”, suttogta halkan tenyerének üregébe. Ez a mondat tolt a szájára, szinte nyomatókkal buggyant ki, de így elsusogva úgy érezte, nevetséges, majdnem visszataszító, hiszen végül is Maxról van szó. S ezt sohasem mondhatja meg a fekete függöny mögött.

És Phoebéről sem tudna mondani semmit, nem tudná néhány csupasz, szegényes szóban föloldani szerelmének esztelen forróságát, a dallal telített éjszakát, az önmagát átadó asszonyi testet s a hajába, a nyakába suttogott szavakat. Igen; átadta magát az asszony, kiszolgáltatta magát neki, és a karjában volt. Újra átélt most mindent, csak a szemét kellett

behúnynia s az arcát a két nagy kezével eltakarnia. Azt hibették róla, hogy imádkozik. De nem imádkozott, ott volt a folyóparton és az első szerelem mámorával szeretett egy asszonyt. Azt mondta Phoebe: „Ne menjünk még vissza... sohase tér vissza ez a pillanat...”

Sokáig ült így görnyedten, haja kúszaltan lógott a homlokába, olyan mélyen hajolt előre, hogy lüktetni kezdtek a nyak ütőerei. Szédülés fogta el, majdhogy ki nem esett a padból. Föl kellett egyenesednie. Három sorral előtte, mozdulatlanul ültek helyükön az imádkozó asszonyok. Körülpillantott, mint aki álomból riad föl. Az oszlopok, a szentképek, az oltár, a bíborfényű mécses, semmi sem mozdult, megingathatatlanul tartottak ki a hitben. Hitet árasztott körülötte minden. Csak benne tombolt a lázadás.

Felvetődött a kérdés benne: mit keres itt és mit csinál. Egy órája sincs még, hogy mint az örült üvöltözött a kis elhagyatott utcában, a szerelemtől üvöltött, és most itt van ebben a templomban, együtt ezekkel az asszonyokkal, akik az oltárra néznek, az egyik itt, a másik ott, ketten odaát. Mit jelentsen ez? Azért jött ide, hogy szétossza vagyonát a szegények között. De hogyan? Úgy, mint Szent Ferenc. Hogyan jutott ez eszébe? Egyszer elmondták neki Szent Ferenc történetét és ő ostoba fővel most utánozni akarná ezt a szentet. Dehát a mai világban nincsenek már szentek, nincsenek olyan szentek, mint Assisi Szent Ferenc, különben beszélnének róluk. Azonkívül mennyi mindent akart összevásárolni, egy rádiót, olyat, amilyen Maxnak van, egy öltönyt, egész csomó öltönyt és nyakkendőket. Elegáns akart lenni. És aztán szobát is keresne, egy kis saját lakosztályt, kilátással egy kicsinyke kertre, amelyet fák sorfala szegélyez. Ott találkozhatna Phoebével. Ebben a pillanatban eszébe jutott Phoebe levelének egyik mondata: „Max azt mondta: aki megrendítené őt hitében, az megsemmisítené őt.” Hirtelen mozdulattal térdre rogyott és a *Miatyánkot* akarta imádkozni, de egyetlen hang sem jött ki a torkán. Félig nyílt szája mintha meggémberedett volna; s nyelve mozdulatlanul tapadt inyéhez. Ekkor előhúzta a rózsafüzért a zsebéből, keresztet vetett a kicsinyke feszülettel, majd megcsókolta. De többre nem tellett az erejéből. „Izgatott vagyok”, — gondolta — „és elvesztél...” fűzte hozzá szinte gyöngéden a hang. Wilfred vállat vont és térdhajtás után kifelé indult. Már éppen ki akarta nyitni az ajtót, de hirtelen megállt. „Talán most lépem át utoljára egy templom küszöbét”, gondolta. Ez azt jelenti, hogy most mindentől megszabadul, ami szerelmének útjába állhatna. Sok ilyen történetet hallott már. Hogy valaki egy asszony, egy mindent elsodró szenvedély miatt elvesztette a hitét. De vele ez nem történhet meg. Futhatna ő úgyis a lányokhoz, hogy sohase kelljen neki kétszer ugyanaz, lelkiismeretétől üzelve egy napon mégis paphoz folyamodni. Épp úgy számított a lelkiismeretére, mint a papra. Amit a papok nem bírnak elviselni, az a szerelmi viszony; különösen a házasságtörés. Ő pedig éppen abban él e pillanatban is. Elveszítené a hitét, mint annyi más ember elvesztette. Ez az ára a dolognak. „Dehát ez lehetetlen” bízta magát. „Éppúgy hiszek, mint azelőtt.” És eszébe jutott az az előadás, amit tegnap annak a hülye Tommynak tartott. Mint Tommy, ő is ag... agnosz... lenne — nem jutott eszébe a lehetetlen szó, amely olyas valamit jelent, hogy az ember egyáltalán nem jár többé misére. „Jól tudod, mit jelent az, Tommykám, elválasztva lenni Istentől: az a pokol...” Volt mersze, hogy ezt mondja.

„Istenem”, fohászzkodott magában, „maradj!” De mit jelentsen ez? Halk hangon próbálgatta a szavakat: „Maradj velem mindvégig!” Ez a mondat megnyugtatta egy kissé. Visszafordult és a ládához lépett, amelynek rekeszeiben nagyság szerint rendezve feküdtek a gyertyák. Mellette

persely állott. Wilfred egy ezüstpénzt dobott a perselybe, kiválasztotta a gyertyát, amelyik a legjobban tetszett neki, és szinte ünnepélyes mozdulattal vitte maga előtt fél kézzel, aztán meggyújtotta a kanócot és a gyertyát a Szűzanya szobra előtt az egyik vasgyertyatartóba tűzte. A láng tétovázott egy kissé, de aztán egyenletesen égni kezdett, együtt világított a többi gyertyával, amelyek izzó csokorként lebegtek a festett gipszszobor lábánál. Wilfred egy ideig a saját gyertyáját nézte, azután a rózsásfehér arcra pillantott, abból az oltár magasságában mosolygott, és elmotyogta az első két szót, abból az imából, amelyet a legnehezebb órákra tartogatott: „Emlékezz meg...” Aztán térdet hajtott, keresztet vetett és kiment.

Mielőtt a templomot elhagyta volna, összegyűrte kalapját és a zsebébe dugta, aztán föltúrta a kabátja hajtókáját. Szétborzolta a haját is; zsebredugott kézzel ment le a lépcsőn, és odaállt a kint várakozó sor végére. Néhány pillanatig némán mindenki őt bámulta és ő a földre sütötte szemét. „Ha majd megszokták, hogy itt vagyok, akkor megszólítom őket”, gondolta. „Rájuk mosolygok.” A mosoly volt legbiztosabb fegyvere, ezt már megtanulta, de most még nem mert vele próbálkozni.

A hozzá legközelebb álló férfi hatvanéves lehetett és kellemetlen szaga volt. Zömök, szélesvállú alakján rongyos felöltő feszült. Tekintetere, amellyel Wilfred felé fordult, mintha szénnel rajzolták volna fel a ravaszság, a bizalmatlanság és mindenek előtt a szomorúság ráncait; arcát, egészen a duzzadt szemhéjakig, szürke szőrszálak borították.

— Te mit akarsz itt? — kérdezte.

— Arra várok, amire maga.

— Az lehet, de én éhes vagyok.

Wilfred mosolyogni próbált.

— És honnan tudja, hogy én nem?

— Te?!

Az öreg könyökével oldalba bökte szomszédját, aki most szintén szemügyre vette Wilfredet. Magas férfi volt és még fiatal, hosszúkás, csontos arca ormótlán sapka alól meredt elő, szürke szeme mintha zsugáter résén át leskelődne ki a világba. Száját szinte meg se mozdítva szólt oda Wilfrednek:

— Akik úgy vannak öltözve, mint te, máshova járnak enni.

— Elvesztettem az állásomat — felelte Wilfred és elvörösödött.

— Mit csináltál?

— Ez az én dolgom.

Az öreg kissé közelebb húzódott Wilfredhez és úgy mormogta:

— A rendőrséggel gyúlt meg a bajod?

— Talán — mondta Wilfred és füleig piros lett, mert nem tudott hazudni.

— Az más... dörmögte árnyalatnyi nagyrabecsüléssel a hangjában az öreg.

Mosolyra húzódott a szája. Aztán halk hangon néhány szót váltott az előtteállóval. Most egy harmadik ember is megfordult, gúnyos elismeréssel halkan füttyentett egyet és tetőtől talpig végigmérte Wilfredet. Dörzsölt arckifejezés ült ki fakó kis ábrázatára és vékony hangon, ami olyan volt, mint a késpenge, megjegyezte:

— Szeretnék ott lenni, amikor a csuhás meglát téged. Azt hiszi majd, hogy látomása támadt.

— Ne törődj vele — szólt közbe az öreg és Wilfred karjára tette kezét, amely olyan volt, mint egy hatalmas állat mancsa.

Wilfred meg se mozdult.

— Kérdezgetni is szokott a barát? — érdeklődött, erőt véve magán.

— Kérdezgetni? Azt soha. Csak egy kicsit kellemetlen az öreg és ugyancsak a füled mögé néz. Az mindegy neki, hogy katolikus, protestáns, vagy zsidó vagy-e. Csak az a fontos, hogy látni lehessen, hogy valódi vagy.

Wilfred már majdnem megkérdezte: „mi az, hogy valódi?”, de visszanyelte a szót. Nyilvánvaló, hogy nem volt olyan, mint az igazi szegények. Hevesen dobogott a szíve. Ha el akarja kezdeni vagyona szétesztését, akkor most itt az alkalmas pillanat. Talán okosabb lett volna, ha lehajt előbb néhány pohár whiskyt, hogy megjöjjön a bátorsága, és jobban eltalálja a hangot, amelyen egy a világról lemondó fiatalember beszél.

A sor lassan haladt előre. „Képtelen vagyok rá” — gondolta. Holnap majd másféle ruhában jövök el. De ma este nem tudom megtenni, ezek az emberek egytől-egyig megvetnek, mert azt hiszik, hogy gazdag vagyok.” „Mert tudják, hogy gazdag vagyok”, helyesbített benne a hang.

Néhány pillanatig tétovázott. Aztán egy kis ezüstpénzt húzott elő a zsebéből és odanyomta az öregember kezébe, aki megszólította őt. Az meglepett pillantással mérte végig.

— Köszönöm, hercegem — mondta aztán.

— Minden este itt van? — kérdezte Wilfred.

— Minden este.

— És hol lakik?

Ez a kérdés általános kacajt váltott ki, amire hirtelen érdeklődőre feszült arccal, többen visszafordultak.

— A Waldorf Astoriában érdeklődhetsz utánam s ha ott nem találnál, nézz el a Saint Regishez.

Wilfred szó nélkül otthagyta a sorbanállókat és az utcán átvágva gyors léptekkel távolodott el tőlük. Most aztán igazán neveltségessé tette magát, mert nem tudott a szegények nyelvén beszélni.

Néhány lépés után elérte azt a sötétebb utcát, amely felé menekült. Itt legalább már nem láthatják. Visszahajtotta kabátja hajtókáját, sebtében megfésülte szétzilált haját és újra föltette a kalapját. A kísérlet tehát megtörtént. Az volt a szándéka, hogy a bankból fölvert összeget a szegények közt osztja szét. Valójában azonban csak tíz centet adott a rossz szagú aggastyánnak, tíz centet, ami csak egy tizezred része volt a nála lévő összegnek. És éppen csak egy autóbusz jegyre elegendő. Dehát miért is kell ettől a pénztől megszabadulnia. A válasz egyszerű volt: hogy az isteni igazságszolgáltatást lefegyverezze. Csak az maradt kétséges, hogy Phoebet viszontláthatja-e még azután is, hogy az eget így elcsitította. De erre is egyszerű volt a felelet: Nem. „Ostoba vagyok”. gondolta. „Egyik vagy másik pillanatban mindenki ostoba. Nem tudom megoldani a problémát, legalább is ezt nem. És gyűlölöm a problémákat. Bol-dog szeretnék lenni.”

G á t i G y ö r g y f o r d í t á s a

Elbeszélésünk írója, Julien Green, a mai francia irodalom kiemelkedő alakja. 1900-ban született Párizsban amerikai szülőktől és eredetileg protestánsnak keresztelték. Több vallási válság után (miközben egy ideig a buddhizmus-hoz is vonzódott), 1939-ben katolikus hitre tért.

Legújabb regényének, a *Chaque Homme dans sa Nuit*-nek hőse Wilfred Ingram, egy huszonnégyéves fiatalember, aki bűneinek és kicsapongásainak rabja, de ugyanakkor hevesen vágyódik Isten után. Az általunk itt közölt részlet néhány pillanattal Wilfred halála előtt játszódik le. Egy elmeháborodott öli meg a fiatalembert, akinek a halál végre meghozza a békességet.

Azok a visszhangok, amelyeket a François Mauriac előadásával foglalkozó januári és a *Teihard de Chardin* életművét tárgyaló decemberi, áprilisi és májusi írásaim keltettek, újráláz csak igazolták, hogy világnézeti párbeszédet nekünk nemcsak azok irányában kell folytatnunk, akik kívül állnak a katolicizmuson, de szükség van erre a saját köreinkben is. Sőt talán éppen itt a legfontosabb és leghasznosabb, mert mint márciusban *Chauhard* megállapítását idéztem, az „újítokat”, a haladni kívánókat nem egyszer keverik abba a látszatba az „agresszív ortodoxia” szószólói, hogy akarva vagy akaratlanul ártnak a vallásnak és az egyháznak. Föltételezve a kölcsönös jóhiszeműséget, nyilvánvaló tehát, hogy minden esetben higgadtan és az igazságra való törekvés komoly szándékával kell megvitatni a még olyan fogas vagy kényes problémákat is.

Hogy az ilyen belső dialógusok nélkül el sem képzelhetjük katolikus életünket, ésszerűen folyik abból a tényből, hogy az egyházban mindig voltak „pártok”, vagy közkeletűbb kifejezéssel élve, mindig volt egy „bal” és volt egy „jobb” oldal. S ez a tény senkit sem lephet meg, aki csak futólag elgondolkodott már az egyház kritikus helyzetéről ezen a földön. Hadd fűzzem azonban mindjárt hozzá, hogy a „kritikus” jelzőt *Georges Dejaive* minősíti a legtalálóbbnak abban a tanulmányában, amelyet „A dialógus az egyházban” címmel az *Études* számára írt. S meg is magyarázza, hogy miért.

Az a körülmény — fejti ki *Dejaive* —, hogy az egyház, miként vallásunk tanítja, „Krisztus növekvésben lévő teste”, örökös feszültséget hoz magával. Két pólus gyakorol egyidejű, de szétválasztó vonzást az egyházra. Az egyik pólus a múltban, a másik a jövőben gyökerezik. Az egyház hozzá van kötve, még szerkezetében is, egy történeti örökséghez, az apostoli letéteményhez, amely látható társasággá rendeli, másrészt azonban, ugyancsak hitünk szerint, már most is a földi-eken túlemelkedő, „transzcendens” közösség, amely az idők beteljesedése felé haladva annak bekövetkezésekor nyeri el teljes méretét. A kettő között

azonban, amin egyfelől a hűséget értjük a történetében foglalt „isteni múlt”hoz”, másfelől a küldetést az „egyetemes eszkatológikus” befejeződésre, az egyháznak a jelent kell élnie, pontosan mai küzdelmeivel és konfliktusaival, miközben az egymást változtató embereket, akik alkotják, vele együtt érik a két sarkpontú szétartó vonzások.

Az egyház helyzetének örökre „váltságos” volta ebből a „paradox” váltából ered, amit akkor is nyilvánvalónak kell tekintenünk, ha nem minden katolikus hívőben van meg a kellő tudata. Azok, akiknek csak a kinyilatkoztatás és az üdvösség „már kész” és „már adott” volta iránt van érzékük — mondja *Dejaive* —, az egyház szerepét elsősorban úgy fogják fel, mint a múlt állandósulását. A sziklára alapozott erősséget látják benne, amelyhez nem szabad hozzányúlni, amelyet sértetlenül kell megőrizni egy mind kevésbé barátságos világban. Az emberi helyzetek mozgalmasságában az örökkévalóság az, amit meg akarnak tartani, s minthogy ez az örökkévaló egyszer s mindenkorra belépett az időbe Jézus Krisztussal, szerintük nincs is más teendő, mint védeni azt a külső támadások és a belső árulások ellen. Mert hogy árulók is akadhatnak, szinte természetes, hiszen a bukott ember valamennyiünk szívében Isten ellen dolgozik.

Vannak viszont, akik azt várják az egyháztól, hogy a társadalom mozgásával együtt maga is mozogjon és állandóan tevékenykedjék, mert mit ér a kovász, ha nem hatja át a tésztát? Szerintük az evangélium nem csupán letét, amelyet óvni kell, hanem sokkal inkább a termésre hivatott mag, amelyet mindenüvé el kell hinteni. A mag azonban, ha nem oldódik fel a formája a földben, hogyan csírázhatna ki és szökhetne kalászbá? Vagyis ha az a sok minden, ami az idők folyamán az egyház testéhez tapad, annyira felduzzad, hogy gátolja vagy fékezi hatóerejében az evangéliumot, akkor meg kell szabadulni tőle. A betű ől, a szellem, ami életet.

A két irányzat ellentéte mindenkor megvolt az egyház történetében, kezdve Jakab és Pál viszáljától — szögezi le *Dejaive*. Az ő személyükben az ősi

örökség, az ószövetség, amelyet meg kell őrizni, ütközött össze a szellemmel, amely mindent megújítani kíván, röviden szólva a törvény az evangéliummal. Az egyház azonban mindkettőt magára vette. Nem tagadta meg Izraelt, mint ahogy el is ítélte Markiont, de utánuk eredt a pogányoknak, mint ahogy befogadta Pált és megtette a tizenharmadik apostollá. Mindkét magatartás indokolt és igaz, de bizonyos, hogy járnak velük igények, amelyek ellentétesek egymással. Hogyan lehet összeegyeztetni őket?

Az emberi bölcsesség nyilván kompromisszummal tenne kísérletet, valami amalzámmal, ilyesmire azonban nem is gondolhat az egyház, mert az egyház életét — mutat rá hangsúlyosan Dejaifve — egyfelől a történeti létéből, másfelől az eszkatológikus voltából folyó szükségességek teszik ütemesen lüktetővé. Tudomásul kell vennünk, hogy az egyháznak egyidejűleg két síkon nyugszik az egzisztenciája.

*

Ebbe a történeti, dogmatikai, mondhatnám misztikus háttérbe és távlatba állítja be Dejaifve azt a tapasztalati tény, hogy a jobb és a bal oldal sohasem hiányzott az egyház életében. Érvényesülésük váltakozását állandóan nyomon kísérhetjük. Olyan időkből, amikor az egyház súlyos megpróbáltatások elé kerül, a kétfelé húzás annyira hevessé válhat, hogy pusztán a szociológus szemével nézve is csodával határos, ha az egyház a túlfeszített húr módjára mégsem szakad szét. Emberek hátat fordítanak neki, egész csoportok leválnak róla, de az egyház tartja magát és marad. Szinte törvénynek fogadhatjuk el azt az észrevételt, amelyet Georges de Montvalon tett egyik legutóbbi cikkében: „A szétállás a kereszténység megszokott állapota. S az egyház igaz voltának legszembetűnőbb jele szerintem éppen az, hogy szakadás nélkül fogja kezében a láncnak mind a két végét.”

Akik tanulmányozták a modernizmus okozta válságot — tér ki erre példaként Dejaifve —, betekintést nyarthettek abba, hogy milyen méreteket ölthet a belső tusakodás, micsoda örvények fenyegetik elnyeléssel az egyház hajóját, amint lavírozni igyekszik az ellentétes szelekben. A veszélyek ilyenkor sohasem mind a viharból

erednek. Adva vannak azok a személyzetben is, amely „szinte mindig gyógyíthatatlanul meg van osztva”.

A század elején, mint köztudomású, elkeseredett harc dült az úgynevezett „integrizmus” szószólói és a modernista megmozdulással rokonszenvezők között. Ma már egyetlen katolikus gondolkodó sem tagadja, hogy a modernizmus súlyos veszélyt jelentett az egyházra. De — és ezt nyomatékosan ki kell emelnünk — nem magukkal a törekvéseivel, amelyek általában helyesek voltak, hanem azok miatt a konkrét megoldások miatt, amelyeket a mozgalom egyes képviselői javasoltak. Mert ha akkor például Tyrrell és Loisy iránya kerekedik felül, a gyökereitől vágják el az egyházat, s végül nem maradt volna meg egyéb a hit-tételeiből, csak „néhány agyafúrt és felfoghatatlan elvontság”. Emile Boutroux megállapítása ez, akinek tárgyilagosságát bizvást feltételezhetjük, hiszen teljességgel kívül állt a modernista vitákon, sőt a katolicizmuson is.

A visszahatást mindazonáltal szerfölött végletesnek mondja Dejaifve. Hosszú évekre szólóan a „teológiai terror” légkörét honosította meg, ami rendkívül kedvezőtlenül hatott ki, ha nem is magára a hitre, de legalábbis a hittudományra, s mindent összevéve arra a tanúságtételre, amely az egyház hivatásához tartozik ebben a világban. Dühöngött az „integrizmus”, amelyet egy szektárius, a kor szűkségei iránt vak és süket kisebbség szíftott. Elurálgott egy tanbeli puritanizmus, amelyet Rivière ekként határozott meg: „Az ortodoxia új formája, amely oly messze terjed, ameddig megteremtőinek előítéletei.” Nyomában a feljelentések, a besúgások, nagyon gyakran a rágalmak politikája következett azok irányában, akik nem mondtak le a katolicizmus és a modern világ összebékítésének reményéről, és figyelmesen fordultak nem a modernisták hitbeli tévedései, hanem az általuk jól megérzett és méltán felvetett problémák felé. Dejaifve dicsérrettel emlékezik meg itt éppen az *Études* magatartásáról, amely „Negatív bírálatok és elengedhetetlen feladatok” címmel 1914. évi januári számában vezető cikket közölt s ebben nyíltan feltette a kérdést az integristáknak: „Mit gondolnak, valóban a katolikus ügyet viszik előbbre azok az írók, akik túlcitálják egymást a szór-

szálhasogatásban, elmérgesítik a vitákat, ecetet öntenek a sebekre, akik az egyház nagyszerű katedrálisát szűk kápolnává zsugorítják annak következtében, hogy egyedül magukat nyilvánítják a teológiai kegyelem birtokosának, csakis magukat rómainak és katolikusnak, holott éppen Rómától idegenítik el azokat, akik mindezt nem hiszik el róluk, és Róma legjobb híveitől idegenítik el azokat, akik mindezt elhiszik róluk?”

És a figyelemreméltó idézet után most Dejaifve kérdi meg: mi kellett volna abban a szomorú periódusban, amelyet örökre elmúlnak szeretnénk látni, hogy ne válthasson ki újból anynyi keserűséget? S a válasza: kétségkívül több szeretet, ami, sajnos, oly ritka, amikor arról van szó, hogy az emberek mást és mást tartanak igazságnak, közelebből azonban az a szellemi magatartás kellett volna, amelyet az utóbbi években kezdünk felfedezni: *a dialógus, a párbeszéd, mint a valóban keresztény lelkiület szerves tartozéka.*

*

Ha szem előtt tartjuk, hogy az egyház útja a történetben szakadatlanul új helyzetek közé vezet, akkor könnyen beláthatjuk, hogy a dialógus a katolikus közösségen belül nemcsak szükséges, de egyenesen nélkülözhetetlen.

Vannak mindig és kell is, hogy legyenek mindig katolikus gondolkodók, akik az evangélium s azon keresztül embertársaik szolgálatának vágvától áthatva hozzá akarják alkalmazni a szerintük való isteni igazságot a maguk korának eszmevilágához. Mindig vannak azonban olyanok is, akik megriadnak ettől a vállalkozástól, mert attól félnek, hogy a problémák tisztázása, megszűrése és feloldása az örökkevélyt, az abszolútot is kiejti Isten igéjéből. S e félelem nyomán könnyen megkísérti őket az az integrizmus, hogy most már reakcióból is Isten igéjét olyan fogalmakba és szavakba merévítsék, amelyek a mai ember számára csak még felfoghatatlanabbá tesz a katolikus vallás misztériumait. Az „újítók”, a haladni kívánók méltán kiálthatják erre: „Hogyan, hát Isten igéje nem élő valami? sohasem törhetjük fel a burkot, hogy igazában izleljük és élvezzük a gyümölcsöt? eretnkséggel vádolnak meg a saját

testvéreink, amiért nem vagyunk hajlandók bezárni Isten igazságát egy emberi formulába és nem vagyunk hajlandók összetéveszteni az ortodoxiát egy „ortológiával”, az igazhitőséget evg kifejezési és írásmóddal?” Dejaifve, akitől szó szerint idéztem az iméntieket, ezt a megjegyzést fűzi hozzá: „Kétségtelen, hogy az ortodoxia hozzá van kötve olyan szavakhoz is, amelyeknek szabatos értelmét meghatározta az egyház — gondoljunk csak a „*consubstantialis*” és „*transsubstantiatio*” szavakra —, de mások a dogmatika követelményei és mások a gyakorlati lelkipásztorkodás és hitoktatás követelményei; ezeknek számolniuk kell egy élő nyelvvel, amely nem a teológusok nyelve.” S hozzátehetném: ugyanez vonatkozik a katolikus publicisztikára is.

Abban minden katolikus gondolkodó egyetért, hogy az üdvösség igéjének egyidejűen kell isteninek és emberinek maradnia, miként Jézus Krisztus is Isten s egyben kortársa a világra jövő összes embereknek. De ha a szellemiség az egyházban elkerülhetetlenül megoszlik e két széthúzó követelmény nyomán, az üdvösség üzenetét pedig ennek ellenére is úgy kell hirdetnünk, hogy sohasse kompromittáljuk az érvényesíteni és megvédeni kívánt örök értékeket, akkor kétségkívül újabb és újabb párbeszédnek kell folynia a saját köreinkben is.

*

Ha Jézus Krisztus, mint hittel valljuk, továbbra is itt van a földön egy testben, amelynek a keresztségnél fogva mindannyian tagjai vagyunk, akkor senki sem igényelheti kizárólagos módon és egyedül magának a szellemét. Akkor mi egymástól függünk különböző címeken, azok szerint a funkciók szerint, amelyekre Krisztus hív meg minket egyházában. Ebből következik — mutat rá *Dejaifve* —, hogy a dialógust az egyházban két síkon vehetjük fontolóra. Az egyik a *horizontális* sík, ahol a hívők és csoportjaik egymás közti kapcsolatait futnak. A másik a *vertikális* sík, amely a hívő sereg és a hierarchia kapcsolatait határozza meg.

Hogyan alakuljon tehát a „keresztény” dialógus a hívők között, a „jobb” és a „bal” oldal között, amelyek azt állítják, hogy a keresztény-

ség lényeges értékeit akarják megvédeni, illetve az emberek elé tárni?

Szükséges mindenekelőtt, hogy *igazi párbeszéd* legyen és ne csupán két magánbeszéd, amelynek folytatói meg sem hallgatják egymást. Nem kerülhet sor igazi párbeszédre, ha az egyik fél eleve nem nyugszik bele abba, hogy meggyőződéseit és nézeteit a másik fél kérdésessé teheti. A dialógus szerkezete zárja ki, hogy egyáltalán létrejöhessen dialógus, ha nem figyelünk oda igazában az ellentétes véleményre s nem kezeljük tiszteltetl az. Ne hivatkozzék senki arra, hogy amikor a hit dolgairól van szó, nincs helye „egyezkedésnek”. Mert ha így is van elvileg azoknak a hittételeknek esetében, amelyeket világosan meghatározott az egyház tanítóhivatala, még akkor sem teljességgel bizonyos, hogy nem egyéni vélemény-e az, amit vitatunk, nem csupán saját következtetésünk-e az, amit a tételtől levonunk, s nem éppen az a körülmény szól-e emellett, hogy a partner, aki szintén magáévá teszi az egyház tanítását, perbe száll velünk? Lehetséges, hogy végül is úgy válnak szét, hogy mindegyikünk megmarad a maga álláspontján, de ha egy pillanatra sem vetjük komolyan fontolóra a másiknak gondolatát, hogy utána a miénket tegyük a rostára, akkor nem is volt dialógus... legfeljebb süketek szájmozgása.

Kétségtől vanak vallásunknak sarkalatos tételei, amelyeknek hiteles értelmezése közvetlenül a tanítóhivatal illetékességébe tartozik, de kívülük még rengeteg kérdés merül fel napról-napra a teológia s még inkább a gyakorlati magatartás területén, amelyekben a döntés vagy elhatározás a hívők szabad vizsgálódásán és mérlegelésén múlik. S vajon az egyéni látási módok és csatlakozások fölötté állhatnak minden kritikán? Ha tesszem a konzervatívok, a „jobboldaliak” mereven elárkóznak attól, hogy a haladók, a „baloldaliak” meggyőzhessék őket egyes nézeteik és magatartási módjaik elavult és járhatatlan voltáról, akkor ezzel vajon nem a hitük elmélyítésének és katolicitásuk kiszélesítésének lehetőségét utasítják el?

A „keresztény” dialógusnak éppen ezért mindkét oldal felől *szerénynek* is kell lennie. Végso gyökereiben ugyanis nem a mi személyes igazságunk az, amit védünk, hanem az Is-

tené, amelyet a maga teljességében, helyesebben: a maga egyre teljesebb voltában szeretnénk megragadni. Nem holt betűt, megkövesített törvényt magyarázgatunk, hanem egy eleven szellemmel, egy jelenvaló akarattal próbálunk összhangba jutni az egyház életének minden szakaszában. Ráerószakolni másra a nézeteinket, a véleményeinket, annyi lenne, mint „kioltani a Lelket”, összetéveszteni az emberi gőgöt és a hithez való hűséget.

Ha továbbá, mint vallásunk tanítja, Krisztus szelleme lelkesíti a teljes egész testet, akkor a mi „keresztény” dialógusunknak *testvéreink* is kell lennie. Ezekben a dialógusokban ugyanannak az egy családnak tagjai találkoznak, akikre az Atya ugyanazt az örökséget bízta, hogy az összes emberek javára közösen hasznosítsák. Mi, ez a folyóirat, állandóan hangoztatjuk, s tőlünk telően tanúsítjuk is, hogy a mások véleményének tisztelte még azokkal szemben is kötelez minket, akik kívül állnak egyházunkon vagy éppen ellenségesen tekintenek reánk. Kézenfekvő akkor, hogy ennek a tiszteltnek *különsképpen* kell érvényesülnie a saját sorainkban. Végtere is ne feledjük — tömérdek példát hozhatnánk fel rá a múltból —, ha ez vagy az a katolikus társunk olyan gondolatot vet fel és olyan gondolat mellett száll síkra, amely nem találkozik tetszéssel, ettől még nagyon is bebizonyosodhat, hogy a jövőbeni helybiztosítás és boldogulás egyetlen lehetőségét világította meg.

Íme tehát a saját körünkben — itt és most — szükséges dialógus kívánalmait: *igazinak kell lennie, szerénynek és testvéreink*. Hiszen a dialógus köztünk nem célozhatja az egyéni kérkedést és kiemelkedést. Egyetlen célunk csak az lehet, hogy felismerjük és felismertessük azokat a valóságokat, amelyeknek számbavételével a saját tanításunkból folyóan is hatásosan működhetünk közre az igazságos, a jó és a szép emberi élet alakításában, bizonyítva ezzel Isten-hívó voltunknak minden társadalmi változásban megmaradó értékét, szolgálva eként vallásunk és egyházunk ügyét.

*

A katolikus dialógus azonban nem csupán horizontális sikon megy végbe, hanem a hierarchia jelenlétében és vigyázó figyelve mellett A hívők kö-

zössége nem lenne egyház a hierarchia nélkül. A dialógus is csak akkor katolikus — szögezi le *Dejaifve* —, ha a partnerek mint harmadik és bizonyos körülmények között döntő közbeszólót elfogadják a hierarchiát.

Némelyek persze most azt a következtetést vonnák le ebből, hogy így állván a dolgok, végeredményben haszontalan is, meg fölösleges is a horizontális dialógus; nem egyéb az elmelesítő játéknál, pedagógiai ügyeskedésnél, mint azoknak a tanulóknak esetében, akik abban vetélkednek, hogy kitalálják a pontos választ, amelynek e pillanatban még csak a mester van birtokában.

Aki azonban így fogja fel a tanítóhivatalt és a hierarchia szerepét, nem érti meg azok igazi küldetését az egyházban — állapítja meg *Dejaifve*. A hierarchia nem ismeri előre az összes válaszokat. Voltak már teológiai kérdések is, amelyekben úgy nyilatkozott, hogy nem tud dönteni az írányok között. *Dejaifve* csak a híres kegyelemtan-vitát említi, amikor a tanítóhivatal megelégedett azzal, hogy hosszas fontolgatás után ítélet nélkül bocsássa el a banézianusokat és a molinistákat, kötelezve őket a kölcsönös türelmességre. A hierarchiának nincs értesülése valami közvetlen kinyilatkoztatás útján Isten konkrét akaratáról a történet „hic et nunc”-jában; hogy rátaláljon, egyrészt segítségül kell hívnia a hagyományt, másrészt kihallania azt, amit a „Lélek mond az egyháznak”. Ez az isteni hang pedig nem ritkán egy naív és alázatos szívű Sámuel választ ki arra, hogy mint szócsövön át kemény igazságokat tárjon a főpap elé.

A hierarchiának tehát — fejti *Dejaifve* — bizonyos esetekben egyenesen kezdeményeznie kellene a katolikus dialógust. Az pedig szoros kötelessége, hogy miután dialógus mindenképpen folyik, szabad teret engedjen neki, önként értetődően azok között a határok között, amelyeknek túllépése már veszélyeztetné a hívők hitének épségét. Időelőtt beleavatkozni egy vitába, tetszésük tükröződően fordulni ama beszélgetők felé, akik a dialógust csak

úgy tudják felfogni, mint a tekintélyi „diktátum” kikényszerítésének eszközt, föltöbbs helytelen lenne, mert gyökerében metszené el a dialógust. Az igazság ugyanis az, hogy egyetlen gyanúsított sem beszél szabadon a vizsgálóbíró jelenlétében.

Olasz világi katolikusok panaszként idézi *Dejaifve* az *Esprit* 1961. évi decemberi számából a következő sorokat: „Még mindig megszokott eljárás, hogy a hierarchia megnyilatkozásait némelyek egyedül arra használják fel, hogy alátámasszák a saját nézeteiket és állásfoglalásaikat, megdöntve ugyanakkor az övéktől eltérő nézeteket és állásfoglalásokat, még ha ezek felelnek is meg a valóságnak. Erre a pontra érve nem haboznak azzal sem, hogy a hierarchia eligazításának tűntessék fel — szükség esetén a csatlakozhatatlanságra is hivatkozva — olyan kimagasló személyek magánvéleményeit, akiket figyelemmel és tisztelettel kell meghallgatni, de akik teljességgel nem jogosultak arra, hogy a vonatkozó kérdésben elkötelezzék egyfelől az egyházat, másfelől a keresztény híveket.”

A hierarchia sem egy lepecsételt könyv öre, hanem az isteni szó és indítás figyelője, amely szó és indítás személyek közösségében hangzik el. A Diogneteshez írt levélben olvassuk Isten igéjéről: „Egyszerre régi és új, és mindig újjászületik a hívők szíveiben.”

Bár a legfőbb feladat és felelősség a hierarchiára hárul, nem egyedül az ő dolga az, hogy a katolikus élet minden vonatkozásában felfedezze a teendőket, megérezze a szükségleteket, kipróbálja a módszereket. Egy egész hívő nép halad előtte ezen a kutató úton, s ez fedi fel az ő számára is, hogy mit vár a világ az egyháztól. Döntenie azonban végül magának a hierarchiának kell. S neki kell ügyelnie a hívők egységére is, állandó kapcsolatot tartva fenn egy haladó élcsapat és a lassabb zöm, nem ritkán egy csökönyösen elmaradó zöm között, amely tunyán ragaszkodik ahhoz a táborhelyhez, amelyet már régen el kellett volna hagynia.

A KIS ÚT

Sok visszatérő bűnöm van. Ezeket éppen ezért mindig nagy szégyennel valom be, mert hiába fogadkozom, ismét visszaesem; ezek közül — úgy gondolom — a legsúlyosabb embertársaim megszólása. Sajnos, éppen itt legtöbb a bűnalkalom. Sokszor társaságbeli felelőtlen fecsegés közben, szinte észrevétlenül és akaratomon kívül, rágalmazásokba is belecsúszom. Mászor elkerülhetetlennek tűnik előttem, hogy mások hibáiról beszéljek. Nem pletykálkodásról van szó — bár ez is sokszor előfordul —, hanem olyan emberi hibákról, amiknek elmondása szerintem jogos, sőt szükséges. Mászor a „kipanaszkodási” vágy visz bűnbe. Szeretnék leszokni erről a valóban szokásossá lett bűnről. Tudom, hogy fájdalmat okozok másoknak, mert nekem is fáj, ha rosszat mondanak rólam. Szeretném tisztán látni, hogy mi ebben a kérdésben a bűn határa, és hogyan tehetnék féket a nyelvemre?

A rágalmazás és megszólás elsősorban az igazságosság elleni bűn, a pletykálkodás elsősorban a szeretet ellen van, bár mind a kettő sérti a szeretetet és az igazságosságot, csak nem egyformán.

A becsületéhez minden embernek joga van, még a bűnösnek is — tanítja az erkölcsstan —, mert a becsület legmélyebb alapja az emberi személység. A bűnösnek is megmarad a joga és a kötelessége, hogy életét és családját fenntartsa, kötelességét teljesítse, már pedig ehhez feltétlenül szüksége van a becsületére.

A rágalmazó az ártatlan ember becsületét rabolja el, a megszóló a bűnösét. Az erkölcsstan mégis mind a kettőt lényege szerint súlyos bűnnek mondja az igazságosság ellen, s csak a bűn „anyagának” kicsinysége teheti ezeket bocsánatos bűnné.

A pletykálkodás nem azonos a megszólással, bár a köznapi nyelvben ezt a kettőt gyakran összekeverik. Pletyka az, amikor visszamondjuk azt a megszólást, amit valaki háta mögött követtek el, még pedig a megszóló személynének megjelölésével. Ezért ez elsősorban a szeretet ellen való; a pletykából harag, gyűlölködés, veszekedés származhat.

A teljesség kedvéért említsük még meg a vakmerő ítéletet és a megvetést. Ez a kettő is a becsületet sérti, ezért lényege szerint — súlyos esetben — halálos bűn. Krisztus Urunk világosan mondja: „Ne ítéltetek, hogy ne ítéltessetek...” (Luk. 6, 37), és „Aki azt mondja felebarátjára, hogy bolond, méltó a gyeheenna tűzére” (Máté 5, 22).

A becsület elleni vétkek kérdésében a legkisebb részlet is lényeges. A bűn súlyosságának mértéke egyrészt an-

nak az erkölcsi kárnak nagysága, amit okoztunk, másrészt a rosszakarat és tudatosság foka, amivel a vétket elkövettük. A nem súlyos esetben és rosszakarat nélkül elkövetett megszólások tehát bocsánatos bűnök, de nem minden esetben. Vannak olyan ésszerű okok, amikor minden bűn nélkül beszélhetünk embertársaink hibáiról, sőt az is előfordulhat, hogy egyenesen felebaráti szeretetből fakadó kötelességünk bizonyos dolgokat szóvátenni, figyelmeztetni. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy ilyenkor valóban bűnökről és hibákról van szó, másként ugyanis nem megszólást, hanem rágalmazást követnénk el. Utóbbi pedig — csekélységekben — a bocsánatos bűn alól sohasem ment fel. A levélíró azt mondja, hogy rágalmazásokba is „belecsúszunk”. Ennek a belecsúszásnak is van oka: a vakmerő ítélet. Ha komolyan javulni akar, a gyökerén kell elkezdenie: elsősorban óvakodnia kell az elhamarkodott ítéletektől. a látszat felületes elfogadásától.

Mielőtt még a fentemlített ésszerű okokra rátérnénk, még egy nagyon is gyakorlati jelenségre kell figyelnünk. Vannak, akik azt hiszik, hogy csak akkor követnek el bűnt másnak becsülete ellen, ha a „háta mögött” beszélnek hibáiról. „Szemtől szembe” viszont valamiféle erőnyek tekintik, ha „jól megmondják véleményüket”. Pedig ez is lehet hiba, sőt még súlyos bűn is, mert amennyire dicséretre méltó a nyílt egyenesség, annyira nem menthető a szeretetlenség és megvetés, ami az ilyen „kipakolásban” gyakorlatilag szinte elkerülhetetlen. Krisztus Urunk világosan megmondja: „Ha pedig vétkezik ellened atyádfia, menj el és ísd meg őt kettőtök között. Ha

hallgat rád, megnyerted atyádfiát, ha pedig nem hallgat rád, végy magadhoz még egyet vagy kettőt... hogyha azokra sem hallgat, mondd meg az anyaszentegyháznak..." (Máté 18, 15). Ez a „correptio fraterna”, a *testvéri megintés*, de az erkölcsitanítók szerint ez is csak akkor helyes, ha valóban komoly dologról van szó, megvan a remény a vétkes észreterítésére és a *testvéri megintésből* nem származik nagyobb baj: gyűlölködés, bosszú, szeretetlenség. „Ami a szívemen, az a számon” tehát önmagában még nem erény, forrása lehet az önmagunk kiélésének vágya is s így nem *testvéri megintés*, nem a bűn elleni kötelező küzdelem, hanem inkább az önszeretlet kitörése.

Ez a — sokszor rejtett — önszeretet az, ami miatt olyan szívesen beszélünk mások hibáiról. Ha kell, ha nem. Emberi gyaroltságunkból következik, hogy szeretünk önmagunknak tömjenezni s nagyon könnyen áll a szánk a farizeus imájára: „Hálát adok neked, hogy nem vagyok olyan, mint a többi ember...” *Huxley* írja egyik regényében — *Crome Yellow* —, hogy mincs ember, aki ne volna képtelen bizonyos emberi gyarolások elkövetésére; ami az egyiknek szenvedély, azt a másik természeténél fogva utálja. Az egyiknek az „ördög bibliája” a szórakozás és kikapcsolódás, a másik a kártya gondolatától is irtózik. Természetünknek ez a „védettsége” ad azután alapot ahhoz, hogy másokat megszóljunk és önszeretetünket kielégtessük.

Most pedig térjünk rá azokra az „ésszerű” okokra, amik szükségessé tehetik, hogy embertársunk hibáiról beszéljünk, anélkül, hogy ez megszólás lenne. Az erkölcstan a legnagyobb körültekintést követeli tőlünk ilyen esetekben is. A közjó érdeke mellett elismeri az egyéni érdeket is, azzal a megszorítással, hogy az elhárítandó baj valóban olyan fenyegető legyen, aminél a bűnös becsületének védelme kevesebb. Így például kötelességévé válhat az érdekelt felet figyelmeztetni, hogy akire értékét akarja bízni, tolvaj. De még ilyen esetben is figyelmeztet a parancs: csak azoknak szólhatunk, akikre ez a kérdés tartozik, nem szabad még a bűnös becsületét sem csökkenteni azzal, hogy nagy-dobra verjük hibáját. Ami a nyilvános bűnöket illeti — s ebben mutat-

kozik meg erkölcstanunk szigorúsága a becsület védelmében —, még a bíró-ságtól elítéltek vétkéiről sem szabad beszélni, még olyanokéről sem, akiket a legnagyobb nyilvánosság előtt bélyegeztek meg, ha feltehető, hogy bűnük már feledésbe ment, vagy a jelenlévők nem tudhatnak róla.

A rágalmazás és a megszólás a legnehezebben jóvátehető bűnök közé tartozik. A rágalmazónak kötelessége hazugságát ugyanazok előtt visszavonni, akik előtt rágalmazó kijelentést tett. A tolvajnak könnyebb a dolga, mert a lopott holmit titkon is visszajuttathatja gazdájának. A rágalmazó még azt sem mondhatja, hogy „tévedtem”, hanem egyenesen meg kell mondania, hogy: hazudtam! Ha pedig rágalmazásából anyagi kár is származott, azt is köteles megtéríteni. A megszóló nem hazudott, ezért megszólását az igazság sérelme nélkül nem vonhatja vissza, de az okozott kárt ő is köteles megtéríteni. Megszólását úgy teheti jóvá, hogy bevallja: meg-gondolatlanul beszéltem, senkisémet jogsítozta fel, hogy ítéletet mondjon, ok nélkül megsértett más, stb. Kötelessége, hogy akinek becsületét okatlan beszédével csökkentette, annak ugyan-azok előtt emelje ki jó tulajdonságait, jellemének értékeit.

Maga az a tény, hogy Krisztus Urunk éppen a nyelv bűneire mon-dotta, hogy „aki testvérére azt mondja, bolond, méltó a gyehenna tűzére”, mindenkit, aki komolyan törekszik a nagyobb tökéletességre, mélységesen el kell gondolkottasson. Szent Pálnál olvassuk, hogy „aki a nyelvén ural-kodik, az tökéletes”. Talán egyetlen bűnnel sem tudunk olyan nehezen szakítani, mint a szavainkkal való vétkezéssel. S mivel a „szív bőségéből szól a száj”, beszédünkön keresztül nyilvánul meg, lényegében van-e bennünk szeretet, jóakarat, vagy esetleg tele vagyunk még rejtett gyűlölettel és rosszindulattal.

Aki mélységesen megbánja mind-azokat a bűnöket, amikkel életében sértette mások becsületét és jóvá is szeretné azokat tenni, de ugyanakkor érzi tehetetlenségét — hiszen ki tudja már, kik előtt hangzott el a könnyelmű, megszóló vagy rágalmazó kijelentés —, az elsősorban azt gondolja meg: okozott-e valakinek komoly erkölcsi vagy anyagi kárt? Ha igen, ezt feltétlenül jóvá kell tennie. Ha könny-

nyelmi fecsegéséből senkinek baja nem származott, a bűnbánat mellett komoly fogadásra van szüksége, s ezt a komoly fogadást semmi sem támasztja jobban alá, mint erkölcsstanunknak megalkuvást nem ismerő szigorúsága az emberi értékek rendjében olyan elsőrangú fontosságot jelentő becsület kérdésében. S féket hogy te-

hetünk nyelvünkre? Talán a legjobban úgy, hogy egyszer alaposan átgondoljuk ezt a kérdést és mélységesen szegyenkezzünk, ha embertársunk becsületét akár a legkisebben is megsértettük ok nélkül, csupán azért, hogy önmagunk szeretetét kiéljük, vagy esetleg merő olcsó szellemeskedésből.

Egls István

NAPLÓ

HARMAT ARTÚR ÉLETMŰVE. Nagypénteken, „a kereszt misztériumának” ragyogásában váratlan hír döbβεített meg mindnyájunkat: Harmat Artúr, az egyházi zene mestere meghalt! 77 éves volt, de sohasem éreztük „öregnek”. Állandóan tevékenykedett, minden iránt érdeklődött, egy-egy kedvesen-humoros megjegyzésével sokszor hosszan vitatott problémákat oldott meg, szellemi kincseit bőségesen osztogatta, talán ezért is hagyott olyan nagy űrt maga után hirtelen távozásával. Neve és tevékenysége azonban az egyházi zene területén mindenképpen jelentős korforduló.

Lehetetlen, hogy ne érezzük gondviselészserűnek már életpályája elindulását is. Azt, hogy nemcsak zeneszerző lett, hanem zenepedagógus is. Előbb középiskolai énektanári képesítést szerzett, majd utána zeneszerzői oklevelet a budapesti Zeneakadémián. A gregorián éneket a prágai Emmaus kolostorban és a beuroni bencés apátságban tanulta, mert itthon ezzel alig foglalkoztak. Később bécsi, regensburgi, berlini és római tanulmányútjain tökéletesítette egyházzenei ismereteit.

1904-ben szülőföldje közelében kezdi működését. (1885-ben Nyitra báján született.) A nyitrai piarista gimnáziumban énektanár és az Egyházi Zeneegylet karnagya. De már 1912-ben *Kacsóh* Pongrác Budapestre hívja énekkortatónak. 1920 óta énekszakfelügyelő, 1922-től a Felsőbb Zeneiskolán zeneszerzést tanít. 1924-ben a Zeneművészeti Főiskola hívja meg tanárnak. Itt 1926-ban valóra váltja *Liszt* Ferenc régi álmát: megszervezi az egyházzenei tanszakit. Ennek III. évfolyama egyház-karnagyképző címmel működött. Újabb két év múlva létrehozza az ének-zenetanár képző szakot. Ez a középiskolákat és a tanítóképző intézeteket látja el modernül képzett, lelkes, fiatal tanárokkal.

Közben cikkeket, tanulmányokat ír. *Karvaly* Viktorral együtt a különféle iskolatípusok számára énektankönyveket szerkeszt, amelyek már valódi népdalokra alapozzák az énektanítást. Nem túlzás azt állítanunk, hogy ezzel a fővárosi iskolai énektanítást európai színvonalra emeli. Megírja újdonságnak ható *Ellenponttanát*, amely a Palestrina-stílust tárgyalja. Ez működésének egyik oldala: a *zenepedagógus*, aki egész gárdát nevel a fensőbbrendű zenének. Ilyen irányú munkásságának elismeréseként a Zeneművészeti Főiskola 1958-ban aranydiplomával tüntette ki.

De ezzel párhuzamosan tevékenykedik a *művész*. Hatalmassá növeli az addig inkább kamarakórusként működő Palestrina-kórust. 1922–38-ig a belvárosi Főplébániatemplom, majd 1956-ig a Bazilika énekkarának karnagya. Mindkét templomban legfőbb gondja az igazi, szent egyházi zene ápolása. Gregoriánt, Palestrinát énekeltet és azokat az új magyar műveket, amelyek Szent X. Pius pápa egyházzenei reformjának szellemében születtek. És mindezt mintaszert előadásban.

A művész, a pedagógus és a kiváló zeneszerző egyesült Harmat Artúr Cecilia-egyesületi munkásságában. Az Országos Magyar Cecilia Egyesület a tiszta egyházi szellemű, művészi szentzene ápolását tűzte ki célul. Érthető, hogy Harmat Artúr lelkesen állt a Cecilia Egyesület tagjai közé. Szerény és munkás tagjai közé! De hamarosan társelnöke, újabban pedig díszelnöke lett az egyesületnek. Találón mondta róla valaki, hogy a tiszta egyházzenei eszmékért való mozgalomnak évtizedeken át ő volt a vezére. Még legújában is

tevékenykedett a kántorképző tanfolyamok szervezésében és vezetésében. Ennek érdekében jelentette meg 1957-ben a *Cantus Cantorum* című kántorkönyvet.

Zenei nevelő munkájának gyönyörű eredménye volt, hogy mikor 1936-ban egy magyar kórusnak sikerült kijutnia a frankfurti zenei hétre, tisztán magyar műsorral — köztük Harmat gyönyörű 150 zsoltárával —, olyan forró sikerünk volt, hogy a német egyházzeneszkek szinte egyöntetűen megvallották: „Hungaria docet”, Magyarországtól tanulhatunk. A vaskos hangszerelésű és chromatikával megtömött nyugati karművek között üdén hatottak az egészséges, határozott ritmusú, és levegősen hangszerelt magyar kórusok. Egyházzenei érdemeiért kapta 1942-ben XII. Pius pápától a Nagy Szent Gergely-rend lovag-keresztjét.

Élete főművének talán mégis a *Szent Vagy, Uram!* megalkotását tekintetjük. Ez valóban igen jelentős forduló a magyar egyházzeneben. És ha **semmi** mást nem alkot, pusztán ezzel is örök halálra kötelezte volna a katolikus magyarságot.

Már pályája kezdete óta megható szeretettel tanulmányozta a magyar egyházi népének legősibb kincseit. *Lyra Coelestis* címmel ki is adott egy kisebb népének-gyűjteményt. A szövegrészhez Sík Sándor közreműködését kérte. 1931-ben aztán megjelent a 306 éneket tartalmazó *Szent Vagy, Uram!* A Cecilia Egyesület ugyanis az Országos Kántorszövetséggel összefogva Harmat Artúrt és Sík Sándort bízta meg művészi igényű, magyar népének-gyűjtemény megismerésével. Öt évig dolgoztak megfeszített erővel. A dallamok felülvizsgálására — szerencsés választással — Kodály Zoltánt kérték fel.

Jellemző, hogy a *Szent Vagy, Uram!* ősi dallamait sokan újnak, idegen-szerűnek érezték, és sokoldalú támadásba kezdtek ellene. Harmat Artúr csodálatos alázattal, hősies önmegtagadással tűrte e támadásokat. Biztos volt a *Szent Vagy, Uram!* győzelmében. Tudta, hogy az igazi művészet ereje elnémitja a támadókat. Ezt nemcsak elméletileg tudta vagy sejtette, hanem gyakorlatból is meggyőződhetett róla. 1930-ban ugyanis a szegedi Fogadalmi Templom felszentelési ünnepségének egyik miséjén 5000 iskolásgyermek már a *Szent Vagy, Uram!* dallamait énekelte (még kéziratból). De ennél sokkal nagyobb bemutatkozása volt az 1938-as nemzetközi eucharisztikus kongresszuson. Itt már százezrek énekeltek egy szívvel-lélekkel ősi dallamainkat. A külföldiek ámulva figyeltek föl a magyar egyházi népénekre. Szent X. Pius pápa, az egyházi ének reformálója, annak idején még sajnálkozott, hogy az olaszok egyházi népénekeiben oly szegények, későbbi utóda, XII. Pius (még bíboroslegátus korában) nagy örömmel csodálta a magyar egyházi népének gazdagságát. Jellemző eset az is, hogy amikor *Respighi*, a híres zeneszerző egyik Rómában tanuló magyar tanítványánál meglátta a *Szent Vagy, Uram!*-ot és átnézte, elragadtatással mondta: nem is hitte, hogy a magyaroknak ilyen gazdag egyházi népének-kincsük van. Mindjárt meg is ígérte, hogy e dallamokból „szent szimfóniát” fog írni.

De nekünk itt nem a külföldiek elragadtatása fontos, hanem az, hogy a *Szent Vagy, Uram!* dallamai nyomán csodálatosan gazdag kórusművészet és egységes népének alakult ki nálunk. Annak idején ki gondolta volna, hogy egyszer majd a Harmat Artúrért mondott gyászmisén a Bazilika egész közönsége egy szívvel-lélekkel, tökéletes szép előadásban fogja énekelni a gregorián requiemet? Mikor a Kyrie felhangzott a nők ajkán, majd felelt rá a férfiak, úgy éreztük, hogy itt mindenki együtt imádkozik azért a Harmat Artúrért, akinek ezt az egységet köszönhetjük.

Talán túlzásnak hat, amikor ezeket mondjuk róla, hiszen ha ő nem, talán más állott volna bele ebbe a nagy munkába. Ám Harmat Artúrnak éppen ez a nagy érdeme, hogy idejében felismerte, beleállt a munkába, és egész életén át harcolt érte. Kiváló munkatársakat tudott toborozni és nevelni és megnyerni az eszmének.

Külön kell szólnunk *zeneszerzői munkásságáról* is. Bár komoly alkotásai vannak a világi kórusművek terén is — elég itt a *Szép Ilonka* kantátára hivatkoznunk, melyet 1956-ban Erkel-díjjal tüntettek ki —, kórusaival elsősorban az egyházi zenét gazdagította. Különleges szerencsének kell tartanunk, hogy az egyházi zenét Kersch Ferentől, az esztergomi székesegyház karnagyától tanulta, akinek egy ideig maga Liszt Ferenc volt mestere. Kersch teljesen arra

az alapra helyezkedett, amelyet később Szent X. Pius pápa Motu proprioja sürgetett. Esztergomban gregorián korálist és klasszikus polifóniát énekeltetett. Harmat Artúr tehát mestere nyomában jó úton járt. (Zeneszerzői „műhelytitkai” külön elemzést is megérdemelnének.)

Nem indult forradalmi újtónak, lépésről-lépésre haladt az eszményi, magyar szentzene felé, de már első művei elárulták, hogy céljuk a liturgia alázatos szolgálata... Nem csoda, ha élete utolsó napjaiban nyugodt lélekkel mondhatta, hogy elkészült a nagy útra és hogy „nem olyan borzalmas az az Űris-ten”. El is hihetjük, hiszen egész élete folyamán szépséggel és harmóniával szolgálta az abszolút Szépséget.

Utolsó kórusműve egy kis motetta. Egy tanítványának kérésére komponálta. Ezt a szöveget választotta: „O crux, ave, spes unica!” Üdvözlégy szentkereszt, egyetlen reményem. Mily csodálatos, hogy éppen nagypénteken tért meg Urához, mikor az Egyház ezt énekli: „fulget crucis mysterium”, ragyog a kereszti misztériuma! Elmondhatjuk, hogy nemcsak élete, hanem halála is tanítás részünkre. Mintha üzenetét olvasnók gyászjelentésén a zsoltár szavával:

*En nem halok meg, hanem élek.
s az Úr tetteiről beszélek.*

(Papp László)

MEGJELENT AZ ÚJ RÓMAI MISEKÖNYV. Hírt adtunk annak idején az 1960-ban megjelent nagy jelentőségű liturgikus törvénykönyvről, a *Rubrikák új kódexéről*. Az új kodifikáció alapján újra ki kellett adni a Római Misekönyvet, ennek hivatalos kiadása, az editio typica április hónapban megjelent. A régi, immár használatlanlanná vált utasítások, szaknyelven „rubrikák” helyett a Rubrikák kódexének általános utasításai, valamint a szentmisére vonatkozó összegyűjtött szabályok találhatók a misekönyv elején.

Az új rubrikákat a misekönyvben végig következetesen érvényesíteni kellett, ezt a munkát az editio typicában teljes mértékben elvégezték. Új a kalendarium is, azaz az ünnepek sora az egyházi évben, amint azt a Rubrikák kódexe rendezte. Mivel azonban felesleges lett volna minden változtatást bevenni a törvénykönyvbe, a breviárium és a misekönyv új kiadására a Rítusok Szent Kongregációja 1960. október 5-én a kiadók részére részletes utasítást tett közzé (Ordinationes ad editores), amely 777 pontból áll, ezen rendelkezések szerint készült el a misekönyv új mintakiadása.

Elég nagy a különbség az eddig használt misekönyv és az új között. Mindjárt a misekönyv elején a *mise mondásának részletes szabályzatát* (ritus celebrandi) olvashatjuk. Ebben is észlelhetünk változásokat. Mindenütt végrehajtották a Rubrikák kódexének rendelkezéseit, mint például a miserészek új neveinél, a liturgikus idők elnevezéseinél. Kisebb jelentőségű egyszerűsítések is vannak benne: a főhajtás Jézus nevére ezentúl nem a keresztre fele történik, hanem mindig csak előre, ugyanígy az imádságra hívó „Oremus” felszólításra is. A kitárt kezekkel való imádság mozdulata nincs aprólékosan részletezve, a bíretum használata a misénél tetszőleges, nem kötelező. Jelezve van, mikor marad el bizonyos alkalmakkor az előmise, a letérdelés a „Flectamus genua” (hajtsunk térdet) felszólításra. Mindenütt közli a rubrika az *énekes misének* pontos rítusát, amikor a pap diakónusok nélkül mondja a misét, ebben ezentúl az oltárfüstölés is megengedett.

A *kilenc liturgikus idő* neve címként mindenütt szerepel a misekönyvben, az egyes vasárnapok, köznapok, oktavák, vigiliák, ünnepek mindig az új liturgikus néven és rangfokozattal vannak ellátva. A nagyhét természetesen az 1956 óta bevezetett megújítás rítusa szerint olvasható. A *szentek miséi* közül hiányzanak a Rubrikák kódexe által eltörölt ünnepek, viszont benne vannak az utóbbi kiadások óta elrendelt újabb ünnepek miséi a megfelelő napokon, mint például Mária királynőé, Szent József munkásé, Szent X. Piusé stb.

A *votivmisék*, vagyis a hívek kívánságára végezhető misék része jelentősen bővült. A különböző célokra mondható misék száma hattal szaporodott, úgy, hogy jelenleg 19 votivmise van a misekönyvben. Az új votivmisék a következők: az ezüst- és aranymenyekző évfordulójára való mise, szerzetesek és szerzetesnők fogadalomtételére való misék, a papi hivatásért könyörgő mise, másik mise a papi hivatások megővésére, mise a szerzetesi hivatások kérésére

és megővására. Az új votivmisék szövege gazdag gondolatkincset tartalmaz és szövegezésük méltó a többi 23 votivmiséhez, ezek a misék ugyanis majdnem mind az egyház régi korából valók.

A legjelentősebb változást az egyik, eddig kevés figyelemre méltatott részen találhatjuk: ez a „*némely helyeken mondható misék*” (pro aliquibus locis) fejezete. Új engedmény, hogy az itt olvasható miseszövegeket ezentúl bárhol bárki használhatja. Eddig ugyanis csak ott lehetett élni velük, ahol erre a Szentszék engedélyt adott. A változás abban áll, hogy az eddig itt található misék közül *tizenhatot kihagytak*. Ezek közül kilenc Jézus bizonyos helyeken eddig megült ünnepeinek a miséje, három Szűz Mária helyi ünnepeinek miséje, kettő pedig szenteké (Szent Filoménáé és Nepomuki Szent Jánosé). Új mise viszont huszonthat került bele, tetszőleges felhasználásra.

Öt közülük olyan ünnep, amelyet a Rubrikák kódexe megszüntetett, mint egyetemes egyházi ünnepet: Kereszt megtalálása (május 3.), János evangélista május 6-iki ünnepe, Mihály főangyal megjelenése (május 8.), Péter bilincsei (augusztus 1.), István első vértanú megtalálása (augusztus 3.). Ezen ünnepek miséi az új misekönyvben most ebbe a részbe kerültek, hogy használhatók legyenek olyan helyeken, ahol az ünnepet mint helyi ünnepet meg lehet ülni. — Tizenegy szentnek az egyetemes egyházban volt eddig is ünnepe, de mivel csak a közös részből veendő miséjük volt eddig, most saját, új miseszöveget kaptak, ezentúl használható bárhol az új is. Az egész egyházban jelentős szerepet vivő szenteket tüntetett ki az új misekönyv szép, új szövegekkel; ezek: Szent Ambrus, Szalézi Szent Ferenc, Szent Benedek apát, Pádau Szent Antal, Páli Szent Vince, Vianney Szent János, Szent Bernát, Szent Ágoston egyház-tanító, Nagy Szent Terézia, Borromei Szent Károly. Keresztes Szent János. — Tíz másik szentnek nincsen az egyetemes egyház kalendáriumában ünnepe, de mivel ezeknek a szenteknek az ünnepe sok helyen megvan a partikuláris naptárakban és tiszteletük is eléggé elterjedt, saját misét kaptak. Ilyenek például: Cabrini Franciska, Északamerika első szentje, Chanel Péter, Oceánia első szentje, Grignon Lajos, a „tökéletes Mária-tisztelet” megalapítója; Cottolengo József, Don Bosco példaképe, Savio Domonkos, Don Bosco első tanítványa, Goretti Mária és mások. (*Radó Polikárp*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. „Ahol Tóth Árpádról szó esik, ott nem lehet hallgatni Nagy Zoltánról, aki nemcsak debreceni földije, hanem egész életén át elválaszthatatlan barátja, s lélekben is méltó költő-testvére volt.” Babits Mihály írta ezt, az „Írók két háború között” Nagy Zoltánról szóló tanulmányának jegyzetében. Így volt ez mindig. Ha Tóth Árpádról esett szó, nem illet hallgatni Nagy Zoltánról. De fordítva is: ha Nagy Zoltánról esett szó, elképzelhetetlen volt nem említeni Tóth Árpádot. A testvért — így írt Nagy Zoltánról Babits: „A testvér költő” — de idősebbik testvért. S valahogyan olyasféle minősítés alakult ki, hogy Nagy Zoltán színvonalas, jó költő, de Tóth Árpád epigonja, szinte az eszményi epigon, az ideális másodrendűség, a tökéletes visszhang. Mások meg a kevéssé ismert, kevéssé olvasott Nagy Zoltán „tragédiáját” emlegették. Tóth Árpád háttérbe szorította, elnyomta: ugyanaz a hang volt, csak erősebb, teltebb, kiforrottabb. S az ifjabb testvér (korban ugyan Tóth Árpád volt a fiatalabb, két kerek esztendővel) — az ifjabb testvér egyben a szelídebb is volt, az engedőbb, halkabb, elhúzódóbb.

Négy kötete jelent meg. Életében három: a „Hónapos szobákból” (1907), a „Csend! Aranymadár!” (1913) és az „Elégiák” (1924), halála után egy, 1924 és 1944 közt írt verseinek gyűjteménye, az „Álmomban zene”, 1947-ben. Most mindezt, majdnem teljes költői életművét együtt olvashatjuk: *Ének a magasban* címmel láttak napvilágot összegyűjtött versei. A hagyományt is ellenőrizhetjük. Valóban „testvér-költő”, s nemcsak barát és mint debreceni, földi? Valóban lehetetlen nem említeni Tóth Árpádot, ha Nagy Zoltánt említjük? Valóban a kisebb testvér tragédiájának áldozata?

Első kötete már címével is a századvégi lírába kapcsolódik; bevezetőjében Kardos Pál utal is ezekre a kapcsolatokra. Hónaposszoba-romantika, egy árnyalattal mélyebb fekvésben Makai Emilnél, mélabús csellóhangon, egy kis Quartier Latin-os világlátottsággal; az akkortájt *par excellence* költői hangulat: magányosság, sóvárgás, melankólia, álom, sok-sok álom, „úgy fáj, úgy fáj.

hogy álom volt csupán”, és „én nem tudom, hogy mért, úgy fáj a szívem”; fáj, fáj, s nem is tudni miért. Miért is? Már-már illemből; illik, hogy egy századvégi, vagy a századvégeken nevelődött századeleji költőnek fájjon a szíve, s ne tudja, miért. Honvágyból, szerelemből, egyszerűen mert él. Hónapos szobákban, esetleg a Quartier Latin-ban, Párizsban, vagy a Szajna partján; egy kis por a szobájában az otthonra és a sírra emlékezteti, egy könyv sárgult lapja arra, „hogy pár lap csak, mit átfutok, a pálya”, meg a barna fűrtös ifjúra, aki majd egyszer kezébe veszi, könnyes szemmel, s elsuttozja: „Hej, ócska könyvek, ócska könyvek!”

Jórészt közhelyek. A versek többnyire hosszabbak a kelleténél, elnyúlnak, olvatag, laza halmazállapotúak; legtöbbjük lehetne a fele, vagy a duplája. Nincsenek kiformálva, nincs egy-egy versnek egyénisége. A költőnek hangja van, de nincsenek versei. Úl valaki egy szobában, félhomályban, gordonkán gyakorol, egy húron, ugyanazt a hangot, legfőljebb ugyanazt a két hangot. A kötet mégsem érdektelen. A hang ígér valamit: azzal, hogy olyan makacs; végül is átható lesz, egyéni a monotonijában.

Dehát amikor a „Hónapos szobákból” megjelenik, Nagy Zoltán mindössze huszonhárom éves. Természetes, hogy abból tanul, amit maga körül lát és olvas. Végére a fiatal Ady, a „Versek” Adyja is abból tanult, s a korából indult el.

Következik, 1913-ban, a „Csend! Aranymadár!” Nézzük egy rövid kis versét. Két szakasz az egész. Az első:

*Az emlékek porló kövéből
Kastély áll lelkem udvarán.
Ódon tornyok hallgatva állnak,
Kölépcső víz zárt ajtajának...
Senki. Csend van. Alvó magány...*

Sajnos, nem tudjuk, mikor írta Nagy Zoltán ezt a verset. Adyé, „A vár fehér asszonya” 1905 júliusában jelent meg a Budapesti Naplóban, ott még „Várablakok” címmel. Hatott Nagy Zoltánra? Adytól vette a bátorságot, hogy mint az lelkét ódon, babonás várhoz hasonlítja, ő is kastélyt állítson az emlékek porló kövéből lelke udvarára? Mily érdekes párhuzamot lehetne vonni kettejük közt, ha valóban Ady ösztönözte volna! Amott, Adynál, csupa dráma: négy strófában lélekjárás, árnyak, elátkozott had, kísértő fehér asszony; egy szó a vers elején: „a lelkem” jelzi a színpadot, ahol ez a dráma lezajlik; aztán nincs szó többé a lélekről, a kép és cselekménye önállósult. Ady a jelképben halad tovább, és nem magyaráz többet.

Nagy Zoltánnál nincs dráma. Egy kép, igen szép kép, teljes csöndbe merítve. Állókép. Ez az, ami különösen jellemzőnek látszik rá, így Adyval egybevetve. Adynál mindig minden mozgás, minden képe dinamikus. Nagy Zoltánról már Babits megírta, hogy „valahogyan statikus jellegű”.

Második strófája:

*Lelkemben őszi délután van,
A nap süti a tornyokat.
S az antik lépcsőn mint egy dáma,
Aranyos-zöld ragyogó páva
Megy föl lassan: egy gondolat.*

Már tudjuk, hogy a költő lelkéről van szó, abban áll a kastély. Ady elrúgta maga alól ezt a porondot. Nagy Zoltán nem tud lelépni róla: a második szakaszban megismétli, hogy mindez a lelkében van. Lelkében van az őszi délután, ahelyett, hogy a képben volna, a kastélyban. De hagyján, a második sor szerencsén, szépen visszavisz a képbe: „a nap süti a tornyokat”. Antik lépcsőn a fölépkedő aranyzöld páva: szép, megkapó kép. Olyan telt kép, hogy minden benne van, nem kell magyarázni; azoknak a szerencsés költői képeknek egyike, amelyek teltségükben többértékűek, többértelműek; mint ahogy ha a valóságban látnánk ugyanezt: kiben ezt a hangulatot keltené, kiben azt. Nagy Zoltán azonban megmagyarázza, hogy mit jelent a páva. Egy gondolatot jelent. Egy gondolatot, mely egy dámához hasonlóan lépkedő pávához hasonlóan vonul fölfelé lelke emlék-kastélyának lépcsőin. A kép elromlik. Azzal romlik

el, ami által Adynál nagyszerű lesz. Adynál megáll önmagában; nincs magyarázat, hogy ki a vár fehér asszonya. Nagy Zoltánnál van magyarázat: a páva nem páva, hanem csak jelkép, a gondolatot jelképezi. Ady megteremti a képet és elmetszi a kötelet, mely a talajhoz köti. Nagy Zoltán nem meri elvágni a kötelet, s a képet háromszor is a földhöz csomózza. Ezért nem tud fölszállni. Ezért száll alant, földközlelben.

Szép, költői gondolatai vannak, mély hangulatai, szép képei is; de nem bízik a kép erejében, újon-újra nekifut a versnek, strófáról strófára újra kezdi — Kardos Pál ezt szépen elemzi a bevezetőben — variációt variációra halmoz; egyik kép aztán sokszor semlegesíti a másikat, árnyékot vetnek egymásra, egyik sem ugrik ki elég plasztikusan, egyik sem győz meg eléggé. Csak a hang, a szomorú, mély, egyhangú csellóhang, mely mindezt állhatatosan kíséri: csak az zeng a fülünkbe, csak azt halljuk, tagolatlanul, kitarótan, végül behézelgően.

Egész költői egyénisége benne van ebben a hangban. Az a különös, bágyadt melankólia, mely versein előmlik, s amit kezdetben fájdalomnak nevezett, melynek nem tudjuk miértjét: ez mintha elkábitáná, elernyesztené, ellankasztaná az erejét, az izmait — mintha nem volna ereje a keményebb formáláshoz, szigorúbb belső szerkesztéshez. A hangulat ring-ring, és válogatás nélkül sodorja mindazt, amit éppen melabúja asszociál. S ugyanakkor ez nem asszociatív költészet, vagy éppen szürrealizmus; egyáltalán nem: tradicionális líra, hagyományhű, egy Adyhoz képest egyenesen régies. A hangulat annyira eluralkodik, annyira elzsongít, hogy az izlés is engedékeny lesz, a hangulat irányában. Babits az izlés makulátlanágát említi vele kapcsolatban. De nyilván másfajta izlésre gondol, mást ért a szón, más fogalmat.

Íme egy példa, a „Tercinák” című vers. A forma magyarul nagyon nehéz; ezt előre kell bocsátanunk, s elnéznünk bizonyos merevségeket, kivált a rimelésben. De nem is erről van szó. Az első négy szakaszt idézem. (Természetesen ez is belső táj, a lélek, az álom.)

*Az álmom mélyén gyúlnak régi máglyák,
A füstje fojt s érzek vad régi vágyat,
És szemeim könnyek kéjét kívánják.*

*Ó bús szolgáló, Emlék, bontsd az ágyat,
Úrnőd testét nyugtasd el téli fényén,
Pilláit zárd le, rejtse el a vágyat.*

*Karját hajlítsd a feje alá kényén,
S mint sárga rózsza hajlik bús karón át,
Úgy csüngjön lába át az ágy szegélyén.*

*Ó könny! Csókold, mint halk eső a rónát,
Ezüst fonálban hullj, mint nyári zápor,
Öntözd az ajkát frissre, mint a rózsát...*

Az első szakaszban máglyák gyúlnak, fojtó füsttel; gyakori ekkoriban, és nemcsak Nagy Zoltánnál, ez a dekadens, Albert Samain-os, szimbolizmusban közkedvelt asszociáció: a „vad” vágyakhoz máglyák, füstölők, az elképzelt pogány orgia-díszlet, mintha végérvényesen megigézte volna a költőket a „Salammbo”. — A második szakaszra kialszik az elsőben fölédzett rőt máglyatűz: az ágy téli fényéről van szó, s az úrnőjét elpihentető Emlékről. — A harmadikban se máglyatűz, se téli fény: az úrnő kezét feje alá hajlítják, és lábát lelógatják az ágy szegélyén, úgy, „mint sárga rózsza hajlik bús karón át”. Groteszk kép: egy láb, mint rózsza, egy ágy szegélyén, mint egy karón át. — Negyedik szakasz: az elsőben a szemek a könny kéjét kívánták; most e vágy beteljesedik: könny, csókold, mint eső a rónát, mint nyári zápor, ezüst fonálban hullva (önmagában szép kép), s öntözd ajkát, mint a rózsát. Dehát a rózsza egy szakasszal előbb még az ágy szegélyén áthajló láb volt. És a versben először máglyatűz volt, aztán téli fény; most zápor van, nyári zápor, meg halk eső.

Miért hozom ezt elő? Csak annak illusztrálására, hogy a költő izlése, ami a költői formálást és válogatást illeti, korántsem makulátlan, és egyáltalán nem éber. S annak illusztrálására is, hogy ez az ihlet mily kevésbé szigorú sodrú, mennyire nem vájja ki a medrét, mennyire nem egy mederbe rohan. A

vers nem egységes egész. Strófákra törik, darabokra; magában esetleg minden darab szép, külön-külön; egység azonban csak a hangban van, a költő vers mögötti magatartásában, költői hangulatában.

Még egy példát, a „Csend! Aranymadár!” utolsó verséből.

*Bús lelkeket, mint vad pusztát a dudva.
A vágy, a kín, a bánat felveri,
Bozótját vigasz vágni nem meri,
Sakál üvölt s futkos a mélyén dugva...*

Az első két sor: jellegzetesen Baudelaire-i kép; az volna az idézet negyedik sora is: a bozótban üvöltő és loholó sakál, ha nem rontana el minden illúziót a kínos „dugva” rim izlés-botlása. S közbül a harmadik sor: megint a túl-szimbolizálásból vagy túlmagyarázásból eredő stíluszavar: mintha egy Baudelaire-versbe egy Charles d'Orléans sorot iktatnának bele.

Mindez nem ér véget a második kötettel. Hasonló példákat az „Elégiák”-ból is lehet idézni. Lássunk egyet:

*Pihenj, kedves, a selymes völgyi pástorn.
Pihegy, kedves! Hullámzó alabástrom
Kebled az éj hús árja csillapítja,
Csend mély hullámin ringva járjon gályád,
Szemünk se csapja zengve össze lángját.
Mint két reflektor, mely egymást vakítja.*

Mindez nagyon szép és zengzetes, ha úgy olvassuk, hogy engedünk ugyanannak a megindultságnak, mellyel a költő írta. De ha gyanakvóbbak vagyunk, ha kép, forma tisztaságát, a „makulátlan ijlést” kérjük számon, méltán lép meg ennyi zavar egy szakaszban. Hol van ez a kedves? Völgyi pázsiton? vagy gályán? S ha gályán, min úszik a gálya? az éj hús árján, vagy a csend hullámain? Látott már valaki zengő reflektorfényt? Mint a „Tercinák”-ban is: fölvonulnak szimbolizmus, szecesszió összes „szép” költői-stiláris kellei, szavak, képek, kifejezések, szólamok, kaleidoszkóp-tarkaságban, össze nem illőn, egybemosva a hangulatban, a nosztalgikus hang bűvületében.

Más. Egy női kézről szóló versben ez a két remek sor:

*Öt ujj, öt karcsú jaguár,
Ugrásra kész a dzsungel ején!*

Szinte kiált a képben való folytatás után: induljon el ez a jaguár a dzsungelben! Nem. Nagy Zoltán elejti a képet. Újat hoz, semlegesíti az előzőt. Statikus.

*Színük mint havas január
Hajam sötét bozótja mélyén...*

Havas január és karcsú jaguár együtt: ütik egymást. Pedig mind a kettőért kár; külön-külön mindkettő szép volna. Mint ahogy következetesen végigvitt, egységes és nagyon erős vers nyomban utána az „In memoriam”, a vesztett csatával, szétvert sereggel, vezeklésre vonult hőssel, akinek holta után befordítják a címet.

Ha így egyvégtében olvassuk ezeket a verseket: nem is olyan kirívóan Tóth-Árpád-hangú költő Nagy Zoltán. Rezonált ő más hangokra is. Babitséra például. többek között „A csudaszép város”-ban, vagy a „Jelenések” tercináiban (a Dante-fordító Babitsra, Babits Dantéjára). Leginkább azért persze a jóbarát, lelki-rokon Tóth Árpádéra rezonált; és még az is párhuzamos, ahogyan abból a bizonyos esettől melankóliából fokozatosan kiemelkednek, ahogy fokozatosan tisztulnak. Hamisítatlan tóth-árpádi képei vannak; mintha amit Tóth Árpád fölcillant, azt ő egy árnyalattal tompábban újra villantaná. Bizonyára nem véletlen, hogy ott lesz legerősebb, ahol elfogynak a mintái és a saját lábára kell állnia.

Befelé néző költő; szinte fél kifelé nézni; annak, ami kint van, mintha csak úgy volna értéke számára, ha valami lelkeinek a tükre. Van egy kedves, szép verse: „Erdőséli dal nyáron”; „én régi kedvem, vig suhanc, megállj az erdősélen” — kezdi, kicsit Tóth Árpád után; de bármily szép az erdőséle, nincs „önértéke”, menthetetlenül beleteszi az egészet a lelkébe, s lesz „lelkem

nyári rétjén", „lelkem zöld erdejébe", „a lelkem hús tisztásán". Szinte kapva kapunk aztán azon, ami nem a lélek, ami reális szemlélet, megfigyelés, kép, valós emlék, mint a „Régi téli reggel" leheletnyi humorával, vagy mint az ilyesfajta, sajnos ritka, tiszta rajz: „Nézd... a kórokat, amelyek állnak páran. Domboldalon, komolyan és szikáran A kristálytiszta, éles levegőben."

A lélek belvilága, s a valóságból is csak az és úgy, ami és ahogy abban tükröződik s annak szimboluma: ez Nagy Zoltán költői világa. És élménye. tipikusan korára — Babits az „Elégiák" kötetét, találóan, „szinte a lezajlott nagyszerű lírai periódus utolsó momentumának" érezte — a befelé forduló szépségimádat, a hódolat, a nosztalgikus sóvárgás „miasszonyunk, a Szépség" előtt; tipikus érzései-ihletői emellett a „végtelen vágy", a babitsi „mindenek szerelme", a szintén igen jellegzetes „quam prope tam procul", „a mérhetetlen szépségeknek vágya" (amivé a századvégi mélabú és könnyes szentimentalizmus szublimálódik), a szépség felé való örök zarándoklás; aztán valami különös és oldott-ernyedt, magát-feladó, kontúrokat elmosó lebegés lét-nemlét (vagy közel-távol) közt, létből más oldottabb létformába való átsóvárgás, s egy-egy ilyen jellegű természet-élmény:

*Nem vágy sóvárog: bodzaillat ez!
Nem a fülem zúg: döngő kis bogár
Kering a napban! Ménta illatoz,
Forrás cseveg, gyík surran, gally remeg
S a napsütésben, mint tengerfenék,
Bokrokkal, fákkal: sok csudás korállal,
Nyugszik a zöld mező, az égig érő
Csend mozdulatlan óceánja mélyén...*

— s élet és halál feloldódása ebben a lebegésben: „Megyek, a titkot rejtő Dombhoz visz tán a lejtő, S élek s halok, s az élet S halál: egy pillanat!"

A fájdalom, mondhatni lét-fájdalom átható panasza néha megkapó hangokat kap nála, s erős, megkapó gondolatra is testesül („S a tér, mit testem tölt be fájdalommal, Nem volna százszor boldogabb, ha tiszta Lég töltene, ragyogva nyár tűzében?") Szecessziós ékítményeitől ugyan az „Elégiák"-ban sem szabadult meg; de fokozatosan levetkezi őket. Lassankint mintha ráunt volna a zsúfoltságra, túlterheltségre, ékítményességre, akárcsak Tóth Árpád; és talán nem is függetlenül attól a Tóth Árpádtól, aki már a „Lélektől lélekig" verseit írja. Neki címezte ars poeticáját is, s így kezdte: „Unom a rímet." És:

*S a kép, hasonlat, pompás metafora...
Jó, jó, tudom: a földön meztelen
A gondolat se járhat már. De mégis,
Úgy érzem néha, diszlet ez csak, festett
Vászon, színházi jelmez, rongy s papír
S álarc, merev...*

Az „Álmomban zene" kötet élén szabadversei állnak: ezekben mintha „kiszakadt volna már a megváltó kiáltás", a ritmus erős sodrával, ernyedt mélabú helyett forró, távlatos, biblikus pátozsszal, s mostmár nem az oktanal fájdalom és a sóvárgó szépségimádás élményéből, hanem sokkal reálisabb szenvedésekből fakadva. Egy-egy korábbi szép részlet, s egy-egy olyan szép, hibátlan vers után, mint a már említett „In memoriam", vagy a „Vadludak", a „Csók után" s még néhány (melyekbe azért bele-belecseppen itt-ott szecessziós kép, jelző, metafora, olyasmi, mint a „Vadludak"-ba a „könnyözőn"): itt valóban egyfolytában azt halljuk, amit a gyűjteményes kötet címe mond, „éneket a magasban". A kötött formájú versekben is: sorai kurtábbak lesznek, versmondata tagoltabb (akárcsak Tóth Árpádnál a „Lélektől lélekig"-ben), egész versformálása tárgyiasabb, puritánabb, lényegre törőbb, mint a kiválóan szép, antológiákba kívánczó „A pásztor" címűben, a remek „Ének a temető kapujában" strófaiban, az „Egy szegény zsidó halálára" írt versben, s a kötet két utolsó darabjában: „Búcsúzóra" és „Sírkőre".

„Egy hang voltam az Isten énekében, És kár lett volna el nem hangzani" — írta. Nem „nagy" költő; ő maga is szinte megható szerénységgel és költészet iránti áhitattal húzódott háttérbe, tapintatosan éreztetve, olykor csak egy-

egy szándékosan olcsó, mintegy magát ironikusan lenéző rimmel, hogy nincsenek „nagy költői” becsvágyai. Jellegzetes és jellemző költője a Nyugat, „lezajlott lírai periódusának”; kicsit fakó, kicsit egyhangú, de mindig nagyon, példászerűen becsületes nemcsak mint ember, hanem mint költő is.

„A dalhoz hozzátartozik a csend” — írta, és ez a szép sor igen jellemző rá. És nemcsak rá, hanem sorsára is. Amíg írt, amíg részt vett a Nyugat irodalmi életében: egy izlés, egy stílus folyamában, a maga idejében, a maga irodalomtörténeti pillanatában sok ma már avittnak ható sora, fordulata, ríme volt vívmány, melyre saját sorát alkalmazhatjuk: „Kudarcom is beillik diadalnak”. S aztán, amikor mindinkább visszavonult, előbb önként, majd kényszerrel: ez a csend is valahogyan beletartozik az életművébe. Ezt a csendet is olvasnunk kell benne. Legalábbis éreznünk. „A dalhoz hozzátartozik a csend” — ezúttal ebben a szomorú, történelmi értelemben is. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Szép és tiszteletreméltóan nagy feladatra vállalkozott a győri Kisfaludy Színház Shakespeare: „Macbeth”-jének bemutatásával. A magyar vidéki színjátszás nemes hagyományának folytatója lett ezzel a lelkes győri társulat. Hiszen, mint azt Kárpáti Aurél a gyűjteményes Shakespeare-kiadásban, a darabhoz fűzött kommentárjában megírja, a Macbeth a vidéken jelent meg először magyar színpadon. Pontosan 150 évvel ezelőtt, 1812-ben mutatták be első ízben magyarul Kolozsváron, majd Székesfehérváron, Pozsonyban és Debrecenben is előbb játszották, mint Budán, ahol csak 22 évvel később, 1834-ben került színpadra. De a fővárossal később sem volt szerencséje a páratlan és nagyszerű darabnak. Bár a két főszerep (Macbeth és Lady Macbeth) alakítását nem kisebb nevek fényjelzik, mint Egressy, Szacsavay, Odry egyrészt és Kántorné, Laborfalvi Róza, Jászai Mari, Márkus Emília másrésztől, a Macbeth, ugyancsak Kárpáti Aurél írásából kitűnően, valahogy nem volt kedvelt műsordarabja a Nemzeti Színháznak. Ritkán és kevésszer játszották. Pedig az angol színpadokon a legnépszerűbb Shakespeare drámák közé tartozik, s a nagy angol varázsló legtisztább szerkezetű és legkerekebb drámai alkotásainak egyike.

Láttán és olvastán, mindig újra csak ámulnunk kell, mennyi mindent tudott Shakespeare az emberről. Ügyszólván minden lényegeset. És mindenfajta emberről. A zsarnokról is. Szinte kísérteties, ahogy a hatalom eszelős megszallottjának végzetes útját végig kíséri. Hogy hogyan szüli egyik gyilkosság a másikat, és hogyan hatalmasodik el nyomukban az egyre elviselhetetlenebbé váló rettegés. Hiszen minden újabb bűnnek újabb tanúi vannak és ezeket mind félre kell állítani az útból, el kell pusztítani őket. Ha a Macbeth semmi egyéb nem lenne, mint a zsarnokság pszichoanalízise, akkor is egyedül álló remekmű lenne a maga nemében. De Shakespeare még tovább megy, és a zsarnok tragédiájának ürügyén feltárja a bűn egész lélektanát, nemcsak szubjektíve, de objektíve is, és itt érdemes megállnunk egy pillanatra.

Mint minden nagy shakespearei drámának, a Macbethnek is kötetekre méltó irodalma van. A legkülönbözőbb módon próbálták megközelíteni, főleg a benne döntő szerepet játszó boszorkányok miatt, akik külön nagy fejtörést okoztak a kommentálókknak. Mint tudjuk, ezek a különös természetfölötti lények (női formájuk van, de ugyanakkor szakálluk) sugallják először a győztes hadjáratból visszatérő Macbethnek, hogy a trónra törjön. Shakespeare witch-nek nevezi őket, ami a szótár szerint boszorkányt jelent ugyan, de értelmileg közelebb van a szónak ahhoz a jelentéséhez, amely a boszorkányon túlvilági lényt ért. (A szokványos értelemben vett boszorkányt — akik ellen a boszorkány perek folytak — az angol sorceress-nek nevezi.) S már ez is hozzásegíthet a megoldáshoz.

Az első időkben (Shakespeare újra felfedezése után) a színházi rendezők a darab varázslatos elemeire tették a hangsúlyt. Az 1832. évi, debreceni előadás színlapja is, mint „varázsdramát” hirdeti a Macbeth-et. Abban az időben úgy érezték, hogy Macbeth valami boszorkányos mágának tehetetlen áldozata. Később, a liberális kor — érthetően —, a másik végletbe esett. Miután nem tudott mit kezdeni a boszorkányokkal, egyszerűen Macbeth hallucinációjának tartotta őket. Aztán jöttek a mélypszichológusok, akik szerint a boszorkányok Macbeth titkos, tudatalatti vágyainak projekciói, kivetítései. Ez a tetszetős

magyarázat azonban, valóban aligha állhatja meg a helyét egy a XVII. század elején írt darab esetében, amint azt az ugyancsak Kárpáti által idézett Morozov helyesen megjegyzi. Maga Kárpáti Aurél egyszerűen a kor divatjához való alkalmazkodásnak tekintti a boszorkányok és látomások szerepeltetését. Shakespeare korában, mint írja, újra erősen lábrakaptak Angliában a szellemhistóriák és boszorkányperek, és alig akadn divatos szindarab, amelyben a természetfeletti erők ne jutottak volna szóhoz.

Nos, ez az egyik olyan pont, amelyben Kárpáti egyébként kitűnő Macbeth tanulmányával nehéz egyetérteni. Ő ugyanis, hasonlóan az előtte való Macbeth kommentálókhoz, figyelmen kívül hagyott egy nagyon lényeges körülményt. Nevezetesen azt, hogy Shakespeare mélyen hívő, vallásos ember volt. Soha, egy pillanatil sem hagy kétséget afelől, hogy Isten és ördög, mennyország és pokol, üdvösség és kárhozat föltétlen realitások a számára. A bűnt és erényt a keresztény felfogásnak megfelelően különbözteti meg. Shakespeare humanizmusa nem valamiféle liberális, deista humanizmus, hanem alapvetően keresztény humanizmus. Mint sok minden egyebet, azt sem tudjuk róla, hogy milyen vallású volt. (Ma már egyre többen vannak azon a véleményen, hogy bár rejtetten, de mindvégig katolikus volt.) Mindenesetre azonban, akkoriban, a reformáció és anglikanizmus első századában, az átlag hívő vallásos műveltségében még nem jelentett olyan nagy különbséget a felekezeti hovatartozandóság, vallási élményviláguk azonos forrásokból táplálkozott. Shakespeare a nyilvánlatkoztatás Istenében hitt, s így hinnie kellett a gonosz lelkek létezésében, realitásában is.

Ha ebből az alaptól kiindulva közelítjük meg a Macbeth-et, lehetetlenség a boszorkányokban azonnal fel nem ismerni a látható alakban megjelent démonokat, gonosz lelkeket. (Valóságos emberi lények már csak azért sem lehetnek, mert csak az látja őket, akinek üzenetük szól, Macbeth és fegyvertársa Banquo, a többi jelenlevő nem, és dolguk végeztével párává változnak.) A mód pedig, ahogy Macbeth-et a bűnre csábítják (eleinte hizelegnek neki, tiszteletet mutatnak iránta, majd mikor a bűn, a királygyilkosság s az azt követő többi megtörtént, már följényesen bánnak vele és csupán csalóka illúziókkal áttartják, míg végül tökéletesen magára hagyják), pontosan megegyezik azzal, ahogyan a teológia tanítása szerint a sátán, a bukott angyal, romboló munkáját az emberi lélekben elvégzi. Macbeth lelki fejlődésében pedig annak vagyunk szemtanúi, hogyan züllik le és vetkőzik ki önmagából, az önmaga nemesebbik énjéből, aki engedett a nagyravágyás, a hatalomvágy, a gőg csábításának. (A legjellegzetesebben ördögi bűnök ezek, gondoljunk csak Krisztus megkísértésére az evangéliumból.)

Shakespeare maga sem hagy kétséget afelől, hogy a kárhozat szellemeinek harcát az emberi lélekért akarta bemutatni. A dráma szövegében számos utalást találhatunk erre. „Megmondhatja az angyal, akit szolgáltál” — kiáltja Macduff a darab végén, a Macbeth halálát hozó végzetes párba elött. S nyilvánvaló (az eredeti angol kiadás jegyzete is így értelmezi), hogy ott a bukott angyalra, az ördögre gondol. „Két nyelven beszélt a hazug pokol, s igazsága csak látszat?” — teszi fel a kérdést Macbeth, mikor érzi már, hogy elérkezett a vég, s maga adja meg rá a választ: „Senki ne higgyen többé a bűvész pokolnak.”

Hátra van még a kérdés, ami ugyancsak sokat foglalkoztatta a legkülönbözőbb világnézetű irodalomtörténészeket, hogy mi indította el Shakespeareben azt a lelki folyamatot, amelynek eredményeképpen 1601 és 1608 között a nagy tragédiák (a Macbeth 1606-ban) megszülettek. A Shakespeare-irodalom mint a „tragédiák korát” tartja számon az író életének ezt az időszakát, amelyben, egy-kettő kivételével, a nagy tragédiákat mind megírta. A legáltalánosabb magyarázat személyes sorscsapásokkal (fia, majd apja halála, szerelmi csatlódás) hozza összefüggésbe Shakespeare lelki világának elkomorulását. Kéry László kétségbe vonja ennek a magyarázatnak helyességét, s ennek kapcsán joggal hivatkozik arra, hogy itt inkább csak Shakespeare művészetének eszmei elmélyüléséről van szó, és a legkomorabb tragédiáinak is megmarad azért az optimista, bizakodó kicsengése. Ez így is van, s ez természetesen még nem zárja ki azt, hogy az említett sorscsapások jelentősen hozzájárultak Shakespeare emberi és művészi egyéniségének gazdagodásához és beteljesedéséhez. Vi-

szont itt ismét vitába kell szállni Kárpáti Auréllal, aki más tragédiákkal együtt a *Macbeth*-ből is, elsősorban valamiféle politikai hitvallást, I. Jakab uralmának burkolt elítélését véli kiolvashatni. Erre semmiféle adatunk nincs. I. Jakab kétségteljesen feudális uralkodó volt, aki elvi alapon, makacsul védelmezte a parlamenttel szemben az abszolút uralkodói jogokat (könyvet is írt az „Isten kegyelméből való” királyságról), de nem volt despota. Külpolitikájában is — bár nem valami szerencsés kézzel —, a katolikus és protestáns hatalmak összességére törekedett. Jellegtelen, szürke, nem is nagyon erőyes, de a szellemet tisztelő ember volt, aki maga is faragott verseket, és az államügyeknél jobban érdekelték a teológiai problémák. (Könyvet írt a démonokról is.) Shakespeare-nek és társulatának 1603-ban a „király színészei” kiváltságot adományozta, ami udvari, szinte nemesi rangot biztosított számukra. Shakespeare-nek tehát személyesen semmi baja nem volt I. Jakabbal, társadalmilag és vagyoniilag is ekkor érte el élete tetőpontját.

A tragédiák és a bennük jelentkező szellemi elmélyülés magyarázatát tehát valószínűleg egyszerűen abban kell keresnünk, hogy Shakespeare elérte az érett férfikort. Túl jutott a fiatalság gondatlan vidámságán, és mint minden gondolkodó embert ebben a korban, őt is az élet és az emberi sors mélyebb összefüggései kezdtek érdekelni. Rádöbrent a gonosz támadásainak kitett és a bűnnel eljegyzett emberi természet tragikumára, amire a hívő ember megboradásával, alázatával és a jóba vetett hitével és reménységével reagált. Ennek a megboradásnak, hitnek és reménységnek kifejezője a *Macbeth* is, amely a hívő szemlélő számára valóságos enciklopédiája a bűnnek, és megtisztító mento mindenki számára.

A győri Kisfaludy Színház társulata méltó köntöst igyekezett biztosítani a remekmű — talán tudtukon kívül is — jubiláris előadásának. Nagy György rendező a legpuritánabb rendezői felfogást érvényesítette. A díszletek teljes mellőzésével vitte színre a darabot. Mindössze egy, az alkalomnak megfelelően behúzott vagy félrevont hátsó függöny jelezte, hogy zárt helyen, épületen belül, vagy szabadban játszódik a cselekmény. A stilizált kosztümöket egységesen tompa filcből készítették. Bizonyára vannak, akik túlzónak érzik ezt a nagyfokú leegyszerűsítést. A darab zavartalan élvezetét mindenestre nem befolyásolta. Sőt, azzal, hogy szabad csapongást engedett a fantáziának, még Shakespeare-ibbé tette az előadás hangulatát. Bicskey Károly és Fogarassy Mária *Macbeth*-je, illetve *Lady Macbeth*-je, a műben való nagy elmélyülésről és színészi kultúráról tanúskodott. De mellettük az egész együttes a magyar Shakespeare-kultusz méltó hordozója volt.

Rövid egymásutánban két vígjátékot mutatott be a József Attila színház, amelyek mindegyike Sós György nevét viseli. Az egyik saját komédiája a „Kati”, a másik Erich Kästner híres, humoros regényéből, „Az eltűnt miniatűr”-ből színpadra írt, zenés bohózat. Sós György jó színpadi érzéssel rendelkezett. Tud jellemezni, jól pergő párbeszédeket írni és karikázni is.

Ennek ellenére, még a maga szerényebb igényeivel mérve sem hibátlan darab a „Kati”, amely elsősorban érdekelt minket, minthogy mai témájú, eredeti magyar darab, és bizonyos morális, pedagógiai céllal íródott. Hőse egy nagyon kedves, de butuska fiatal lány, valamilyen iparvállalat vezérigazgatójának titkárnője. Ez a Kati egy utcára nyíló, nedves üzlethelyiségben lakik a mamájával, vízvezeték és központifűtés csövek alatt. Kétségbeesetten vágyódik már egy rendes lakásra és annak érdekében még férjhez is ment volna a szép lakással rendelkező mérnökhöz, aki kivetette rá a hálóját, és akinek a kedvéért átmenetileg elhagyta félig-meddig vőlegényét, a gyár fiatal lakosát. A mérnöknek azonban nem voltak tisztességesek a szándékai, így hát otthagyta. De a lakásszerzés továbbra is rögeszméje marad, és annak érdekében újabb, még nagyobb butaságot követ el. Hogy a gyár dolgozói között kiosztásra kerülő négy lakás egyikét megkapja, nemcsak „deresedő halántékú” főnökének udvarlását fogadja el, (hogy milyen mértékben, azt a nézők fantáziájára bizza az író) de a lakásosztó bizottság másik három tagját is — pestiesen szólva — „megfőzi”. Persze kiderül a turpisság, és Kati nemcsak a lakást nem kapja meg, de az állásából is kipenderítik, és a tetejébe még a vőlegénye is otthagyja. Ezzel a mélabús akkorddal végződik a vidámnak induló és helyenkint valóban

kacagató játék, és nyomban föl is borul az egyensúlya. Az író nemcsak a mű-faj törvénye ellen vétett, de egy kicsit a költői igazságszolgáltatás ellen is. A hősnő hibáját eredetileg nem rajzolta olyan súlyosnak, hogy az ilyen mérvű büntetést indokoltnak éreznék.

Sós György nyilván a happy end sablonjától akart menekülni, de az ilyen-fajta vígjátékoknál ez lehetetlen. Különösen akkor, ha a téma maga is ősi sablon. (Hányszor megírták már az autóval és dunaparti weekend házzal rendelkező vezérigazgató, a szegény titkárnő és a szegény udvarló háromszögét!) De az írókat még nem is lehet hibáztatni emiatt, hiszen az élet hozza eléjük újra meg újra az ilyenféle sablonokat. Sós György is nyugodtan vállalhatta volna, hiszen — mint mondtuk — kitűnő szeme van az élet és az emberek kisebb-nagyobb fonákságainak meglátására. Csak nyert volna vele a darab, ha végig megőrzi a vidám, irónikus hangot és a végén valahogy (ha lakás nélkül is) boldoggá teszi a fiatalokat ahelyett, hogy az itt és így nem helyén való moralizálásba csapna át. Persze, hogy lehetne (és kellene is) ezekről a kérdésekről komolyan is szólni. De akkor komoly darabot kell írni és nem szatirikus vígjátékot, humorban oldva fel az emberi gyarlóságokat. Mert így, a különben sem világos és egyértelmű moralizálást, nem érezzük sem őszintének, sem meggyőzőnek. A főszerepet játszó és hiteles figurát alakító Szemes Mari mellett Sinkovits Imre és Velenczei István erősségei az előadásnak.

„Az eltűnt miniatűr” című Kästner regény adaptálásra már kár lenne túl sok szót vesztegetni. Mulatságos vígjáték kerekedett ki belőle, de csak keveset tudott megmenteni az eredeti regény bájos hamvából, ami éppen lehetőszerű irrerealitásban rejlik. Egeszen más prózában jellemezni humoros alakokat, akiknek mulatságossága jórészt éppen a valószínűtlenségükben rejlik és egészen más, ha ezek az alakok hús-vér emberként jelennek meg a színpadon. Sós Györgynek mindenestre érdeme, hogy a kicsit vontatott indítás után, végig fokozni tudja az iramot és a jókedvet is. Tompa Sándor és Gobbi Hilda számára bőséges alkalommal szolgál a darab, hogy kiélhessék komédiázó kedvüket. (Dorombo Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Bernard Buffet-ről. Az 1928-ban, Párizsban született fiatal francia festőművész, Bernard Buffet neve Magyarországon is eléggé ismert. Az expresszionizmus képviselője, aki színben nem túl gazdag, erősen rajzos jellegű képeinek megnyújtott emberalakjaival az elmúlt egy-két lusztumban a legnépszerűbb nyugateurópai festők közé emelkedett. Cocteau fedezte fel, művészete értékelése körül igen ellentétes álláspontok csapnak össze. Képtémái jellegzetesek: komor önarcképek, fanyar hangú tájképek, cirkuszi jelenetek, szálkásan festett párizsi veduták, feleségéről festett portréso-rozat, a háború borzalmait felidéző látomások. Sokszor fest csendéletet: hallal, kompótostálal; sakkasztáblával, revolverrel, leölt kacsával. Françoise Sagan aszszony *Az elmaradt randevú* című balettjének díszletei is Buffet-től valók, illusztrálta Cocteau egyik kötetét s a közelmúltban a neves író, Jean Giono írt róla egy kis könyvet. Hírneve megközelíti Picassóét, festményei óriási összegekért cserélnek gazdát; művészete abban a tekintetben is jelentős, hogy pik-túrája erőteljesen szembeszegül az absztrakt irányzatnak. Egy képeslep szerint „a közönség most Buffet szemével nézi az arcokat, a nőket, a tárgyakat, — úgy, ahogyan régebben Renoir vagy Picasso szemén keresztül...” Ugyanakkor több tekintélyes kritikus úgy vélekedik, hogy Buffet csupán a divat kegyeltje. Közéjük tartozik Pierre Courthion is, aki „szegényes táplálékoknak” nevezi Buffet alkotásait, amelyeket a reklám dobott felszínre. (P. Courthion: *Art indé-pendant*, Ed. Albin Michel, Paris, 1958.) Courthion a második világháború utáni törekvések közül elsősorban a „non-figuratif”-okkal rokonszenvez, s talán itt keresendő a kor és a társadalom kérdéseivel szorosabb kapcsolatot tartó Buffet-vel szembeni ellenérzése.

Németh Lajos azt írja „a nagy tiszteletnek örvendő” fiatal festőről, hogy „a középkori művészet szellemét kutatja”. A művész valóban erősen a gótika hatása alatt áll, mind formanyelvét, mind műveinek eszmei hátterét tekintve. A biblikus témák már régóta fogva foglalkoztatják, 1946-ból való *Pietà*-ja, 1948-ból a *Levétel a keresztről*, 1952-ből a *Passió*. A német *Uhde* vagy a magyar *Ferenczy Károly* módjára az Újszövetség alakjai modern öltözékben jelennek

meg e képeken. Buffet közreműködött annak a különleges Apokalipszis-kötetnek kivitelezésében is, amelyről a magyar sajtó is beszámolt, — legérzelmesebben a *Valóság* című folyóirat ez évi 1. száma. (A kommentárokat *Daniel-Rops*, *Giono*, *Cocteau* és mások írták, az illusztrátorok, többek között, *Buffet*, *Dali*, a szobrász *Zadkine*, a tasiszta festő *Mathieu* voltak.) Az elmúlt években Buffet több kompozíciót festett Jeanne d'Arc életéről. A hét nagyméretű festményt (a ciklus utolsó darabja a *Szent Johanna a máglyán*) a művész külön kiállítás keretében mutatta be. A látogatók sorbaálltak a galéria előtt.

A *Lettres Françaises* 913. számában a közelmúltban érdekes cikket olvashattunk Buffet újabb vallásos tárgyú munkáiról. A kritikus — *Pierre Descargues* — a legnagyobb elismerés hangján számol be azokról a festményekről, amelyeket Buffet nemrégiben lakóhelye, Château l'Arc kápolnája számára festett. „Úgy vélem, ez a tíz nagy festmény Buffet munkásságának javarés�éhez tartozik, egyben pedig a kortársi festészet legnagyobbasabb vállalkozásainak egyike.” A cikk rámutat arra, hogy Buffet „a renaissance előtti egyházművészet hagyományait felújítva” alkotta meg műveit, amelyek Krisztus életét: születését, megkeresztelését, az utolsó vacsorát, a kendőjét nyújtó Veronika alakját, a Golgothát jelenítik meg. Buffet „a legdrámaibb és legfájdalmasabb stációkat” választotta ki, — munkái az avignoni *Pietà*-t, *Grünwaldot*, a colmari oltárképet vagy a román-kor spanyol szobrait juttatják eszünkbe. Alakjait Buffet e képein már nem mai viseletben, hanem a középkori művészek által is alkalmazott bőredőztetű köntösökben, aureolával a fejük körül ábrázolja.

Descargues nem tartja szerencsésnek az utolsó vacsora néhány apostolarcának megoldását; egyik-másik üres, jellegtelen arkifejezésű. Némely alakja indokolatlanul sovány, csontvázszerű. De a Krisztus- és Szűz Mária-ábrázolások „elvitathatatlanul megható sikerei” a művészek.

Bernard Buffet a tucatos avantgardizmus árja ellen úszva, visszaállítja jogaiba a témát, a történetet elmondó kompozíciót. Megtagadva kora divatos irányzatait, egyre erősebben és tudatosabban támaszkodik a távoli, de nagy és élő hagyományokra. Hajlandó vállalni az egyedülmaradást is és a modernista művészetből való száműzetést. Új kápolna-festményei nagy őszinteségről tanúskodnak, alkotásain a vér valódi vér, — alkotásaival azt akarja a művész eszünkbe juttatni, hogy a kereszténységet egy „megtépett” testen alapították. Buffet magányos vállalkozása minden figyelmet és megbecsülést megérdemel, s arra ösztönöz bennünket, hogy összehasonlítsuk őt a múlt nagy mestereivel, — jegyzi meg *Aragon* hetilapjának művészeti szakírója.

Művészettörténeti tanulmányok a címe a Művészettörténeti Dokumentációs Központ — *Dávid Katalin* és *Németh Lajos* szerkesztette — évkönyvének (Képzőművészeti Alap kiadás, 1961). A tanulmányok anyaga változatos, a témák a XIV.—XV. századi budai királyi palota körüli polémiától *Kernstok* Károlyig, az esztergomi érsekek középkori palotáitól a századforduló szecessziójának őseiig, az angol praeraffaelitákig terjednek. Mi itt *Németh Lajos Egrý Józsefről* írott tanulmányára szeretnénk néhány szóval kitérni. Mindjárt eluljáróban meg is mondjuk, hogy mintaserősen körültekintőnek és tartalmasnak tekintjük ezt az írást. *Németh Lajos* a teljes életművet világítja meg, s nem követi azt a napjainkban fel-felbukkanó rossz szokást, amely egy író vagy művész életművéből kiragad egy művet vagy egy motívumot bizonyos időszerűségi szempontok alapján. (Gondolunk *Stendhal* egyes helyeinek, *Gárdonyi: A lámpás-ának*, *Zichy Mihály* az orosz cárizmus által megrendelt katolikus-ellenes aktuálpolitikai alkotásainak stb. aránytalan kiemelésére.) *Németh* szépen elemzi *Egrý* magyarságának s európaiságának korrelációját. „*Egrý* művészetét nem lehet ennek vagy annak a nyugateurópai festészeti irány, stílus egyszerű magyar variációjának tekinteni”, ő „valami olyat mond el, s úgy mond el, amit csak itt, Magyarországon, anno 1920—1944, s csak így lehet elmondani.” *Egrý* művészetének vallásos jellegét sem kerüli meg, s idezi magát a művész: „*Grünwaldot* tartom korának egyik legnagyobbjának, — amennyiben kevés mester tette annyira magáévá Krisztust piktúrában, mint ő.” A tanulmány a művész mellett bemutatja a sokat nélkülöző embert is. aki 1935-ben — túl az ötvenedik évén — kénytelen arra kérni szerkesztő-barátját, *Kárpáti Aurélt*, hadd kapja

olcsóbban a *Pesti Naplót*, mert a havi 3 pengő előfizetési díjra nem futja. Így élt a kor legnagyobb festője, s közben sorra festette művészetünk büszkeségeit. Kant a zseni legelső tulajdonságának tekintette az eredetiséget, megkülönböztetve azonban az „eredeti badarságtól” (*originaler Unsinn*). Ez a fajta nemes (s nem a pusztá ötletek önkényén alapuló) eredetiség vonul végig 1920-tól kezdve Egy képein. Művészete azt bizonyítja, s Németh Lajos tanulmányából is azt szűrhetjük le, hogy azok a művészek a legnagyobbak, akik maradéktalanul meg tudják valósítani a goethei követelményt — „Stirb und werde!”. „Halj meg és szüless újra!” —, azaz akik minden új tartalommal kapcsolatban megújulnak, újjászületnek, mint formáló művészek.

A *Művészet* című folyóirat ez évi áprilisa száma Kampis Antal, a sok kiváló írásáról ismert műtörténész Csikász Imre szobrászról szóló tanulmányát közli. Csikász 1884-ben született, s harminc éves korában, 1914-ben halt meg. Néhány szép szobor maradt utána. Édesapja — aki kisiparos volt — korán meghalt, a család nehéz körülmények közé került. Mecénásai ettől fogva főleg egyházi emberek voltak: „Legnagyobb reménységét a főpap (azaz Hornig kardinális, veszprémi püspök) bőkezűségébe vetette. Hornig, miután tanácsadói meggyőzték őt a fiatal szobrász művészi képességeinek várható fejlődéséről, megkockáztatott 600 koronát, hogy jó eredmény esetén őt az egyház oldalára kötelezze el... A pártfogó püspöknek (Csikász) vallásos szobrokkal is udvarolt... Még a szabadgondolkodó Batsányi János emléktáblájának megbízását is papi kézből kapta” — olvassuk Kampis dolgozatában. A szerző megfigalmazásai elárulják, hogy Csikász egyházi kapcsolatai nem rokonszenvesek számára. De a tények tények maradnak: ami kézzelfogható támogatást a nagytehetségű fiatal művész rövid élete folyamán kapott, azt nagyrészt művelt és műbarát papi emberektől kapta. S ők bízták meg Csikászt az aufklárista és jakobinus Batsányi János, a Martinovics-pörben elítélt forradalmár költő emléktáblájának elkészítésével is...

A *Művészettörténeti Értesítő* (a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat tudományos folyóirata) kis példányszámú, igen színvonalas negyedévi szemle. Főszerkesztője a legutóbbi időkig Fülep Lajos akadémikus volt, legújabban Pogány Ö. Gábor szerkeszti. Nincs módunk a legutóbbi (1961-es) évfolyam valamennyi értékes publikációját ismertetni, pedig azok között több egyházművészeti vonatkozású is akad. (Kovács Éva: Véssett díszű román-kori bronztálak Magyarországon; Lajta Edith: Az Ecclesia és Synagoga ábrázolása a középkori művészetben; Jakubik Anna: A mátraverebélyi templom. stb.) Egy írást ragadunk ki csak a gazdag anyagból, Szij Béla „Berény Róbert festői fejlődése Bartók Béla portréjáig” című munkáját. Azért esett választásunk erre az írásra, mert Berény 1887-ben született; ha élne, idén lenne 75 esztendő. A művész halhatatlanul sokoldalú volt, irodalomban és filozófiában is járatos, ezenkívül kiváló zeneértő, sőt komponista és zenei kritikus. (Bartókon kívül Weiner Leót is lefestette.) Bölöni joggal írhatta a *Nyugatban* róla, hogy „színes, varázslatos, mágikus tehetség”. A tanulmányban tárgyalt fiatal-kori képei — arc- és önarcképek, tájak, aktok, a termélységet mesterien érzékeltető asztali csendéletek — *Cézanne*, a kubisták és *Kokoschka* tanulmányozását árulják el. A művész egyik legjelentősebb tagja volt a „Nyolcak” csoportjának. Szij nagy ismeretanyag birtokában dolgozta fel Berény munkásságának korai periódusát. Szerényen, tartalmasan ír, minden mondata mögött konkrétum van. Tanulmánya méltó a Berény-évfordulóhoz. Hiányosságot csak egyet találtunk benne: megfeledezett a művésznek Ignotus Húgóról festett arcmasáról. (Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK. (Lorin Maazel hangversenyei.) A Zeneakadémia csillárjai már régen elhalványodtak, a zenészek is elhagyták már a pódiumot, a közönség azonban nem tágitott, hanem újra és újra kitapsolta Lorin Maazelt, az utóbbi esztendők legnépszerűbb, legnagyobb karmesteregységét. És ez az ünneplés nem a nagyszerű virtuóznak, és nem is a nagyon rokonszenves embernek szólt, hanem a művésznek, aki két hangversenyén az egész zeneirodalomnak keresztmetszetét adta s bebizonyította, hogy éppen olyan hívatott tolmácsolója a zenei klasszicizmusnak (Mozart Notturmo, Haffner-

szimfónia), mint a romantika világának (Brahms II. szimfónia), hogy egyaránt otthonos az utóromantika pátozában (Muszorgszkij—Ravel: Egy kiállítás képei) és az impresszionizmus színreteregében (Debussy: A tenger). Talán csak azt sajnáltuk, hogy a meghirdetett műsorszámok közül elmaradt Stravinszkij Petruszka-szvitje, amely még ma is visszazeng olyan népszerű alkotók zenekarában, mint Orff vagy Menotti.

Mi a titka ennek a varázsnak? Mi teszi Maazelt korunk egyik kiemelkedő művészevé? — Nehéz e kérdésekre felelni, hiszen rengeteg apró műhelytitkot kellene hozzá felderítenünk. Aligha tévedünk azonban, ha a sok összetevő közül első helyen az alkotók szándékainak tiszteletben tartását és intencióiknak teljesen hiteles megszólaltatását említjük. Ahogyan például Maazel első hangversenyén Mozart salzburgi Notturnóját megszólaltatta, az már talán nem is zenélés volt, hanem valóságos varázslat. A XVIII. század kedélyes polgárcsaládjainak otthonában éreztük magunkat, abban a korszakban, melyben a házi muzsikálás a mindennapi élet szerves tartozéka volt, amikor napi munkája után a család fő kezébe vette az első hegedűt, a gyerekek pedig a többi hangszer mellé telepedtek. Egy korszak üzent e Notturnóval, egy nemzedék, mely Schubert művészetében igazolja majd önmagát és ott jut el a csúcra is.

A Haffner-szimfónia is ezt a derűt, életigenlést sugározta, természetesen minőségileg magasabb fokon. Mozart életének legderűsebb, legoptimistább korszakából való ez a szimfónia. Egyik bécsi levelének rövid részletében szól róla, miután beszámolt Leopold Mozartnak a Szóktetés egyre növekvő népszerűségéről és ellenségeinek intrikálásairól. „És most még egy új szimfóniát is írjak — kezdi tréfás szörnyülködéssel —, hogyan fogok mindezzel megbirkózni! Hát Isten neki, rá kell számnom az éjszakákat is, másként nem megy; és az Ön kedvéért, jó atyám, meg is teszem. Minden postajáráttal küldök majd valamit és amennyire lehet, gyorsan dolgozom majd, és amennyire a segítség engedi, jól fogok írni.” Persze tudjuk, hogy Mozart mindig sietett. De mennyire más ez a kedélyesen enyelgő magabizó sietség, mint a Requiem halálíg tartó versenyfutása! A halál gondolata ekkoriban még nem árnyékolta be a zeneköltő derűs világát, és ő műveiben éppen ezt a derűs világot szólaltatta meg. (Nem véletlen, hogy egyes magyarázók szerint a Haffner-szimfónia lassú tétele a bécsi parkban tett sötét zenei ábrázolása.) A mozarti megbékélés talán sehol sem nyilvánul meg frappánsabban, ellenállhatatlanabban, mint a szimfónia zárótételében, ahol Ozmin buffo-karaktere is megzendül egy pillanatra. Ez a lüktető forgatag, színes villódzás felülmúlhatatlanul szólalt meg Maazel tolmácsolásában és keze alatt a Hangversenyzenekar is remekelt.

Maazel még e csodálatos élmény után is tudott fokozni: Brahms II. szimfóniájával szerzett emlékezetes percek. „Brahms számos vonatkozásban próbákó — írja Thomas Russel — és éppen ezért nagyon sokat el kell tőrnie a mai karmesterektől.” Való igaz, hogy a brahmsi szimfónia sokszor kicsit „vas-tag” szövötű, néhol meghökkentő módon viszi tovább a beethoveni hagyományt. Ezért előfordul, hogy „kijavítják” szimfóniáit, áldozatul esve Shaw tévedésének, aki maga is dilettánsnak látta a német mestert. De vajon hallotta-e ő valaha ilyen nagyszerű előadásban Brahms műveit? Hallotta-e ennyire újszerűnek és mégis hagyományosnak, a IX. szimfóniából nyilvánvalóan következőnek ezt a művet? Mert ha hallotta volna, akkor alighanem még az ő annyira kritikus szelleme is meghajolt volna egy csodálatos élmény kényszerítő súlya alatt. Az utolsó tétel hősi pátozába alighanem hosszú időre felülmúlhatatlan élményt jelentett.

Lorin Maazel második hangversenyén a Filharmóniai Társaság Zenekarának élére állt, de láthatóan nem mindig volt megelégedve a muzsikussokkal. A közönség megérezte hallatlan erőfeszítését és méltányolta a zenekar igyekvését is, s így történt, hogy a Zenekadémián tartott hangverseny sikere a másikéval vetekedett. Pedig kétségtelen és fájdalmas tény, hogy a Filharmóniai Társaság Zenekara és különösen a vonósok, néha nagyon „izgalmas” pillanatokot okoztak. Sibelius VII. szimfóniája volt a program első száma, és némi csalódást jelentett kicsit unalmas, kicsit hosszadalmas, terjedős frázisaival. Annál megrendítőbb élményt jelentett Debussy műve, A tenger. Maazel nem elégedett meg a mű impresszionista elemeinek hangsúlyozásával, hanem az impresszionizmus előzményeit is kiemelte, amikor a darab romantikus termé-

szeti kincseit vetítette a hallgatók elé. Tolmácsolása és felfogása egyben válasz volt azok számára is, akik Debussy keleties lebegését és mitológikus természetelményét öncélúnak vélik. Olyannak éreztük a tengert, amilyen a valóságban: sokszínűnek, kiszámíthatatlannak, szeszélyesnek és mégis hatalmasnak. És ez már realizmus...

A zenekar a műsört záró Egy kiállítás képeivel talált magára (elsősorban Vargha Béla remekelt a szaxofon megszólaltatásával) és követni tudta Maazel elképzeléseit. Ezek az elképzelések, akár az eddigiekben, most is tökéletesek voltak. Vendégünk szinte látomásszerűen idézte fel a kiállítás festményeit és Muszorgszkij közbeszótt álmait, s végül az egészséget egy monumentális freskóba, a Kievi nagykapu széles ívébe foglalta. Ez a csodálatos befejezés még Pierre Dervaux elképzeléseit is felülmúlta és méltán szolgált mintegy a hangverseny mottójául. Mi pedig mindnyájan abban reménykedtünk, hogy Lorin Maazel a legközelebbi jövőben viszontláthatjuk. Mert emlékek túl hihetetlen lenne...

(A husvéti ünnepek egyházi zenéjéből.) Régi szép hagyomány nálunk, hogy a nagyheti szenvedéstörténet liturgiájával párhuzamosan legkiválóbb énekkaraink a passió zenei megfogalmazásai közül is bemutatják a legszebbeket és legismertebbeket. Idén az Alkantarai Szent Péter templom kórusa (Bucsy László vezényletével) és a Kapisztrán Kórus (Tamás Alajos vezetésével) szerepelt: az előző Bach János passiójának előadására vállalkozott, az utóbbi Dvorzsák Stabat Mater című szerzeményét szólaltatta meg. Ugyancsak a Kapisztrán Kórus adta elő Tamás Alajos Lacrimae Petri című művét, amelyet tavaly részletesen elemeztünk már, s most csupán néhány új benyomásunkat összegezzük. De legyen az első a János passió.

Pablo Casals az 1950-ben megtartott pradesi Bach-fesztivál alkalmából mondotta a következőket: „Bachhoz hasonló csoda egyetlen más művészetben sem fordult elő. Levetkőzni az emberi természetet, úgy, hogy helyébe isteni vonások lépjenek, a legemberibb cselekvésekben is a lélek rajongását mutatni, a legmulandóbb dolgoknak is az örökkévalóság szárnyait ajándékozni, az istenit emberivé, az emberit istenivé változtatni: ez Bach, minden idők legmagasabb és legtisztább zenei pillanata.” E nagyszerű gondolatok közül a mi szempontunkból az a legjelentősebb és legtanulságosabb, amely szerint a bachi muzsika kiemeli az embert a földi szférából és egy pillanatra a magasabbrendű világ élményével ajándékozza meg. Albert Schweitzer leírása szerint Bach valamennyi kéziratán ott volt az S. D. G. jelzés, és a hallgatóknak is úgy kell érezniük egy-egy műve után: Soli Deo Gloria. Véleményünk szerint Casals ezzel a Bach-előadások mércéjét is kijelölte, s különösképpen a passiók előadásakor kötelező ez a színvonal. Nos, a Bucsy László vezette előadás ilyen értelemben valóban élményszerű volt, s kiváltepp az énekkar emelkedett a bachi színvonalra. Nagyon sajnáltuk, hogy a kényszerű húzások megrövidítették a művet, legközelebb azonban az evangelista szerepét is könnyíteni kellene, hiszen a kitűnő Bartha Alfonz is elkészült erejével szerepe végére. Élményszerű volt a bevezető kórus dinamikus, karakterisztikus megszólaltatása és a Pilátus udvarában lejátszódó jelenet tolmácsolása. Reméljük, hogy a következő előadásra a fájúvók és a gordonka is eléri a többi hangszer színvonalát. Utoljára szólunk az előadás emlékezetes perceit jelentő nagyszerű orgonakíséretéről, mellyel Gergely Ferenc remekelt igazi bachi szellemben.

Tamás Alajos művében, a Lacrimae Petri-ben új szólista mutatkozott be Várhelyi Endre személyében, s ezáltal valahogy az egész mű új, elmélyültebb színezetet kapott. Kétségtől vet fel a Lacrimae Petri műfaja s nagyon kíváncsiak vagyunk, hogy a szerző milyen irányban fejleszti majd a várt folytatásokat. Az eddigiekből egy nagyon jelentős magyar egyházzenei mű körvonalai bontakoznak ki, mely kellő részletességgel — Ottó Ferenc úttörő műve után újabb magyar passiót teremthet. A mű előadása, melyet a szerző vezényelt, minden szempontból példamutató volt.

Dvorzsák Stabat Materre kiemelkedően szép előadásban hangzott fel. Egyformán jeleskedett a kórus, zenekar és a kitűnő szólkvartet (Czanik Zsófia, Eszenyi Irma, Tarnay Gyula és Jámbor László), a fő érdem mégis a vezénylő Tamás Alajosé, aki kitűnő diszpozícióban, világos értelmezéssel, drámai izzással szólaltatta meg Dvorzsák művét. Bizvást elmondhatjuk, hogy ez a produk-

cio az utóbbi idők egyik kiemelkedő egyházzenei eseménye volt. A „*Quis est homo*” elmélyedt meditációja és a „*Fac me vere...*” tétel a többi közül is kiemelkedett.

Husvétvasárnap a Mátyás templom kórusa Mozart Koronázási miséjével ünnepelt. Nemcsak a mű szelleme, hanem az előadás is örömmünnepet, fényt és derűt sugárzott. Az Alleluja Händel Messiásából csak az elmélyült, szép élmény betetése volt.

(Harmat Artur halálára.) Ő is elment hát! Soha többé nem láthatom viszont a Zeneakadémia tanári páholyában, ahol mindig a legfelső sorban ült és mindig mosolygott. És nem lesz ott többé a kedves egyházzenei koncerteken sem, és nem bandukol fel többé a hanyargós lépcsőn, hogy megdicsérje a karmestert, a kórust és zenekart. Sokkal magasabbra indult most, és sokkal magasabbról hallgatja már a kedves hangversenyeket, de biztos, hogy most is mosolyog. Mert akinek ilyen szép, ilyen nemes élete volt, az a halál után is csak mosolyog. Amikor utóljára láttam, a Rózsavölgyi felől jött, fekete kabátban, s a hóna alatt kottákat vitt. Mintha szárnya lett volna. S most, amikor végképp elröpillt, azok a kották őrzik továbbra is emlékezetét és egy nemzedék, mely tőle tanult igaz emberséget. (Rónay László)

„AZ ÚJTESTAMENTUM MA.” A szentírástudomány egyik nagy eseménye volt a múlt évben kora ősszel megtartott oxfordi nemzetközi bibliakongresszus. Hétsszáz biblikus szakember, teológus tanácskozott itt öt napon át. A résztvevők között meg lehetett találni a szentírástudomány minden irányzatának képviselőit. Legtöbben az angolszász államokból vettek részt, de ott lehetett látni a két Amerika, Ázsia, Afrika és Ausztrália számos neves biblikusát is. A német protestantizmust olyan nevek képviselték, mint K. Aland, W. Sneemelcher, G. Bornkamm. Katolikus részről is több ismert szak tekintély jelent meg, többek között: Dom J. Dupont O. S. B., J. Daniélou S. J., A. Feuillet a párisi Institut Catholique-ból, Dom Michaux O. S. M., J. Schmid Münchenből.

A kongresszust az anglikán F. L. Cross, az oxfordi Christ Church kollégium professzora, számos liturgikus és patrisztikai könyv szerzője szervezte meg. A főbb gyűléseket a kollégium kápolnájában tartották, amely Oxford anglikán székesegyháza, egyike a legszebb angol gótikus épületeknek. Az oxfordi egyetem keretében ezidőszent harmincöt kollégium működik. A bibliakutatásnak s általában a bibliával foglalkozó tudományos munkának itt régi és nagy hagyományai vannak. Nem hiába kapta Oxford a „the city of the Bible”, a biblia városa jelzőjét.

A kongresszus munkaprogramját a rendezők a következő jelszóban foglalták össze: „az Újtestamentum ma”. A tanácskozások és ülések célja volt: áttekinteni a tudományos szakkörök és szakemberek jelenlegi állásfoglalásait az Újszövetséggel kapcsolatban, megadni a lehetőséget az egyes irányzatoknak, hogy kutatásaik eredményeit kicseréljék, véleményeiket tisztázzák, állást foglaljanak a szent könyvek irodalmi, történeti és teológiai kritikáival kapcsolatban, általában megvizsgálják, milyen jelentőséggel bír az Újszövetség a mai ember életében. A kongresszus három mederben végezte munkáját. Az első a szakkutatók tanácskozásai jelentették, amelyek keretében ezek kicserélték kutatásaik eredményeit. A másik munkaterületet hét szakosztály tanácskozásainak sorozata képezte. A szakosztályok munkáját harmadik szektorként az esti plenáris ülések egészítették ki. A kongresszus öt napján száznegyven előadás hangzott el a szakosztályi és hét a plenáris üléseken.

A megnyitó előadást az új anglikán prímás, A. M. Ramsey, a cambridgei egyetem szentírástudományi tanszékének egykori tanára tartotta: „Az Úr szenvedéseinek leírásai az evangéliumokban” címmel. Amint Eugeniusz Dabrowski professzor a *Tygodnik Powszechny* hasábjain beszámol róla, a bevezető előadás mondanivalójával és hangvételével megadta a kongresszus munkájának irányvonalát, szellemét és hangulatát is. Az anglikán prímás megnyitója, valamint a többi protestáns biblikus előadása és felszólalása alapján Dabrowski professzor azt a megállapítást teszi, hogy az evangéliumok és általában az Újszövetség értékelése terén a protestáns szakemberek felfogása az utóbbi időben alapvetően megváltozott.

A XX. század eleje óta a protestáns bibliakutatók között általános volt a felfogás, hogy Krisztus alakjának és cselekedeteinek megítélésében Márk evangéliuma az irányadó. A többi evangélium jelentőségét kisebbnek vélték, mert azt tartották, hogy ezek később keletkeztek. A mostani kongresszus Máté evangéliumát tette első helyre; a protestáns szakemberek is ugyanolyan fontosságot tulajdonítottak neki, mint amilyen komolysággal és tisztelettel a katolikus biblisztika foglalkozik vele. A cambridgei egyetem szentírástudományi professzora, C. F. D. Moule határozottan kifejezést is adott a protestáns biblikusok körében végbemenő szemléletváltozásnak. Amikor pedig A. Houssiau louvaini katolikus egyetemi előadásában a katolikus tanításnak megfelelően fejtegette ki az evangéliumok keletkezésének teóriáját, a kongresszus többségében protestáns résztvevői általános helyesléssel fogadták érveléseit. H. J. Cadbury, a Harvard egyetem ősz professzora „Visszapillantás az evangéliumokra” címmel összefoglalást adott élete munkásságáról. Ő is szembefordult a maga régebbi, erősen pozitívista és szkeptikus magatartásával, amellyel a Szentírást szemlélte. Egyedül a német G. Bornkammnak a „történelmi Jézusról és a kerymatikus Krisztusról” szóló előadása képviselte a régebbi protestáns felfogást. Bornkamm azt a bultmanni elméletet propagálta, amely szerint különbséget kell tenni a történelmi Jézusa és a hit Krisztusa között. Dabrowski megállapítja, hogy az előadás élesen elütött a kongresszuson uralkodó általános felfogástól.

A felfogásbeli változás nem csupán az evangéliumokkal kapcsolatban nyilatkozott meg, hanem Szent Pál leveleire vonatkozóan is. Dobrowski legjellemzőbb példájául hozza fel J. H. Rengstorff münsteri professzor előadását és annak fogadtatását. Előadását „Szent Pál levelei és a korai római egyház” címmel tartotta meg. A neves protestáns tudós megállapításai közül nem egy szinte teljesen fedi a katolikus szentírástudomány álláspontját. A rómaiakhoz írott levél régebben kétségbevonott részének védelme, Szent Pál és a római egyház viszonyának taglalása, magának a korai római egyházköziségnek a rajza szinte teljesen megegyezett a katolikus felfogással. És Rengstorff előadását többször szakította meg a kongresszus helyeslő tapsa.

Az utolsó plenáris ülésen, melyen H. J. Carpenter anglikán püspök elnökölt, két előadás hangzott el, mindkettő katolikus teológus ajkáról. Az első előadást J. Daniélou tartotta meg „Tipológia és allegória” címmel francia nyelven. A cím után ítélve nem sok sikert lehetett volna jóslni előadásának. Mégis, teljesen meghódította hallgatóságát. Pedig nyíltan megbírált nemcsak az őskeresztény Origenes tévedéseit, hanem — hallgatóit is. Szellemesen és humorosan rámutatott, hogy a tipológiát összekeverték a kereszténység helyes, történelmi távlatokba helyezett képének megalkotásával.

A plenáris zárülés másik előadója az angol Dom B. C. Butler, a „Szent Máté eredetisége” című nemrég megjelent munka szerzője volt. Előadását a következő címmel tartotta meg: „Lélek és szervezet az Újszövetségben”. A téma felvetése már önmagában merészség volt egy zömében olyan hallgatóság előtt, amely munkájában évtizedeken át szigorúan elhatárolta a „lélek vallását” a vallás minden szervezeti formájától és amely megszokta, hogy a katolicizmust az olyan vallás prototípusának tekintse, melyben a szervezet győzött a lélek felett. Butler mégis sikerrel és hatásosan tudta kifejezni álláspontját, hogy a kereszténységben a szervezet magából az Újtestamentumból nőtt ki és nemcsak, hogy nem nyomta el benne a szellemet, ellenkezőleg — az ő felismerése szerint — fokozta hatóerejét. Butler oly messze ment, hogy felvetette a Máté evangéliumban szereplő és a pápaság alapját képező jézusi kijelentést, a „Tu es Petrus” kérdését is. A hallgatóságot első pillanatban érezhetően meglepte a probléma felvetése. Butler azonban oly tárgyilagosan és higgadtan beszélt, szavait annyira áthatotta az igazságkeresés szelleme, hogy hallgatósága feloldódott és mindvégig feszült érdeklődéssel figyelte fejtegetéseit. Jellemző erre, hogy az előadás végeztével Butler előadását nyomtatásban felhalmozva odakészítették az előadóterem ajtajához. A résztvevők utolsó példányig elvitték.

Amint Dabrowski professzor kiemeli beszámolójában, hiba volna vérmes következtetéseket levonni az oxfordi szentírástudományi kongresszus fentebb ismertetett jelenségeiből a katolicizmus és a protestantizmus egymás közötti viszonyának változására. A túlzottan derúlító következtetéseknél és elképzelé-

seknél többet jelent maga a valóságos tény: lehet békésen, tárgyilagosan, a kölcsönös megbecsülés szellemében foglalkozni olyan kérdésekkel is, amelyekkel kapcsolatban valaha szinte kötelező volt a szenvedélyes és elfogult vita és a merev állásfoglalás. (Sinkó Ferenc)

EGY MAQUISARD FILM MARGÓJÁRA. Azokban az időkben, amikor a náci megszállók csizmái taposták a katonailag megvert és fizikailag demoralizált Franciaország földjét, még túlságosan fiatal, tapasztalatlan voltam ahhoz, hogy megértsem és kellőképpen értékelni tudjam az ellenállók, a maquisardok hősiességét. Nem is érthettem, hiszen nem volt semmi ilyesféle élményem.

Az élmények később keletkeztek: 1944-ben, akkor, amikor már Franciaország javarésze lerázta az igát, amikor ezek a „romantikus vagányok” önérejükön felszabadították Párizst. Mi csak akkor kezdtük el szenvedni igazi súlyában a német fasiszta elnyomást. A teljes megértés, az igazi értékelés kora azonban csak jóval később érkezett el, azok után az olvasmányok után, amelyek lejegyezték ezeknek a hősi időknek minden főbb mozzanatát. Ennek az értékelő megértésnek első lépcsője Aragon: *L'homme communiste*-je volt. Ez a furcsa, mély humánussal áthatott könyv szélesre tárta a pokol kapuit, megmutatta a tengernyi szenvedés megannyi csarnokát: a Mont Valerien-t, a Chateaubriant-i tábornokot, a Gurs-i, a Montluc-i, a Drancy-i és a Fresnes-i börtönöket; valamint azt is, hogy kik pusztultak el a perzselő lángokban, micsoda emberi értékek hamvadtak el. Megismertem a húszesztendős Brest-i katolikus diák, Robert *Busillét*, valamint a kommunista Gabriel *Péri* mártír sorsát. Megismertem és átéltem a róluk szóló éneket, Aragon gyönyörű költeményét, „A Rózsa és a Rezedá”-t. Azt a költeményt, amelyik a hervadhatatlan virágokat zengi, a hazaszeretet vérpíros szirmait, amelyek világnézeti különbség nélkül hulltak oda a szabadság oltárára:

*Az akinek szent volt a szent Ég
S az aki nem mondott imát
Mindketten a rab nőt szerették
Kit őriztek a katonák...*

Mindketten és mind ki tudja hányan a rab nő, „Marianne” szerelmesei voltak; az ellenállók, a hősök, a szabadság névtelen katonái, az egyszerű emberek, a sokezer Jacques, Jean, Georges, Paul és Pierre; Yvonne, Marguerite, Clémentine, Claire és Marie...

Önkéntelenül felvetődik a kérdés: mi volt az az erő, amely ezekből a békés, gyakran gyermekien szelíd emberekből franktirőröket, elszánt terroristákat, retenthetetlen hősokeket faragott? A németek brutalitása? Nem. Hiszen mindig minden háborúnak megvannak a maga vastörvényei, a megszállók sehol és soha nem voltak szalonfiúk; hiszen a Rómát megsarcoló Brennus óta mindig ez volt a jelszó: „Vae victis!” Nem és nem! Ez a komponens magában nem lett volna elegendő ahhoz, hogy egy népből egyetemes gyűlöletet váltson ki. Igenám! Csakhogy ez több volt közönséges megszállásnál! A nácik nemcsak a javakat rabolták el, nemcsak a fegyvert s vele együtt a szabadságot csavarták ki a legyőzöttek kezéből, hanem az eddigi életformát is el akarták tiporni, más „erkölcsöket”, idegen szemléletet, „új rend”-et akartak a franciákra kényszeríteni; ki akarták irtani, fizikailag meg akarták semmisíteni a francia értelmiséget, a gall szellemet. Erről írja Jacques Deceur a *Les Lettres Françaises* első számában:

„... A Franciaország szolgáására törő hitleri terv egyúttal a francia értelmiség meggyilkolása is. Hitler és cinkosai arról álmodoznak, hogy a mi irodalmunkat, tudományunkat és művészetünket a germán barbárságnak kiszolgáltatott Európában háttérbe szoríthatják. A francia nagyság szálla a szemükben, Véka alá kell rejtteni. A ránk erőszakolt rendszer, amelyben betiltották a gondolat és a kifejezés minden szabadságát és amelyben csak azoknak van joguk írni és beszélni, akik az ellenség dicséretét zengik, előre megmutatja, hogy mi lenne az új rendben kulturánk sorsa.”

Itt kell keresnünk a maquisard mozgalom éltető lángját. Ebben az izzó katonai edződés acéllá a lelkek — csoda-e hát, hogy kíméletlenekké váltak, hogy nem irgalmaztak egyetlen árulónak sem?

Ezek a gondolatok zümmögtek bennem, távozóban a *Marie Octobre* film-múzeumi előadása után. Mert ezeket az időkét idézi a Jacques Robert regénye nyomán készült film, amelyet Julien *Duvivier*, a hírneves francia rendező vitt vászonra. Szándékosan mondtam így: „idézi”, mert hiszen a cselekmény a felszabadulás után tizenöt esztendővel játszódik. Ennyi időre volt szükség, hogy pont kerülhessen a maquisard-időkből kezdődő dráma végére. Furcsa história, de mégsem a rendkívüliség, a „határeset” kivételessége teszi élménynyé. Sokkal inkább a retrospektív szemléletmód, a múltba irányuló lelki reflektor, amely fényt derít az ólomsúlyú évekre, az elnyomásra s amely árnyékokat vet minden megtévelyedésre, gazságra.

Marie Octobre — fedőnév. Az ellenállás sokezer Mariejának egyike rejtőzik mögötte, a „Courage”-csoport üdvöskéje. Röviddel a felszabadulás előtt ezen a csoporton rajtaütött a Gestapo s vezérük, Castille, elesett. A háború után Marie kalapszalont nyitott ezzel a fedőnévvel. Tizenöt év múltán betéved az üzletbe egy német turista; feltűnik neki a cégtábla, érdeklődik a tulajdonosnál, s miután gyanúja beigazolódik, vallomást tesz: „Akkoriban kém-elhárító tiszt voltam s igen sok fejtörést okozott nekem egy ellenállási csoport, amelynek ön is tagja volt, Marie Octobre. Talán sohasem tudtam volna zöldre vergődni, ha nem akad önök között egy áruló. A nevére már nem emlékszem. Sajnálom, hogy így történt, hiszen őszintén csodáltam bátorságukat...”

Marieban megérlelődik az elhatározás, hogy felderíti az igazságot. Bajtársi találkozót rendez üzlettársának, hajdani harcostársának villájában, amely annak idején a csoport főhadiszállása volt, ott, ahol a Gestapo rajtuk ütött, ahol Castille-t megölték. Az egykori maquisardok kivétel nélkül mindnyájan megjejennek s a baráti vacsora kedélyesnek ígérkezik. Az idő elmosta a múlt eseményeinek véres komolyságát, a vészterhes napok emlékké szelídültek — csupán a halott Castille gyászszalagos fényképe tekint mementóként az egybegyűltekre.

Am egyszer csak Marie előáll mondanivalójával. A bajtársak eleinte nem veszik komolyan, egyszerűen hihetetlennek tartják, hogy áruló lehessen közöttük. Meg azután kényelmetlen is az ügy, olyan jó az emlékek langyos fürdőjében lubickolni, igazán kár lenne egy „idegen” bejelentése alapján újrarágni a múltat. S ha ki is derülne az igazság — mit kezdenének vele? Az áruló cselekedetének következménye, a bűn már régesrégén elévült. Mi legyen a tettes sorsa? Igen, annak idején halálra ítélték volna s az ítéletet a csoport hajtotta volna végre. De ma? Manapság mindez már idejét múlt, törvénytelen lenne. Közönséges gyilkosság. Jobb tehát nem bolygatni azt, ami elmúlt.

Marie azonban hajthatatlan. Szavai egyszerűen, tompán csengenek, érveit lehetetlenség megdönteni: meg kell találnunk az árulót, hogy gyanakvás nélkül nézhessünk egymás szemébe! A tettes majd írásban vallomást tesz és végez magával...

Megindul hát a különös nyomozás a tettes személye után. Mindenkinek alibit kell bizonyítania, mindenki gyanús, aki él. S a gyanu szelleme mindenkit megérint egyaránt, még Marie Octobre sem kivétel. Szűkül a kör, gazdagodik a dráma motivációja. A fény mellett kirajzolódik az árnyék. Kiderül, hogy az áruló sikkasztott is. Epp azon az emlékezetes estén akarta Castille leleplezni — oka volt tehát, hogy akár árulás útján is szabaduljon a csávából, hiszen az ellenállók törvénye nem ismert tréfát azzal szemben, aki bármiféleképpen megtévedt. Új körútra indul a gyanú — most már ebből a szempontból. Halóját hol erre, hol arra veti ki — hasztalan. Végül felparázslík a múltból a legizőbb szenvedély, a szerelem is. Castille és Marie Octobre szerelme, amelynek ellenséges golyó vetett véget. Am mindez hiába, mert nincs bizonyíték, nincs kézzelfogható tény, amelynek alapján ítélni lehet.

Akkor megroppan az emeletre vivő falépcső, lépések kopogása hallik. Szóljon és ítéljen hát az egykori ellenség, ha már az árulónak nem volt bátorsága, hogy felfedje magát. Idegtépő másodpercek múlnak s a lelkiismeret súlya megpattantja a tettes idegrendszerét: menekülni próbál, előárulja magát. Döntött a bűntudat, hiszen a német tisztet az üzlettárs alakította; hiszen a német eredetileg sem említett nevet, nem emlékezett...

Megvan hát a tettes, a nyomorúságos áruló, aki most kegyelemért esedez. Szerelmes volt Marie Octobre-be, ő csak Castille-t akarta félreállítani, a többieket megmentette, futni hagyta. Mint nyomdász nagy hasznára volt a csoportnak, igazolványokat, élelmiszerjegyeket hamisított. Méltányosságot kér, vitatkozik, érvel, menti a bört. Úgy kell odaverni az asztalhoz, hogy megírja vallomását. Kezébe nyomják a revolvert. Szökni próbál, bajtársai ellen fordítja fegyverét — akiket már egyszer elárult, ám Marie fegyvertelenül is szembeszél vele. Leteperik, elfogják s ő földöncsúszva könyörög az életéért.

S a szálnalmas férgeknek akkor szószólója akad: az egyik bajtárs, akiből időközben katolikus pap lett. Nagylelkűséget, megbocsájtást kér számára, tiltakozik az ellen, hogy öngyilkosságra kényszerítsék, a szívekhez fellebbez. S egyre többen hajlanak a szavára, különösen az orvos. Ám akkor előáll a villa tulajdonosa, Marie üzlettársa. Előveszi jegyzőkönyvét s felolvassa azoknak a neveit, akik árulás miatt jutottak az ellenség kezére, akiket kegyetlenül megkínzottak és megölték a náciak. A névsorban utolsóként egy tizenhétéves lány neve hangzik el: felakasztották. Tompán zuhog a szó, iszonyú a vád s a döb-bent csendet darabokra töri egy revolverdörrenés. Marie Octobre leteszi kezéből a fegyvert, összetépi az áruló kikényszerített vallomását s felhívja a rendőrséget: — „Megöltem egy embert.”

Ez a döb-bent csend, amelyik megelőzi s követi a film befejezését jelentő revolverlövést, ez ivódik bele a néző lelkébe. Olyan csend ez, amivel eleinte nem tudunk mit kezdeni s amit szeretnénk mielőbb elfelejteni. Később ez a némaság megtelik sóhajokkal, a lélek vall önmagának, elrebegi halk, kis vágyait: ne, ne kelljen még egyszer ilyesminek történnie! Ez az első s a legdön-tőbb reakció!

A többi? Az már az intellektus okoskodása, moralizálás, mérlegelés. Asz-szonyi bosszú? Igen, de több is annál. Nem csak megölt szerelméért kér elég-tételt, hanem a felakasztott, gyenge, fiatal lányért is, és valljuk meg — méltán. A hazafi itél az árulón, aki kiszolgált a népe hóhérait? Igen, habár ez az ítélkezés nem tekinthető tárgyilagosságnak, hiszen magánérzelmei miatt a bíró — érdekelt fél. Mindez csupán a dráma sokrétűségét dicséri, csak az író munká-jának nyújt elismerést. A primér reakció azonban más utakra terel bennünket.

Minden ítélet, amely bűnöst büntet, amely vétket torol meg: emberileg érthető. Érthető, mert az emberi gonoszság gyakran csak a büntetéstől való fé-lelem által tartható kordában, csak elrettentő példák által korlátozható. De mit kezdünk el, keresztények az ilyen élménnyel?

Nem tehetünk egyebet, mint a filmbeli pap, aki letérdel az áruló teteme mellé s imádkozik annak lelkiüdvéért. Nekünk is imádkoznunk kell. A szere-tet, a humánus árulóiért, a gyilkolásra bujtogatókért, a fegyvereket ková-csolókért, hiszen — nem tudják, hogy mit cselekszenek! A sírokat benőtte a fű, hervadhatatlanul virít a Róza és a Rezeda. Gyönyörű virágok! Mégis... kertekben nyílnak ezután s ne a háborús áldozatok sírhantjain. (*Bittei Lajos*)

JEGYZETLAPOK. (*Damón, Venus, sznobizmus.*) Vas István végre föllá-zadt a filológusok rémuralma ellen. Mindjárt jelentkeztem, hogy beállok a szabad-csapatába. Mert „fel-felsikongva” olvastam cikkét az Új Írásban: hogy belegázolnak a fordításainkba — főként latinokról van szó — és nem pusztán csak metrikai okokból. Ami a metrikát illeti: ebben, megvallom, egy árnyalattal szigorúbban gondolkodom Vas Istvánnál, aki szintén egy árnyalattal szí-gorúbban gondolkodik a kérdésben Szabó Lőrincnél; magam sem gondolom azonban, hogy egy Virág, egy Berzsenyi, egy Vörösmarty, egy Babits után ke-rékre kellene törni nyelvünket bizonyos metrikai („pseudo-”) tökéletesség kedvéért. No de nemcsak metrikáról van szó.

Mondom a múltkor valakinek: micsoda lehetetlenség, hogy egyes „szervek” az én magyar versembe (magyarra fordított, mégcsak nem is görögből vagy latinból fordított versembe) tudtom nélkül, akaratom ellenére idegen hangsú-lyozással átjavítják a meghonosodott neveket. Tessék, Vas Pista is megmondta az Új Írásban...

Mire az illető: „Hohó! — mondta — az a vita még nincs lezárva. Arra még feleletek jönnek! — csattogtatta fogát. — Azt még majd megvitatjuk, azt

a Vas Istvánt! Devecseri — mondta, úgy, mintha kardokat, handzsárokat, szab-
lyákat köszörülne — Devecseri már írja a választ!”

S nézte a nyakamat. Semmi kétség: költő-akasztás lesz. *Tricoteuse*-eink
már keresik a kötést, készítik a zsámolyt. Mielőtt irodalmunk kies Grève piacán
lógna az akasztófán, mint egy Villon balladában, főhelyen Vas István, s
valahol az alantabb rangú bitókon jómagam s még néhány szimpatizáns, hadd
terhelem meg egy kicsit a bűnlajstromot. Úgyis mindegy már, eggyel több vagy
kevesebb a rováson.

Írom egy versben, hogy Dámon. Nem *Damón*, hanem magyarosan, *Dámon*.
Németből fordítom, nem görögből. Kapom a korrektúrát. *Dámon*-ból *Damón*-
lett. Hátral hangsúlyozva, *Damóóóón*. Mert már a régi görögök... S ha tilta-
kozom miatta, mondják, hogy Devecseri...

Igen, „bezzeg a Devecseri”. Nos, hogy Devecseri a saját versében és fordí-
tásában mit csinál, *Dámont* ír-e vagy *Damónt*, *Venust*-e vagy *Vénuszt*, az a
Devecseri dolga; van akkora költő is, fordító is, hogy azt csináljon, amit akar
és jónak lát; írjon *Damónt*, ha akar; jól teszi? nem jól teszi? nem ide tar-
tozik; „tőle senki e jogát el nem veszi”.

De mért veszik el tőlem, Devecserire hivatkozva, a jogot, hogy én meg
Dámont írjak és *Vénuszt*? Balassi óta *Vénuszt* írunk magyarul, és amióta ek-
logát írnak nálunk, *Dámon*nak hívják a pásztort, nem *Damón*nak, mint „a
rég görögöknél”. A *Vénusz*, a *Dámon*, meg a többi éppen úgy magyarrá ho-
nosodott szó, mind mondjuk a kilincs, legföljebb az egyik tulajdonnév, a má-
sik meg köznév. Ám ha az én *Vénuszomat* *Venusosítják*, rövid e-vel az elején,
és *Dámonomat* *Damónosítják*, hosszú óval a végén, akkor nem nagyon látom
be, miért nem *klansosítják* a kilincset, mert ahonnet hozzánk került, a régi
franciáknál így mondták, *la clenche*. Milyen szép volna, egy regényben pél-
dául: Szegény *Damón*, bánatában, mert *Venusa* elhagyta, fölakasztotta magát
a klansra.

Azt sem egészen értem, miért szabad a ritmus, metrika kedvéért — ter-
mészetesen, helyesen — indokolt esetekben hosszú ragot rövidnek venni, *-ból*
helyett *-bolt* írni, *-tól* helyett *-tolt*, *szóvégi* hosszú *-ú*, *-ű* helyett rövidet; ugyan-
akkor nem szabad *Venus* helyett *Vénuszt*, holott az ráadásul nem is holmi
licentia poetica, mert az úgy is van magyarul.

Hogy ez a filológusok rémuralma költők s költő-fordítók fölött? Vas Ist-
ván ezt állítja. Nem tudom, igen-e, nem-e. Nem akarom én magamra haragí-
tani a filológusokat. Nem én a lektorokat sem. Csak éppen eszembe jut valami,
s ha már eszembe jutott, le is írom.

Képzeliük el, hogy társaságban vagyunk, beszélgetünk. Azt mondja az
egyik „tag”: Tegnap az Erkelben voltam, a Maazel dirigált. Isteni szép kon-
cert volt! — Mire X. (nevezzi X-nek) közbeszól, kijavítja: *konszer*. Így, s
kissé fölemelt hangszúllyal: *konszer*. Sőt, kissé elnyújtva, dallamosan: *kon-
szeer*... — Az semmi! ront közbe egy bumfordi. Én a stadionban voltam a
múltkor, láttam a Valenciát! — *Valenszija*, javítja ki X. — És magaddal vit-
ted a meccsre azt a kis milói *Vénuszt* is? — ugratják. Mire X., megrovón:
Venus.

Azt hiszem, ennyi elég is a „kiboruláshoz”. Micsoda sznob! — állapítjuk
meg. Így, minden díszítő jelző nélkül, udvariasan. Vérmesebbek díszítő jelzőt
is alkalmaznak.

Csak ezt akartam még elmondani. Félreértés ne essék: példázatul. S most
jöhet az akasztás. (r. gy.)

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Művészet-kedvelő. — A művész, ha magának, illetve műértő közönségének alkot — akár vallásos ihletésű műveket is — úgy, olyan modorban teheti azt, ahogy szíve és művészi célkitűzései diktálják. Szabadon alkalmazhatja a legmodernebb művészi törekvéseket is. Kísérletezhet, kereshet, lehet egyéni. Más megítélés alá esik a mű, ha templomba, megszentelt helyre készül. Különbőséget kell tennünk a vallásos ihletésű mű és a kifejezetten templomi egyházi művészet alkotásai között. Az előbbi profán, a második szakrális jellegű. Ha a templom számára alkot a művész, sohasem szabad megfélemednie, hogy műve oltárra kerül, misét mondanak, imádkoznak, elmélkednek előtte. Figyelembe kell vennie a hely méltóságát, a közösséget, amelynek alkot. Nemcsak, hogy megbotránkoztató nem lehet, de még túlságosan feltűnő, kirívó, egyoldalú sem. Szolgáltatnia kell a célt: hozzá segítenie a transzcendens élményt kereső hívőt az elmélyüléshez, áhítathoz, felemelkedéshez. Azt készséggel elismerjük, hogy az egyházművészet sem rekedhet meg, nem ismételtetheti örökké a régi formákat, színeket, törekednie kell, hogy egyre új kifejezésekkel, gondolatokkal, élményekkel gazdagítsa mondanivalóját, a hívek lelkét, áhítatát. Azt is elismerjük, hogy serkenteni kell, hogy meg kell becsülni művészeink vallásos ihletésű kísérletezéseit, útkereséseit is. Abban pedig különösen igazat adunk Önnek, hogy egyházművészetünk fő mecenásának, hívó közönségünknek izlését mindenképp gyarapítani kell. Sok helyen még mindig túlságosan ragaszkodnak az elmúlt évtizedek édeskés, kegytárgykereskedői modorához. Az Ön kezdeményezése helyileg, úgy hisszük, sikerrel bíztat, de általános megoldásnak nem alkalmas. Ha az Ön által kiválasztott művész vállalkozik rá, hogy az Önök egyházközsége területén található és kevésbé használt kápolnát készkiadásainak megtérítése fejében kísérletképp és tanulmány kedvéért telefesti, amennyiben szabadon, a maga modern stílusában engedik alkotni, s ha Ön a szükséges hatósági engedélyek birtokában az egyházközségi képviselőtestületi tagtársait rá bírja venni, hogy vállalják az említett költségeket, ám próbálja ki ötletét. Lehet, hogy pompás alkotás születik belőle. Műteremlátogatásaink során nem egy művészünknel láttunk modernségükben megrázó erejű tanulmányokat, torzókat, sőt kész remekműveket. Ha ilyen helyet kap Önöknél, hisszük, nincs kizárva, hogy meghódítja a híveket s a környékbeli látogatókat is. Akkor pedig szolgálatot tesz vele egyházművészetünk fejlődésének is.

D. L. Miskolc. — A kérdezett mondást: „Aki téged megdob kővel, te dob vissza kenyérrel”, hibásan tulajdonítja a közvélemény Jézusnak. Isteni Mesterünk ezt soha sehol nem mondotta, hiába is keresi azt bárki az evangéliumokban. — Hibásan tulajdonítják Jézus, illetve az evangelisták véleményének, kijelentésének az Ön által kérdezett másik mondást is, hogy: „Isten nem hallgatja meg a bűnösöket”. A szavak szerepelnek ugyan az evangéliumban: János evangéliumának 9. fejezetében, a 31. versben, de a mondat egyike azoknak az idézeteknek, amelyeket az evangéliumból kiszakítva használnak s amelyeknek kiforgatják az értelmét. Az evangéliumi fejezet, ahol a mondat szerepel, a vakonszületett meggyógyításáról szól. Miután Jézus visszaadta látását, a farizeusok maguk elé idézték őt. A vitában a vakonszületett és látását visszanyert ember okosan és talpraesetten válaszolt a farizeusok feltett kérdéseire. A farizeusok mindenképp be akarták bizonyítani, hogy Jézus bűnös. A vakon sületett megfelelt nekik: „Hogy bűnös-e, nem tudom. Egyet tudok, vak voltam, most pedig látok.” Tovább faggatták: „Mit csinált veled? Hogy adta vissza látásodat?” Nem hagyta magát: „Már elmondtam nektek, de nem hallgattatok rá. Miért akarjátok még egyszer hallani? Talán tanítványai akartok lenni ti is?” A farizeusokat kihozta sodrúkból a fölényes válasz, mérgükben megátkozták és kijelentették: „Te vagy az ő tanítványa. Mi Mózes tanítványai vagyunk. Mi tudjuk, hogy Mózeshez szólt az Isten, de hogy ez honnan jön, nem tudjuk.” Ekkor mondta a vakon sületett: „Éppen az a különös, hogy nem tudjátok, honnan van, és mégis visszaadta a szemem világát. *Tudjuk viszont, hogy*

Isten nem hallgatja meg a bűnösöket. De ha valaki istenfélő és Isten akaratát teljesíti, azt meghallgatja. Mióta a világ fennáll, sohasem lehetett hallani, hogy valaki visszaadta volna a vakonszülött látását. Ha ő nem volna Istentől való, nem tehetett volna semmit." A farizeusok kifogyva érveikből, egyszerűen letorkolták: „Bűnben született mindenestől és te akarsz oktatni minket?" — „Azzal kidobták". Nem Jézus, nem is az evangélista véleménye tehát a helytelenül idézett mondás, hanem a vakon született emberé, aki a saját szavakkal és érvelésükkel szorítja sarokba a farizeusokat és kényszeríti rá őket, hogy a maguk fogalmai szerint is szentnek, Istentől valónak fogadják el Jézust. Az evangéliumi szakasz éppen az ellenkezőjét dokumentálja, mint amit a kiszakított idézettel bizonygatni szoktak: Isten és Krisztus nagyvonalúságát és irgalmát hirdeti, amely nem ragaszkodik a holt betűhöz, a külső formákhoz, a lényegre tekint, és segíteni akar a szegény és bűnös emberen. A tanulság: a szentírási idézeteket csak úgy alkalmazhatjuk helyesen, ha a teljes szöveget pontosan ismerjük.

Tanárnő. — A keresztyén álláspont szerint a családban lehetőleg és általában a férfi legyen a kereső, a nő az otthon őre, a gyermekek gondozója és nevelője. A nőnek jogában van állást vállalnia, ahhoz is, hogy lemondjon a családalapításról és teljesen hivatásának szentelje magát. De ha az anyaságot választja, akkor ez mindent megelőz, amíg a gyermekek kicsinyek és rászorulnak az anyai gondozásra, irányításra. Az állam is — főként a szocialista világban — egyre gyakrabban és egyre több helyen igyekszik biztosítani az anyák számára a lehetőséget, hogy kiskorú gyermekeinek szentelhesse minden energiáját, azzal a megnyugtató garanciával, hogy visszatérhet a termelő munkába, ha gyermekei felerősülnek és nem szorulnak már rá a teljes gondozásra. Más megítélés alá esik, ha az asszony olyan hivatást tölt be, oly képességekkel rendelkezik, hogy a társadalom számára veszteséget jelentene, ha a termelő munkából kiesik. Ilyen esetben meg kell adni a segítséget számára, hogy mindkét hivatását elláthassa. Önnök kell eldöntenie, nélkülözheti-e anyai felügyeletét, gondozását — szolgálatát — a tíz és tizenkét éves gyermeke. Általában az a tapasztalatunk: ez az a kor a gyermekek életében, amikor nagyon rászorulnak az édesanya gyengéd, de határozott és állandó irányítására. Leveléből úgy érezzük — bár restellte nyíltan leírni: vágyódik vissza a katedrára, a szellemi munkához. Kevésnek érzi, amit most tesz, szűknek a területet, amelyen mozoghat. Azt tanácsoljuk, mondja meg ezt nyíltan férjének és beteg édesanyjának. Kötelesek figyelembe venni nyugtalanságát és segítségére lenni, hogy megoldást találjon problémájára. Az anyaság: szolgálat, mely sok lemondással jár. A család, főképpen a férj, a saját javát szolgálja, ha ügyel rá, hogy a lemondások nyomán ne hatalmasodjék el az anya lelken a gúzsba kötöttség érzése, ne érezze azt, hogy végképp elsüllyedt a kis gyermekeivel való bajlódásban, megszakadt a kapcsolata hivatásával, eddigi szellemi munkájával. Ha úgy érzi, hogy a végleges lemondás pályájáról tönkretenné belső békéjét, harmóniáját családjával és férjével, mihelyt a gyermekek kára nélkül teheti. kapcsolódjék be újra régi munkájába, hivatásába.